

İLHAM ABBAS

İ Ş I Q

“Elm və təhsil”

Bakı - 2015

Redaktor Əzizxan TANRIVERDİ,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor

Məsləhətçi Ramiz ƏSKƏR,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor, əməkdar jurnalist

İlham ABBAS. Işıq, Elm və təhsil, 2015, səh.297.

Kitabda müəllifin müxtəlif həyatı məsələlərə, problemli situasiyalara işıq salan, aydınlıq gətirən düşüncələri, həyatda pozulmaz izlər qoymuş işıqlı insanlar haqqında xatirələri toplanmışdır.

Düşüncə işığı

RÜŞDİDƏN KİMƏ XƏTƏR TOXUNUB?

*əslində, söhbət salman rüşdidən getmir.
Söhbət bizdən gedir...*

Rüşdiyə gəlincə, oxucuların bu barədə, yəqin ki, kifayət qədər məlumatı var. Təxminən beş il əvvəl bütün dünyanın informasiya agentlikləri belə bir xəbər yaydılar ki, 1989-cu il fevralın 14-də İran İslam Respublikasının o zamankı ali dini rəhbəri Ayətullah Xomeyni hind (müsəlman) əsilli Britaniya yazıçısı Salman Rüşdini yenidən çapdan çıxmış “Şeytan ayələri” kitabına görə ölümə məhkum edib. Səbəb, fitvada deyildiyi kimi, yazıçının öz əsərində “İslamı, Qurani, İslam Peyğəmbərini təhqir etməsidir.”

Maraqlıdır ki, əsəri də, yazıçını da bütün dünyada məşhurlaşdıran elə bu fitva oldu. Yoxsa, yəqin ki, Britaniyada çap olunan yüz minlərlə başqa kitablar kimi, lap elə həmin müəllifin əvvəlki əsərləri kimi bu kitab da heç kəsin diqqətini cəlb etməyəcəkdi. Elə ilk informasiya da əsə-

rin nəşri ilə bağlı yox, Xomeyninin hökmü ilə əlaqədar yayılmışdı.

Bu hadisədən sonra müsəlman ölkələrindən bəziləri, ölüm hökmünü müdafiə etməsələr də, Rüşdinin əsərinin çap olunmasını və yayılmasını rəsmən qadağan etdilər. Kütləvi informasiya vasitələrində Rüşdiyə və onun əsərinə, İslam barədə belə bir düşmənçiliyə yol vermiş Qərb dairələrinə qarşı geniş təbliğat kampaniyası keçirildi.

Qərb ölkələrinin reaksiyası bundan fərqlənirdi. İnsanın düşüncə və söz azadlığını onun pozulmaz haqqı hesab edən Qərb mətbuatı və rəsmi dairələri İran rəhbərinin qərarını həddindən artıq sərt hesab edirdilər. Nəticədə İranın Qərb ölkələri ilə əməkdaşlığı zəiflədi, diplomatik münasibətləri xeyli gərginləşdi.

“Şeytan ayələri”nin müəllifi ömrünün bir neçə ilini daimi ölüm qorxusu altında gizli şəraitdə yaşamalı oldu.

Həmin illərdə başı öz dərdlərinə qarışmış Azərbaycanın ictimai rəyinin bu hadisəyə münasibəti soyuq və biganə idi, mətbuat isə ara-sıra Qərbdən gələn informasiyaları təkrarlamaqla kifayətlənirdi.

Ancaq bir il bundan qabaq vəziyyət birdən-birə dəyişdi. 1993-cü il fevralın 14-də, İmam Xomeyninin fitvasının dördüncü ildönümü günündə bizim dindarlar Təzəpir məscidində mitinq keçirərək S.Rüşdi haqqında çıxarılmış ölüm hökmünü müdafiə edən qətnamə qəbul etdilər.

Ondan keçən müddət ərzində qəzetlərimiz erməni davasından, siyasət qovğalarından, vəzifə intriqalarından, falçı və münəccim proqnozlarından başları açılında tez-tez S. Rüşdini yada salmağa başladılar.

Fevralın 18-də Niyazi Mehdi “Azadlıq” qəzetində “Rüşdini insanlar yox, Allah cəzalandırmalıdır” yazısıyla çıxış edərək Təzəpir məscidində keçirilən aksiyanın dövlətimizin formalaşmaqda olan demokratik imicinə və Qərb ölkələri ilə münasibətlərimizə mənfi təsir göstərəcəyindən narahatlığını ifadə etdi.

Bundan dərhal sonra (fevralın 27-də) elə həmin qəzetdə Abərbaycan İslam Partiyası Ali Şurasının üzvü Hacı Hacağa bu yazıdan “məyusluğunu” ərz edərək alimə doqquz bənddən ibarət qınaqlı bir öyüd-nəsihət məktubu yazdı. Həmin yazıda Hacı N.Mehdini “1 milyard 200 milyon dindəşinin lənət yağdırdığı bir məlunu yazılı şəkildə müdafiə etməkdə” günahlandıraraq göstərdi ki, “əgər dünya müsəlmanlarının hamısı... o qarlı-şaxtalı gündə uzaq bölgələrdən, kəndlərdən Bakının Təzəpir məscidinə gəlmiş əlil, xəstə, zəif, nurani qocalar, tələbələr kimi qeyrətli olsaydılar, soydaşlarımız Ermənistandan qovulmazdılar, Xocalı faciəsi baş verməzdi. Qarabağda ana-bacı namusu kafirlər tərəfindən təcavüzə məruz qalmazdı...”

Bax beləcə, dərd-sərimizin əlacı da çox asanlıqla tapıldı. Bircə şey aydın deyildi – 1 milyard 200 milyon dindəşin sırasında N.Mehdi də vardımı, yoxsa daha o siyahıdan çıxarılmışdı.

Jurnalist G.Məmmədzaadə “7 gün” qəzetində qeyd edirdi ki, Rüşdinin əsəri təkcə “dindaşların” yox, bütün “mütərəqqi bəşəriyyətin” qəzəbinə səbəb olmuş, “roman işıq üzü görən kimi bütün müsəlman dünyası ayağa qalxmışdı.”

Jurnalistin fikrincə, S.Rüşdinin bu cür alçaq hərəkətinin səbəbi ondadır ki, o, “ingilis adət-ənənəsini, Qərb mədəniyyətini qəbul etmiş, xristian dünyasına xas olan... pozğun həyata alışmışdır.”

Necə deyərlər, şərhə ehtiyac yoxdur və mən gözəl başa düşürəm ki, məsələnin bu cür qoyuluşu çoxlarına ləzzət eləyir. Amma bir şeyi başa düşmürəm ki, bəs Qurani-Kərimin Xristianlığın banisi Həzrəti-İsanı Adəm, Nuh, İbrahim, Musa və Məhəmmədlə bərabər Allah-Taalanın altı böyük peyğəmbərindən biri hesab etməsi faktı, islamın insanlar arasında milli mənsubiyyətə görə fərq qoymaması prinsipi necə olsun?!

Həm də, deyəsən, bütün islam dünyasının ayağa qalxmasından və Rüşdi haqqında ölüm hökmünü müdafiə etməsindən danışanda bizim qardaşlarımız bir az hissə qapılırlar. Məsələn, Misir müftisinin qərarı ilə S.Rüşdinin kitabını təhlil etmək və rəy bildirmək üçün xüsusi komissiya yaradılmışdır.

Rüşdi ilə bağlı hadisələr, Azərbaycan mətbuatının tərpənişini gözləyirmiş kimi, 93-cü ilin əvvəlindən yenicənən canlanır.

Hər şeydən əvvəl, gizli şəraitdə yaşamaqdan bezmiş yazıçı üzə çıxır və İslam dinini qəbul etdiyini rəsmən elan edir.

Fitvanın dördüncü ildönümü münasibətilə çıxış edən İranın indiki dini rəhbəri Ayətullah Xamenei ölüm hökmünün qüvvədə qaldığını və Rüşdinin başı üçün ayrılmış pul mükafatının artırıldığını bildirir. Ancaq prezident Rəf-səncani mətbuat konfransında bu məsələnin rəmzi xarakter daşdığını, ona siyasi rəng verməyin lüzumsuzluğunu göstərir. İİR parlamentinin sədri Ə.Ə.Natiq-Nuri mayın əvvəlində «Tehran tayms» qəzetinə verdiyi müsahibədə prezidentin mövqeyini müdafiə edərək bildirir ki, İranın indiki rəhbərliyi ölüm hökmünü yerinə yetirmək üçün cəhd etmək niyyətində deyil. İmam Xomeyninin fitvası praktik xarakter daşmır, o ancaq özünün dini borcunu yerinə yetirmişdir.

İl ərzində S.Rüşdi dünyanın bir çox ölkələrində səfərdə olur. Müxtəlif auditoriyalar qarşısında çıxış edir, kütləvi informasiya vasitələrinə müsahibələr verir.

Bu müddətdə onu Çexiyanın prezidenti, yazıçı V.Qavel və ABŞ prezidenti U.Klinton qəbul etmişlər.

Moskva televiziyaşının bu günlərdə verdiyi xəbəərə görə, S.Rüşdi Norveçə səfəri zamanı naməlum şəxslər tərəfindən yaralanıb.

***Bir sözlə, bu xəmir, deyəsən, hələ çox su
aparacaq...***

Amma, dediyim kimi, söhbət Salman Rüşdidən getmir,

Söhbət bizdən gedir...

Ona görə də S.Rüşdini günahlandıran, yaxud müdafiə edən (əgər belələri varsa) ziyalılardan, onun haqqında yazmış, yaxud yazmaq niyyətində olan yazıçı və jurnalistlərdən soruşmaq istəyirəm – Azərbaycanda o kitabı oxuyan varmı?

Cavabını yaxşı bildiyim bu sualı təsadüfən vermirəm. Məsələ ondadır ki, S.Rüşdi dünən peyda olub, amma biz belə-belə işləri görə-görə gəlmişik. Sabirin sözü olmasın, “deyilik naşı, bu işdə ağarıbdır yalımız”.

Biz oxumadığımız əsərləri yamanlamaqda çoxdan pərgarlıq, “Hamı bir cür düşünməlidir” şüarı uzun illər boyu cəmiyyətimizin prinsipinə, “bu əsəri mən də oxumamışam,” ancaq yoldaşların fikrinə qoşularaq belə hesab edirəm ki...” əxlaqı mühitimizin normasına çevrilib.

Biz bu yolda nə qədər əsərlər qadağan etmişik, nə qədər “düşmənlər” üzə çıxarmışıq, nə qədər talelər sındırmışıq, nə qədər başlar yemişik.

Oxumadan, xəbərdar olmadan.

Kimsə bizim əvəzimizə oxuyub, kimsə düşünüb, kimsə qərara gəlib. Biz «urra» demişik.

İndi də möminlərimiz məscidə yığılıb “Quran” oxumaq əvəzinə məzmunundan bixəbər olduqları əsərin müəllifinə nifrin oxuyurlar.

Siyasətçi fəlsəfəşünasımız deyir ki, siz əziyyət çəkməyin, onsuz da Allah özü cəzasını verəcək.

Siyasətçi ruhanimiz bildirir ki, bu tək bizim yox, bütün dünya müsəlmanlarının problemidir.

Jurnalistimiz yazır ki, bilirsiniz, onu ermənilər öyrədiblər, yoxsa ingilislər bu qələti eləyə bilməzdilər. Sonra da əlavə edir ki, Rüşdinin arvadının ayağı sürüşkəndir, oğlu da heç özünə oxşamır.

Şairimiz allegorik müqayisəni təkrar edərək hökm verir: hürmək heyvan haqqı isə, lazım gəlincə onu susdurmaq daha müqəddəs bir insanlıq haqqıdır.

Yazığımız 1.200.000.000 ədədi və “bütün mütərəqqi bəşəriyyət” ifadəsi ilə kifayətlənməyərək “bütün şüurlu insanları” Rüşdiyə qarşı etiraz səslərini ucaltmağa çağırır.

...Və heç kimin də ingilis yazıçısının nə yazdığından xəbəri yoxdur və ən qəribəsi, heç kim belə bir vəziyyətin absurdluğu barədə düşünmək istəmir. Çünki biz düşünməyə, xüsusən də belə cəncəl şeyləri düşünməyə adət etməmişik. Biz ləbbey deməyə öyrənmişik.

Mən zərrə qədər də şübhə etmirəm ki, Stalin M.Bulqakovun, Xruşşov B.Pasternakın, Brejnev A.Soljenitsının romanlarını oxumadığı kimi, mərhum İmam Xomeyni də Rüşdinin əsərini oxumamışdı. Sadəcə olaraq, Rusiyada bir dılğır partiya instrukturunun rəyi dahi yazıçıların taleyini həll etdiyi kimi, İranda da hansısa bir mollaca “bütün İslam dünyası” adından

düşünməyi və danışmağı özünə rəva bilib və dini rəhbəri də inandırır.

Bizdə də bu fikri işə keçirmək üçün canfəşanlıq edənlər tapılır. Heç kim də demir ki, ay qardaş, axı mənim öz başım var, öz ağlım, dərrakəm var. Niyə qoymursunuz düşünəm?!

Və günlərin bir günü belə bir şəxs tapılanda və – oxuyun, sonra özünüz fikirləşin – deyəndə bir həngamə başlayır ki, gəl görəsən!

Heç elə də iş olar?! Sən düz adamsansa, niyə deyilənə inanmırsan?! Qəlbində şeytan fitnəsi yoxdursa, niyə “Şeytan ayələri”ni oxumaq fikrinə düşürsən?!

Nə həddin var ki, ayağını cızıqdan qırağa qoymaq istəyirsən?

Bu hücumların hədəfi məşhur Türkiyə yazıçısı Əziz Nesin oldu.

Bir gün xəbər çıxdı ki, Ə.Nesin Rüşdinin əsərini tərcümə və nəşr etdirmək fikrinə düşüb. Aləm bir-birinə dəydi. Türkiyədə də, elə bizdə də. Orada Sivas şəhərində fanatiklər Ə.Nesinin düşdüyü mehmanxananı yandırdılar. Günahsız adamlar öldürüldü. Bizdə Məmməd Aslan və Cəlal Bərgüşad mətbuatda Ə.Nesini yamanlayıb onun Rüşdidən betər olduğunu bildirdilər. Ancaq, təbii ki, İstanbulda və Sivasın özündə bu vəhşiliyin əleyhinə keçirilən nümayişlər barədə məlumatları «nəzərdən qaçırdılar».

S.Rüşdidən fərqli olaraq, Ə.Nesinin əsərlərini oxumuşam və bu barədə nə qədər desəniz, danışa bilərəm. Lakin Ə.Nesinin kiminsə qahmarlığına möhtac olması gülünc olduğu qədər də acıdır.

Ə.Nesinin Moskvanın dostu, ateist və kommunist-pərəst olması qırx ildir məlumdur. Bu müddətdə Türkiyədə neçə-neçə rejimlər dəyişib, hamısı da Ə.Nesini heç olmasa bir dəfə məhbəsə salmağı özünə borc bilib. Ancaq yazıcı əqidəsindən dönməyib. Lakin məsələ bunda deyil, məsələ ondadır ki, əksəriyyəti bayağı melodramlardan və primitiv tarixi xronikalardan ibarət olan müasir Türkiyə nəsrində Ə.Nesin həqiqi ədəbiyyat yaradan az-az sənətkarlardan biridir.

Ola bilsin ki, Türkiyənin ictimai rəyi Ə.Nesini müsbət qiymətləndirmir. Ola bilsin ki, «kommunistpərəst» damğası onun adının üstünə kölgə salır. Bəs axı, kommunist yox, «kommunistpərəst» Ə.Nesini “ifşa edənlər”, onunla din davası çəkənlər özləri dünənəcən o partiyanın qırmızı biletini ürəklərinin üstündə gəzdirirdilər. Həm də əqidə naminə yox, mənəb, ad-san, şan-şöhrət, dolanışıq, qulaq dincliyi və qarın toxluğu xatirinə.

Kefli İsgəndər demiş, bəs buna nə ad verək?

C.Bərgüşad mətbuatda müsahibə verir ki, “Salman Rüşdi dünya şeytanıdır” adlı roman yazır, “Mən bu yeni əsərimdə Salman Rüşdinin alçaq, satqın, öz dininə xəyanət edən bir kafir olduğunu isbat edib onu yer üzündə ifşa edəcəyəm”. Məlum olur ki, yazıçı əsərin bir hissəsini artıq yazıb, amma hələ indi Rüşdinin əsərindən Türkiyədə çap olunmuş parklarla tanış olmaq fikrinə düşüb. Buna baxmayaraq əmindir ki, “belə kafirə ölüm cəzası da azdır!”

Bilmirsən, güləsən, yoxsa hiddətlənəsən... Ancaq təəccüblənmirsən, Çünki biz beləyik. Və qətiyyənlə dəyişib eləmirik. “Əvvəl nə idiksə, yenə biz şimdi həməniz...”. Və... “Çıxmaz, çıxa bilməz də bu adət başımızdan”.

Doğrudan da, çıxmır “bu adət başımızdan”, bu mərzə canımızdan çıxmır.

Və bu mənada bizə Rüşdi-zad lazım deyil. Özümüz özümüzə bəsik.

...Salman sözünün ərəbcə bir mənası “xətərsiz” deməkdir. Bilmirəm, ingilis yazıçısı adının mənasını doğruldurmu, yoxsa doğrudan da kiməsə xəter toxundurur. Bilmirəm.

Amma onu bilirəm ki, hadisələrə bu cür yanaşma, bu cür qiymətləndirmə, bizim varlığımız və əxlaqımız üçün çox xəterli bir işdir, Və mənə, S.Rüşdinin məhz bu məsələdə heç bir günahı yoxdur.

*Di gəl ki, vallah, söhbət Salman Rüşdidən getmir.
Söhbət bizdən gedir,*

Yox, əgər kimsə S. Rüşdi barədə söhbət elmək istəyirsə, təvəqqə eləyirəm, o kitabı tapsın, əvvəl özü oxusun, sonra versin, mən də oxuyum, Sonra oturaq, nə qədər lazımdır, necə lazımdır, danışaq.

“Aydınlıq”, 24.12.1993

“Aydınlıq” qəzetinə açıq məktub

Bismillahir-rəhmanir-rəhim.

Kürreyi-ərzdə, keşməkeşlərin həddi-hüdudu aşıb – daşdığı, xalqımızın qarşısında “olum ya ölüm” kimi qorxunc bir sualın durduğu bir zamanda, mürtəd Rüşdinin havadarları biz müsəlmanları Vətənin müdafiəsi işindən ayırıb, lüzumsuz bir mübahisəyə girişməyə vadar etmişlər.

Axi, görək bu Rüşdi kimdir ki, bütün qərbpərəstlər onun müdafiəsinə qalxmışlar? O, hindistanlıdır, müsəlmandır, dinindən döndüyü üçün ev-eşiyini, qohum əqrəbasını, vətəninə atıb 1988-ci ilin noyabrında Londona qaçmış, orada da «Şeytanın ayələri» kitabını çapa vermişdir.

Kitabı Qahirə şəhərindəki əl-Əzxar məscidinin nəzdindəki Dini Akademiyanın fəqihləri təhlil edib, onun Qurani-Kərimə və Peyğəmbərimiz Mühəmməd əleyhis-

sələmə böhtanlarla dolu olduğunu aşkar etmişlər. Belə ki, mürtəd Rüşdi Xudavəndi-ələmin Qurani-Kərimdə həkk olunmuş kəlamlarını şeytanın ayələri adlandırmışdır, şeytan deyəndə isə, əstəğfurullah, peyğəmbərimiz Məhəmməd əleyhissələmə işarə etmişdir.

Qeyd: Baxmayaraq ki, vaxtilə bizim peyğəmbərimiz Qurani-Kərimlə bərabər İncili də, Tovratı da Allahın kitabı, bütün peyğəmbərləri, o cümlədən İsa salavatullahı da Allahın elçisi kimi qəbul etmişdi, xaçpərəstlərin siyasət bazarı, dövlət xadimləri, hətta bəzi nadan din xadimləri də Mühəmməd əleyhissələməni nə Allahın elçisi, nə də ki, Qurani-Kərimi Allahın kitabı kimi qəbul etmək istəməmişlər və indi də öz inadlarında davam edirlər.

Odur ki, mürtəd Rüşdinin kitabının dünyada müsəlmançılığa qarşı “İslam fundamentalizmi ilə” mübarizə bayrağı altında aparılan təbliğatın qızıqdığı bir dövrdə və qərbçilər tərəfindən Rüşdinin həyasızcasına müdafiə olunmasını təsadüfi bir hadisə kimi qiymətləndirmək sadələşmə olardı.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, qərbçilər İslam fundamentalizmi deyəndə fundament mənasında yalnız Qurani-Kərimi nəzərdə tuturlar, çünki İslamın fundamenti Qurani-Kərimin özüdür.

“Aydınlıq” qəzetinin 24 dekabr 1993-cü il tarixli nömrəsində İlham Abbasovun “Rüşdidən kimə xətər toxunub?” yazısı çap olunmuşdur.

Müəllif yazır: “Əlbəttə, söhbət Rüşdidən deyil, “söhbət bizdən gedir”. Bilmək olmur ki, müəllif “söhbət bizdən gedir” deyəndə kimi nəzərdə tutur? İslam dininə etiqad edənlərimi, yoxsa Rüşdi kimi mürtədləri?

O yazır: “Əgər bu ölüm hökmü olmasaydı, başqa kitablar kimi bu kitab da heç kəsin diqqətini özünə cəlb etməyəcəkdi.”

Əlbəttə, bu kitab çıxan kimi hökm də verilməli idi, əfsuslar olsun ki, İslamın paklığına qayğısızlıq biz müsəlmanların beynində və hərəkətlərində hələ də vardış olaraq qalmaqdadır. Əgər belə olmasaydı, biz bu gün də torpaqlarımızın iyirmi faizindən çoxu erməni dığaları tərəfindən işgal olunduqdan sonra deyil, hələ 5-6 il bundan qabaq ayılıb vaxtlı- vaxtında düşmənin dərslərini vermiş olardıq.

Şübhəsiz ki, bu kitabın meydana çıxması bir yazıçının əməli deyildir. Kitabın sifarişçiləri, onu maliyyələşdirənlər, İslamın peyğəmbərinə, onun bizə vəsiyyət edib getdiyi Qurani-Kərimə düşmən münasibət bəsləyənlər var. Onlar bizim kimi mürgüləmərlər və iblis məharəti ilə öz ənənəvi siyasətlərini yeridirlər.

Biz müəllifin yazısını dəfələrlə oxuyub təhlil etdikdən sonra belə bir qərara gəldik ki, həm Qurani-Kərimdən, həm də mürtəd Rüşdinin kitabından bixəbər olan mənfur qərb təbliğatının toruna düşmüş minlərlə qələm sahiblərindən biridir.

Nə etməli? Əlimizdən nə gələr?

Allah bilən yaxşıdır. Biz bu müşkülə cavabı Qurani-Kərimdə axtaraq. “De: Şeytanın Allahın yolundan çıxartdığı kəs üçün Allahdan başqa əlac qılan tapılmaz. Biz qiyamət günü onları üzü üstə, sürünə-sürünə, kor, lal və kar kimi məhşər ayağına çəkəcəyik.”

O, hələ bugünkü günə kimi başa düşməmişdir ki, Azərbaycan müsəlmanlarının başına gətirilən bu vəhşiliklərin əsl səbəbkarları, onu məftun edən qərb dövlət xadimləri və onların kütləvi informasiya vasitələridir. Görün bir o, onları necə tərifləyir: “İnsanın düşüncə və söz azadlığını onun pozulmaz haqqa hesab edən qərb mətbuatı və rəsmi dairələri İran rəhbərinin qərarını həddindən artıq sərt qərar hesab edirlər.” (Bu o deməkdir ki, onlar qərarın qanunu çıxarılmasını təsdiq edirlər, amma onun sərt olmasından narazıdırlar).

Məgər, müəllif bilmirmi ki, BMT-ni əllərinə keçirmiş qərb dövlət xadimləri, öz “insanpərvərliklərini” Somalida, Bosniyada necə vəhşiliklə həyata keçirirlər? Necə dinc müsəlman xalqını əsir-yesir edib amansızcasına qırırlar və qərb mətbuatı buna göz yumur?

Məgər o görmürmü ki, onlar çadırlarda olmazın əzab-əziyyətinə düşər olan, ev-eşiyindən qovulan Azərbaycan müsəlmanlarının aqibətinə necə saymazıyana münasibət bəsləyirlər? Məgər o görmür ki, onlar erməni quldurlarına necə havadarlıq edirlər? Əlbəttə, görür də, bilir də, amma nədənsə özünü görməməzliyə, bilməməzliyə vurur.

Yalnız mərhum İmam Xomeyninin qurub yaratdığı İran İslam Respublikası, özünün apardığı 8 illik azadlıq müharibəsindən sonra düşdüyü ağır iqtisadi vəziyyətə baxmayaraq, təklənmiş Azərbaycan müsəlmanlarına əlindən gələn maddi-mənəvi yardımı əsirgəmir və yaqın ki, əsirgəməyəcəkdir də. İran dövləti öz ərazisindən bizə yol verərək Naxçıvanı blokadadan xilas etmiş, dünya təşkilatlarında ermənipərəstlərin Azərbaycana qarşı yönəldilmiş zərbələrini qətiyyətlə dəf etmişdir.

Yalnız mərhum İmam Xomeyninin qurub yaratdığı İran İslam Respublikası yüz minlərlə Azərbaycan qaçqınları üçün çadır şəhərciklər tikir, onları bu qışın çağında ölümün pəncəsindən qurtarmaq üçün Azərbaycan hökumətinə misilsiz yardım göstərir.

Bunların hamısını görüb, özünü görməməzliyə vurmaq, eşidib özünü eşitməməzliyə vurmaq, qanıb özünü qanmazlığa vurmaq, siyasi nadanlıq və nankorluqdan başqa bir şey deyildir.

Guya ki, o İran İslam Respublikasının halına yanır deyibən “ürək ağrısıyla” yazır: Nəticədə İranın qərb ölkələri ilə diplomatik münasibətləri və əməkdaşlığı xeyli zəiflədi.”

Əvvəla, bu münasibətlər İranda qərbpərəst şah hakimiyyətinin süqutundan sonra, özü də qərb dövlətlərinin təqsiri üzündən baş vermişdir, sonrası mürtəd Rüşdinin hökmünə İran hökuməti deyil, dərhal qərb dövlətlərinin özləri siyasi rəng vermişlər.. Bir də ki, İran İslam Respub-

likası İslamın mənafeı xilafına heç bir vəchlə qərb dövlətlərinə və onların muzzdlu nökarı mürtəd Rüşdiyə güzəştə gedə bilməzdi, əgər getsəydi mərhum Xomeyninin xatirəsinə hörmətsizlik etmiş olardı.

Müəllif 14 fevral 1993-cü il tarixdə Təzəpir məscidində keçirilmiş mitinqdən və orada mürtəd Rüşdi haqqında çıxarılmış hökmün bəyənilməsindən öz narazılığını bildirir. O başa düşmək istəmir ki, Qurani-Kərimin ayələri qərinələrdən başlayaraq damla-damla Azərbaycan xalqının qanına hopmuş, onun mənaviyyatının adət və ənənələrinin özülünü təşkil etmişdir. Odur ki, biz Rüşdi haqqında çıxarılmış hökmün mitinq iştirakçıları tərəfindən yekdilliklə bəyənilməsini Azərbaycan müsəlmanlarının qəzəbinin ifadəsi kimi qiymətləndiririk.

Müəllif mürtəd Rüşdiyə lənətlər yağdıranları “Şeytan ayələrini” oxumamaqda təqsirləndirir və eyni zamanda etiraf edir ki, özü də bu kitabı oxumamışdır. Ondan soruşmaq istərdik, biz ölüm hökmünün çıxarılmasını bəyənərkən dünyanın ən məşhur fəqihlərinin cəmləşdiyi Əl-Cami Əl-Əzhar məscidi üləmalarının rəyinə, onların nüfuzuna, İran İslam Respublikasının rəhbəri mərhum ayətullah Xomeyninin qərarına, onun dünyadakı nüfuzunun yenilməzliyinə əsaslanırıq, bəs siz, belə canfəşanlıqla İslamın düşməni, mürtəd Rüşdini müdafiə edərkən nəyə və kimin nüfuzuna əsaslanırsınız? Bəlkə, qərb ölkələrinin “insanpərvər” kütləvi informasiya vasitələrinin nüfuzuna arxalanırsınız? Axı siz özünüz etiraf edirsiniz ki, onlar hök-

mün qanuniliyindən yox, onun sərtliyindən narazılıq edirlər.

Qərb imperialistlərinin ənənəvi siyasəti müsəlmanı müsəlmanın əli ilə alçaldıb, naqis, dinsiz bir xalq kimi qələmə verib hüquqsuz qul vəziyyətinə salmaqdır. Məhz bu səbəbdəndir ki, İslamın zəfər yürüşünün qarşısına sipər çəkməkdən ötrü onlar meydana Rüşdi və Əziz Nesin kimi mürtədləri atırlar. Bu mənada hələ bizim müəllif də istisna deyildir. Bir baxın görün, o, İran İslam İnqilabının rəhbəri, dünyanın ən görkəmli din xadimlərindən biri olan İmam Xomeyni haqqında necə qəzəblə danışır: "...Rusiya-da bir dılqır partiya instrukturunun rəyi dahi yazıçıların taleyini həll etdiyi kimi, İranda da hansısa bir mollaca bütün İslam dünyası adından düşünməyi və danışmağı özünə rəva bilir".

Söz yox ki, kimsə təhqir etmək müəllifin öz işidir, çünki təhqir üçün özü cavabdehlik daşıyır. Bizim təəccübümüzü doğuran başqa səbəbdir. Necə olur ki, "Aydınlıq" qəzeti Azərbaycan xalqının ən ağır günlərində ona arxa olan İran xalqının dahi rəhbəri mərhum İmam Xomeyninin ünvanına tuşlanmış bu təhqiramiz yazıya öz səhifələrində, özü də böyük bir həcmdə yer vermişdir. Görünür, burada da ingilis barmağı var.

Axırda müəllif üzünü bizlərə tutub deyir: "...əgər kimsə S.Rüşdi barədə söhbət etmək istəyirsə, təvəqqe eləyirəm, o kitabı tapsın, əvvəl özü oxusun, sonra versin, mən də oxuyum."

Bir halda ki, siz mürtəd Rüşdinin kitabını oxumadan qələminizin var gücü ilə, dəridən, qabıqdan çıxaraq onu müdafiə edirsiniz, daha bu kitabı oxumaq sizin nəyinizə lazımdır? Görünür, danışmağa söz tapmırsınız.

Hələlik bu qədər. “Ey Rəbbimiz! Bizi kafirlərin əlinə salma! Onları bizim üstümüzdə hakim etmə! Bizi bağışla, həqiqətən, Sən yenilməz qüvvət və hikmət sahibisən!” Allahu Əkbər! Amin! (Surə 60. ayə5)

Hörmətlə, İslami Dirçəliş İttifaqının sədri

KAZIMBƏYOV İnqilab

“İslam dünyası”, 11.01.1994.

MƏN DEYİRƏM, “DƏMDƏN DƏMƏ”...

*İslami dirçəliş ittifaqının sədri İnkilab
Kazımbəyov cənablarına*

Yazısının necə qarşılanması, oxucularda hansı fikir və duyğular oyatması, şübhəsiz ki, hər bir müəllif üçün maraqlıdır. Buna görə də mənim 24 dekabr 1993-cü ildə “Aydınlıq” qəzetində çap olunmuş “Rüşdidən kimə xətər toxunub?” adlı məqaləmlə bağlı Sizin “İslam dünyası” qəzetinin 11 yanvar 1994-cü il sayında dərc etdirdiyiniz açıq məktubu təbii bir maraqla oxumağa başladım. Lakin gördüm ki, Sizin cavabınızın mənim yazımda qaldırılan məsələyə zərrə qədər də dəxli yoxdur. Siz özünüzdən mənim yazıma aidiyyəti olmayan bir problem uydurur və ona cavab verirsiniz. Bu səbəbdən də, düzü, Sizin yazıya marağım çox tez söndü. Ancaq həmin yazını azacıq bir ixtisarla “Meydan” qəzetinin 16 fevral 1994-cü il tarixli sayında yeni-

dən dərc etdirdiyinizi görəndən sonra bu qeydləri yazmaq qərarına gəldim.

İnanın ki, mən yazı-pozuyla məşğul olan və mətbuat işinin “bicliklərinə” kifayət qədər bələd bir adam kimi çoxqun mübahisələr, kəskin reaksiyalar doğura biləcək yazılar yazmağın və bu vasitəylə populist “şöhrət” qazanmağın yollarını da, üsullarını da yaxşı bilirəm. Ancaq heç zaman, xüsusən də “Rüşdidən kimə xəter toxunub?” məqaləsini yazanda belə bir məqsəd güdməmişəm.

Mən bizim ziyalı mühitimizin dərdi-sərindən yazmağa çalışmışam, Siz isə məni guya Salman Rüşdini müdafiə etməkdə günahlandırırırsınız. Halbuki mənim məqaləmdə Rüşdini müdafiə edən nəinki bir cümlə, heç bir kəlmə də yoxdur. Ancaq mən onu ittiham da etməmişəm və səbəbini də göstərmişəm.

Siz başqa cür fikirləşirsiniz...

Ancaq Sizin yazınız məni bir daha əmin etdi ki, məqaləmdə toxunduğum problem – yəni ziyalılarımızın bil-mədən, xəbərdar olmadan, dərk etmədən nəyisə yamanlamaq, kimisə günahlandırmaq mərazi ilə bağlı söhbət doğrudan da aktualdır.

Məsələn, Siz məni tanımaya-tanımaya “mənfur qərb təbliğatının toruna düşməkdə” (“Kommunist rejiminin təbliğat leksikonu hələ də yaşayır! – İ.A.) “qərb dövlət xadimləri və onların kütləvi informasiya vasitələrinə məftun

olmaqda”, “İslam düşməninə canfəşanlıqla, dəridən, qabıqdan çıxaraq müdafiə etməkdə” ittiham edir, mürtəd və müşrik adlandırırırsınız. Əlinizdə heç bir dəlil, sübut olma-
dan!

Yazırsınız ki, “biz müəllifin yazısını dəfələrlə oxuyub təhlil etdikdən sonra belə bir qərara gəldik ki, həm Qurani-Kərimdən, həm də mürtəd Rüşdinin kitabından bixəbər olan, mənfur qərb təbliğatının toruna düşmüş minlərlə qələm sahiblərindən biridir”.

Mənim Rüşdirin kitabından “bixəbər” olmağımı başa düşmək üçün yazımı “dəfələrlə oxuyub təhlil etməyə” heç bir ehtiyac yox idi. “Şeytan ayələri”ni oxumadığımı mən özüm o yazıda bir neçə dəfə qeyd etmişəm. Digər tərəfdən, Sizin cavabınız məndə «dəfələrlə oxuyub təhlil etdikdən sonra» ifadəsinə ikili münasibət doğurdu. Ya dəfələrlə oxuduğunuzu və hətta təhlil etdiyinizi düz demirsiniz, ya da həqiqətən “dəfələrlə oxuyub təhlil etdikdən sonra” yazını bu səviyyədə dərk etməsənizsə, onda mənim təəssüflənməkdən başqa heç bir yolum qalmır.

Narahat olmusunuz ki, “Rüşdinin havadarları biz müsəlmanları vətənin müdafiəsindən ayıraraq lüzumsuz bir mübahisəyə girişməyə vadar etmişlər.”

Doğrudan da, çox lüzumsuz bir mübahisə alınır. Xüsusən ona görə ki, Sizin mübahisəli hesab etdiyiniz

mətləblər mənim yazımda heç yerli-dibli yoxdur. Sizinlə polemikaya girişsək, bu predmetsiz bir söhbət olar.

–Mən deyirəm, oxumaq lazımdır, Siz deyirsiniz, yox...

–Mən deyirəm, bilmək bilməməkdən yaxşıdır, Siz deyirsiniz, elə deyil...

–Mən deyirəm, adam papağını qabağına qoyub düşünsə, pis olmaz, Siz deyirsiniz, bizim əvəzimizə əl-Cami əl-Əzxər məscidinin üləmaları düşünərlər...

–Mən deyirəm, ziyalı sayılan kəs bilmədiyi şeydən danışmaz, Siz öz cavabınızla sübut etmək istəyirsiniz ki, danışar, lap atasını da yandırar...

–Mən yazımda dönə-dönə deyirəm ki, Rüşdi barədə danışmıram, Siz məni Rüşdinin xeyrinə danışmaqda ittiham edirsiniz.

–Mən ədəbiyyatçı kimi iddia edirəm ki, Əziz Nesin böyük sənətkardır, Siz din xadimi kimi təkid edirsiniz ki, o, mürtəddir.

– *Mən deyirəm, “dəmdən dəmə”, Siz deyirsiniz, “damdan dama”.*

Siz belə hesab edirsiniz ki, Vətənimizin düşdüyü ağır vəziyyətin səbəbi “İslamın paklığına qayğısızlığın biz müsəlmanların beynində və hərəkətlərində hələ də vardıq olaraq qalmasıdır”. Amma mənim fikrimcə, müasir dövrdə millətlər və dövlətlər arasındakı münasibətlərin xarakterini dini mənsubiyyət yox, iqtisadi maraqlar və siyasi mənafe-

lər müəyyənləşdirir. Dünyada baş verən hadisələri Qərb-Şərq, xristian-müsəlman qarşıdurması ilə izah etmək məsələni həddindən artıq bəsitləşdirməkdir.

Sizin cavabınızın xeyli hissəsi Azərbaycanın indiki vəziyyətinə Qərbin və İranın münasibətini müqayisə edən siyasi mülahizələrə həsr olunub. Axırda da bu məsələləri “qanıb özümü qanmazlığa vurduğum” üçün mənə “siyasi nadan” adlandırırırsınız.

Mən Sizinlə siyasi polemikaya girmək fikrində deyiləm. Bunun bir səbəbi də Sizin dini təşkilatın rəhbəri olduğunuzdur. Çünki, mənim fikrimcə, din siyasi işlərə qarışmamalıdır.

İşlətdiyiniz ifadələrin əxlaqi səciyyəsinə də baş qoşmaq istəmirəm. Ancaq bir şeydə Siz tamamilə haqlısınız. Siz deyən məsələləri, yəni dünya siyasətində, o cümlədən bizim xalqın taleyində İranın və başqa dövlətlərin rolunu mən doğrudan da çox yaxşı qanıram. Ancaq Sizin kimi yox, bir az başqa cür. Mən hətta onu da qanıram ki, niyə Sizin “Meydan” qəzetində çap olunmuş yazınızın başında özgə bir dövlətin gerbi həkk olunub. Və çox şadam ki, məndən fərqli olaraq, Siz, öz sözünüzlə desək, “nankor” çıxmamısınız.

Sizin siyasətə toxunan fikirlərinizdən yalnız birinə öz münasibətimi bildirmək istəyirəm.

Yazırsınız ki, “...Qərbçilər İslam fundamentalizmi deyəndə fundament mənasında yalnız “Qurani-Kərimi nə-

zərdə tuturlar, çünki İslamın fundamenti Qurani-Kərimin özüdür”.

Qərbin bu məsələyə münasibəti, doğrudan da, qərəzlidir. Məsələn, hər hansı bir müsəlman ölkəsində terrorçuluq faktından danışanda yeri gəldi-gəlmədi mütləq “islam fundamentalistləri”, “islam terrorçuları” ifadəsini işlədirlər, ancaq söhbət Qərb ölkəsindən gedəndə analoji ifadə tərzini heç ağıllarına da gəlmir.

Amma İslam fundamentalizmi məsələsinin mahiyyəti heç də Siz dediyiniz kimi deyil və Azərbaycan da dini təşkilata rəhbərlik edən bir şəxsin bu cür vacib, həm də sadə bir mətləbdən baş çıxarmamasına acımaq lazımdır. Söhbət İslamın fundamentindən deyil, cəmiyyətin, dövlətin sosial, iqtisadi, hüquqi strukturunun hansı əsas, hansı təməl üzərində qurulmasından gedir. Yəni Qərb siyasi dairələri belə hesab edirlər ki, müasir dövrdə xalqların və bütövlükdə dünyanın mənafeyinə dini dövlət yox, vətəndaş cəmiyyəti və qanun aliliyi zəminində qurulmuş dünyəvi, hüquqi dövlət daha uyğundur.

Sizi yenə də “qərb təbliğatının toruna düşmək” kimi əsassız ittihamlar axtarmaq əziyyətinə qurtarmaq üçün bir daha təkrar edirəm, onlar belə hesab edirlər.

Amma nə yaxşı ki, Vətənimiz müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda dövlət quruculuğu işində rəhbər

lik edən siyasi dairələr də bu cür düşüncülər və məhz bu tipli dövlət qurmaq niyyətlərini dönə-dönə təkrar edirlər.

Cənab Kazımbəyov, açığını desəm, yazınız mənə Sizin səmimiliyinizə şübhəylə yanaşmağa vadar edir. Siz mənim məqaləmdən altı dəfə sitat gətirmisiniz və təəccüblüdür ki, onların heç birini (!) mətndəki kimi verməmisiniz, hamısını (!) təhrif etmişiniz. Biri-ikisi olsaydı, deyərdim, təsadüfdür. Ancaq bu cür mübahisə, bu üsulla polemika, doğrudan da “lüzumsuz” bir işdir və əslində bunun adı da başqadır.

Sizin yazınızdan elə çıxır ki, guya mən Rüşdinin əsərini tapıb oxumaq üçün əldən-ayaqdan düşmüşəm. Əslində isə Siz mənim cümləmin axırını “ixtisar” etməklə məzmununu tamam təhrif edərək öz niyyətinizə uyğun şəkllə salmışınız. Mən deyirəm ki, o əsər barədə söhbət etmək istəyən gərək əvvəl oxusun, sonra danışsın. Başqa cür münasibəti mən sağlam düşüncəyə zidd hesab edirəm. Rüşdinin əsərini oxumağa gəlincə, mən buna qətiyyənlə can atmıram. Ona görə yox ki, “olmaz!” Ona görə ki, ətrafında qaldırılan hay-küyə aldanıb vaxtımı itirmək istəmirəm. Onsuz da oxunması zəruri olan ciddi və həqiqi ədəbiyyatı oxuyub çatdırmağa ömür yetmir.

Siz oxucularınızı inandırmağa çalışırsınız ki, guya mən Xomeyni haqqında təhqiredici ifadələr işlətmışəm. Bu dəfə cümlənin əvvəlini kəsməklə elə hərəkət edirsiniz ki, mənim yazımı oxumayan adam, doğrudan da, çaş-baş

qala bilər. Ona görə də həmin parçanı bir daha təkrar etməyə məcburam:

“Mən zərrə qədər də şübhə etmirəm ki, Stalin M.Bulqakovun, Xruşşov B.Pasternakın, Brejnev A.Sol-jenitsının romanlarını oxumadığı kimi mərhum İmam Xomeyni də Rüşdinin əsərini oxumamışdı. Sadəcə olaraq, Rusiyada bir dılığır partiya instrukturunun rəyi dahi yazıçıların taleyini həll etdiyi kimi, İranda da hansısa bir mollaca “bütün İslam dünyarı” adından düşünməyi və danışmağı özünə rəva bilir”.

Mən inanmıram ki, Siz, doğrudan da, söhbətin nədən getdiyini başa düşməmişsiniz. Sadəcə olaraq, mənim adi bir məmura aid işlətdiyim ifadəni İmam Xomeyniyə şamil etməklə qaşınmayan yerdən qan çıxarmağa çalışırsınız. Sizin qəzəbinizə səbəb olan «mollaca» sözünə gəlincə, ana dilimizin incəliklərini yaxşı bilsəydiniz, başa düşərdiniz ki, bu, sadəcə olaraq, kiçik molla, başqa sözlə desək, kiçik rütbəli ruhani deməkdir və heç bir təhqiramiz məzmun daşımır.

Sizin yazınızdakı fikirlərdən biri məni lap heyretə saldı. Möminləri mənim kimi “müşriklərlə” ünsiyyətdən çəkəndirmək üçün Qurani-Kərimdən misal gətirirsiniz:

“Ya peyğəmbər! Onların dediklərinə səbrlə döz, onlardan uzaqlaş, kənar dur, tamamilə uzaqlaş, tamamilə kənar kənar ol!”

Mən anlamıram, hansı haqla Siz peyğəmbərə xitabən deyilmiş sözləri özünüə aid edirsiniz?! Bəlkə, doğrudan da, özünüə o mərtəbədə görürsünüz?!

Mənim “əgər bu ölüm hökmü olmasaydı, başqa kitablar kimi, bu kitab da heç kəsin diqqətini cəlb etməyəcəkdi” sözlərimlə razılaşırsınız. Ancaq gəlin, məsələyə obyektiv yanaşaq. Hər il dünyada İslam əleyhinə onlarla, bəlkə də yüzlərlə kitab və məqalə yazılır. Onların hansı birinin müəllifinin adı bu cür hallandırılmaqla ona dünya miqyasında reklam yaradılıb, şöhrət qazandırılıb?

Heç uzağa getməyək, Azərbaycanın özündəcə dünyanın qədər İslam əleyhinə kampaniyalar təşkil edən, “elmi” tədqiqatlar, məqalələr, kitablar, dissertasiyalar yazan, mühazirələr oxuyan, bu gün isə birdən-birə gündə, hətta islamşünasa çevrilmiş nə qədər “mütəxəssis” var. Onların hansı birinə güldən ağır söz deyən olub? Və, ümumiyyətlə o cür münasibətə ehtiyac varmı?

Təəssüf ki, mən Sizin bioqrafiyanızı bilmirəm. Yəqin ki, ali təhsiliniz var. Bir zəhmət çəkin, yadınıza salın, elmi ateizm imtahanından necə almışdınız?

Cənab Kazımbəyov, mənim məqaləmdə üç dəfə təkrar etdiyim “söhbət Salman Rüşdidən getmir” ifadəsi üslubi priyom yox, həqiqi fikir idi. Mən başqa şeydən danışmışdım. Lakin, nədənsə, Sizin diqqətinizi yalnız Rüşdi məsələsi cəlb edib.

Buna görə də son sözümü bir daha təkrar etmək istəyirəm: “S.Rüşdi barədə söhbət eləmək istəyirsinizsə, təvəqqə eləyirəm, o kitabı tapın, əvvəl özünüz oxuyun, sonra verin mən də oxuyum. Sonra oturaq, nə qədər lazımdır, necə lazımdır, danışaq...”

Bəlkə elə qərara gələcəyik ki, gedib o məlunu özümüz tapıb öldürək...

Amma yox... mən insanların əqidələrinə görə qanunsuz və məhkəməsiz qətlə yetirilmələrini qəbul edə bilmirəm.

“Aydınlıq”, 4.03.1994

RUSİYA-ÇEÇENİSTAN: BUDYONNOVSKDAN GÖRÜNÜŞ

1995-ci il iyunun 14-də Rusiya Federasiyasının Stavropol diyarında Budyonnovsk şəhəri bir qrup çeçen döyüşçüsü tərəfindən zəbt edildi. Baş nazirin müavini Yeqorov, Daxili işlər naziri Yerin və Federal təhlükəsizlik xidmətinin rəisi Stepaşin dərhal hadisə yerinə yola düşdülər. “Alfa” və “Qrom” xüsusi bölmələri, DİN-in, FTX-in, Baş mühafizə idarəsinin xüsusi hissələri Budyonnovska göndərildi.

RF hökumətinin ilk bəyanatından:

“Heç bir terror aktı Çeçenistanda normal həyatın bərpa olunması prosesini poza bilməyəcək.”

RF Baş nazirinin birinci müavini O.Soskovets:

“Budyonnovska hücum etmiş çeçen quldurları yaxın zamanda məhv ediləcək və girovlar azad olunacaq.”

RF-nın Müdafiə naziri P.Qraçov:

“Çeçen silahlı dəstələrinin liderləri ilə danışıq aparılmamalıdır. Təcili olaraq xüsusi əməliyyat hazırlayıb həyata keçirmək lazımdır.”

Moskvanın əli ilə təşkil edilmiş oyuncaq Çeçenistan Milli Barışiq Komitəsinin sədri Y.Avturxanov: *“Dünya ictimaiyyəti bir daha əmin oldu ki, çeçen xalqı necə bir bəla ilə mübarizə aparmağa məcbur olmuşdur.”*

Çeçenistanın oyuncaq Milli Dirçəliş hökumətinin sədri S.Hacıyev: *“Bütün Dudayev rejimi kimi Budyonnovska hücum etmiş cinayətkarlar bandasının da çeçen xalqına heç bir aidiyyəti yoxdur”.*

Budyonnovskda nələr baş verdiyi tədricən məlum olmağa başladı. Şəhərə hücum etmiş silahlı dəstə əhalidən çoxsaylı girov götürərək xəstəxana binasında mövqə tutmuşdur. Terrorçulara Şamil Basayev adlı bir nəfər başçılıq edir. Çeçenistan hadisələri ilə yaxından maraqlananlara bu ad yaxşı məlum idi. Ş.Basayev Çeçen silahlı qüvvələrinin ən məşhur komandirlərindən biridir. Onun otuz yaşı var. Çeçenistanın Vedenə kəndində doğulub. 1982-ci ildə orta məktəbi qurtarmış, dörd id Volqoqrad vilayətində sovxozda fəhlə işləmişdir. 1987-ci ildə Moskvada Torpaq Mühəndisləri İnstitutuna daxil olmuş, bircə il oxumuşdur. 1991-ci ilin avqustunda QKÇP vaxtı Moskvada “Ağ evi”n müdafiəçiləri sırasında olmuşdur. Həmin ilin noyabrında Çeçenistanda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsinə etiraz əlaməti olaraq Minvod aeroportundan TU-154 sərnişin təyyarəsinin Türkiyəyə qaçırılmasına baş-

çılıq etmişdir. Bundan sonra o, C.Dudayevin xüsusi təyinatlı dəstəsində rota komandiri vəzifəsinə təyin edilmişdir.

Qafqaz Xalqları Konfederasiyası təşkilatı yaradıldıqdan sonra Ş.Basayev onunla yaxından əməkdaşlıq etmişdir. 1992- ci ilin avqustundan Ş. Basayev Abxaz müharibəsinin ən fəal iştirakçılarından birinə çevrilir və hərbi əməliyyatlarda mühüm rol oynayır. O, abxazların (daha doğrusu, rusların) tərəfində vuruşan çeçen könüllülərindən ibarət dəstənin komandiri idi.

(Yeri gəlmişkən, çeçenlərin Abxaz münaqişəsində Rusiyanın mənafeyinə uyğun iştirakı Moskvanın Dudayev rejimi ilə üç il mülayim davranmasının səbəblərindən biri idi).

Sonralar Abxaziya ordusunun polkovniki rütbəsi ilə Ş.Basayev Abxaziya Müdafiə nazirini müavini təyin edilir. Abxaziya “ordu”sunun bütün döyüş əməliyyatlarının Rusiya Silahlı qüvvələri Baş Qərargahı tərəfindən hazırlandığını və həyata keçirildiyini nəzərə alsaq, Ş.Basayevin Rusiyanın hərbi və kəşfiyyat dairələri ilə “təməşlığı”nın olmamasına inanmaq çətindir.

Ş.Basayevin dəstəsi böyük döyüş təcrübəsi və şöhrət qazanaraq 1994-ilin fevralında Çeçenistana qayıtdı. R.Labazanov, B.Qantəmirov və digər hərbi liderlərdən fərqli olaraq, “Abxaz batalyonu”nun komandiri siyasi məsələlərə və kriminal haqq-hesablara qarışmırdı. O, Dudayevə

tabe olmasa da, ona müxalifətdə dayananlara da qoşulmurdu.

1994-cü ilin yayında Çeçenistanda vətəndaş müharibəsi başlayanda Ş.Basayev qəti olaraq Ç.Dudayevin tərəfində durdu və “Abxaz batalyonu” iyulda Qroznıda, avqustda Arqunda R.Labazanovun dəstələrini darmadağın etdi. Bundan sonra Tolstoy-Yurdda R.Xasbulatovun, Urus-Mardanda B.Qantəmirovun qərargahına hücumları da Ş.Basayevin döyüşçüləri yerinə yetirdilər. Noyabrın 26-da Rusiya tanklarının Qroznıya hücumunun dəf edilməsində onların xüsusi rolu oldu.

Çeçenistan müharibəsi başlananda Ş.Basayev çeçen müqavimət qüvvələrinin ən böyük birləşmələrindən birinə başçılıq etdi. Döyüş əməliyyatlarının çoxunda Ş.Basayev nə C.Dudayevə, nə də onun qərargah rəisi A.Məshədova tabe olmayaraq müstəqil hərəkət edirdi. O, çox böyük nüfuz qazanmışdı və könüllülərin çoxu onun dəstəsinə düşməyə can atırdı.

İyunun üçündə Vedenə kəndi Rusiya ordusu tərəfindən bombalanan zaman qardaşı Şirvanidən başqa Ş.Basayevin bütün qohum-əqrəbası, o cümlədən arvadı və altı uşağı həlak olmuşdur.

...Moskvadan göndərilmiş xüsusi dəstələr Budyonovsk şəhər xəstəxanasını mühasirəyə aldılar və burada təşkil olunmuş operativ qərargah terrorçulara təslim olmaq barədə ultimatum verdi. Ş.Basayev mətbuat konfransı

keçirmək istədiyini bildirdi və jurnalistlərin xəstəxanaya buraxılmasını tələb etdi. Əks halda girovların güllələnəcəyi barədə xəbərdarlıq etdi. Ruslar bu tələbi yerinə yetirməyə məcbur oldular. **Jurnalistlər qarşısında çıxışına – “Mən terrorçu deyiləm, diversantam” sözləri ilə başlayan Ş.Basayev bildirdi ki, o, belə bir addım atmağa məcburdur, çünki “daha başqa çıxış yolu qalmayıb”. Sonra o, tələblərini bildirdi: Çeçenistanda döyüş əməliyyatları dayandırılсын, Rusiya qoşunları dərhal Çeçenistan ərazisindən çıxarılсын və Dudayevin nümayəndələri ilə danışığa başlanılсын.**

Budyonnovska toplanmış federal qüvvələrə başçılıq edən Yerin və Stepaşın danışığa girmək barədə düşünürlər. Onlar əməliyyat hazırlamaqla məşğuldular. Moskvada müdafiə naziri hər hansı danışığın mənasızlığı və hücum əməliyyatının zəruriliyi barədə bəyanat verir.

Prezident Yeltsin Budyonnovskda baş verməkdə olan hadisələri o qədər də vacib hesab etməyərək yeddi ölkə başçısının görüşündə səkkizinci iştirakçı olmaq üçün Kanadanın Qalifaks şəhərinə yola düşür.

Mətbuat konfransında Ş.Basayev bildirmişdi ki, onun dəstəsi bu aksiyanı təsadüfi olaraq Budyonnovsk şəhərində keçirməli olub. Əslində, onların planı başqa şəhəri tutmaq imiş. Sadəcə olaraq, postlarda durmuş DAM əməkdaşlarının acgözlüyü – həddindən artıq rüşvət tələb

etmələri onun dəstəsinə yolu davam etdirməyə imkan verməyib.

DAM işçiləri rüşvət məsələsini qəti olaraq təkzib edirlər. Terrorçuların Budyonnovska qədər gəlib çıxmalarını isə belə izah edirlər ki, Basayevin dəstəsi DAM postlarından hərbi nömrəli üç KAMAZ-la, milis maşını kimi rənglənmiş, müvafiq işıq siqnalları olan “Jiquli”nin müşayiəti ilə hərbi kolonna şəklində keçmişdir və hazırkı müharibə şəraitində hərbi avtomobil dəstələrinin çoxu kimi onlar da DAM əməkdaşlarını saymamış və postlarda dayanmamışdır. Bu, artıq adət halını almış bir mənzərə olduğundan milis işçilərində şübhə doğurmamışdır.

Budyonnovskın girəcəyindəki DAM postunda kolonnaya dayanmaq göstərişi verilib. Onlar buna məhəl qoymadan postu keçiblər. Avtomobillər haqqında məlumat dərhal ratsiya ilə növbətçi hissəyə bildirilib. Postdan 1 km. aralıda, şəhərin düz kənarında növbə çəkən DAM maşını KAMAZ-ları ötür, artıq şəhərin içində qabaqdakı “Jiquli”yə çatır. Maşınlar bir müddət dayanmadan yanaşı gedirlər. “Jiquli”dəki milis geyimli adamlar bildirirlər ki, Rostova həlak olmuş əsgərlərin meyitlərini aparırlar və KAMAZ-da gedən komandirin əmri olmadan kolonnanı dayandıra bilməzlər.

DAM işçiləri bu zaman KAMAZ-lardan birinin “yoxa çıxdığını” görürlər. Sonradan məlum olur ki, maşınlardan biri şəhərə girən kimi xəstəxanaya tərəf dönübmüş.

Buna görə də şahidlərin çoxu terrorçuların iki maşını olduğunu söyləyir.

DAM əməkdaşları vəziyyəti ratsiya ilə Daxili İşlər Şöbəsinə bildirirlər və oradan Budonnovskin çıxışındakı DAM postuna kolonnanı saxlamaq göstərişi verilir. Şəhərdən 4 km. kənarda yerləşən bu postda iki əməkdaş (Gerasimenko və Çepurkin) növbə çəkirmiş. Onlar kolonnanı dayandırırılar. Baş verənlər barədə ratsiya ilə xəbər tutmuş vzvod komandiri Popov da öz “Jiquli”sində posta gəlir və ratsiya ilə Daxili İşlər Şöbəsinə məlumat verir ki, saxlanılanlar hər hansı bir sənəd təqdim etməkdən və yükü göstərməkdən imtina edirlər, ancaq Daxili İşlər Şöbəsinə gəlib məsələni orada aydınlaşdırmağa razıdırlar. Şəhərə qayıtmağı birinci kimin təklif etdiyini indi heç kim bilmir. KAMAZ-lardan ikisinin Budyonnovskdan keçib 4 km. də uzaqlaşmaları sübut edir ki, Basayevin dəstəsinin planı başqa imiş. Ancaq maşınlardan birinin şəhərdə qalması və xəstəxanada əvvəlcədən müəyyən hazırlıq işlərinin görülməsi onların ehtiyatda bu varinatı da nəzərdə tutduqlarını göstərir. Ya da eyni zamanda bir-biri ilə əlaqəli iki əməliyyat keçirilməli imiş.

“Ostankino” telekanalının “Vzqlyad” verilişinin fərziyyəsinə görə:

Ş.Basayevin hədəfi Budyonnovsk yaxınlığındakı hərbi vertolyotlar aerodromu olmuşdur. Çeçenistan döyüşlərində iştirak edən bütün hərbi vertolyotlar bu aerodrom-

dan uçur. Budyonnovska çatmamış yol iki yerə ayrılır – biri şəhərə, o biri aerodroma. Terrorçular, sadəcə olaraq, yolu səhv salıb şəhərə giriblər.

Basayevin avtokolonnası DAM maşınlarının müşayiəti ilə şəhərə qayıtmalı olur. Yolda KAMAZ-lar dayanır, DAM maşınları atəşə tutulur, hər üç əməkdaş, öldürülür. Bundan sonra terrorçular şəhərə daxil olaraq ilk növbədə Daxili İşlər Şöbəsinə hücum edirlər. Milisdən daha beş nəfər öldürülür, ikisi ağır yaralanır.

Hadisələrin sonrakı inkişafı məlumdur.

Basayevin dəstəsinin saxladığı girovlardan biri – A.T.İvanova:

Mən 1939-cu ildə Budyonnovskda doğulmuşam. 1957-ci ildə ərə gedəndən sonra Bakıda yaşayırdım. Qoca vaxtımızda yenidən vətənə qayıtdıq. 1994- cü ildə.

İyunun 14-də 103 nömrəli avtobusla gedirdim. Şəhərin lap mərkəzində, Puşkin küçəsinə çatanda silahlı adamlar avtobusu saxlatdılar. Sürücü qapını açan kimi onu avtomatla güllələdilər.

... Bizi icra hakimiyyətinin qabağındakı meydana gətirdilər,. Hamını asfaltın üstündə oturtdular. Bir neçə saat keçdi. Çox isti idi. Tez- tez huşunu itirənlər olurdu.

Sonra bizi xəstəxanaya tərəf apardılar. Yaraqlılardan biri – görkəmindən qazağa oxşayırdı – lap qəddar idi. Yol boyu həyətlərə girir, yeni – yeni adamlar çıxarıb bizə

qoşurdu. Maşınları, evlərin pəncərələrini atəşə tuturdu. Yaraqlıların içərisində yaraşıqlı bir qadın da vardı. Elə hey – “səsinizi kəsin!” deyə qışqırırdı.

...Xəstəxananın həyatında qocaları, uşaqları, kişiləri, qadınları ayrı-ayrı dəstələrə böldülər. Sənədlərimizi yığdılar, içməyə su verdilər. Basayev xəstəxananın binasından çıxdı və kişilərin cərgəsinə yaxınlaşıb əmr etdi: “Hərbçilər bir addım irəli!” Bir neçə nəfər qabağa çıxdı.

– İndi də biznesmenlər irəli çıxsın! Bir- iki nəfər də çıxdı.

– İndi Rusiya vətəndaşı olmayanlar! Bu dəfə mən bir addım qabağa durdum, çünki indiyəcən Azərbaycanın vətəndaşıyam.

Basayev mənə tərəf baxıb, “Bir tərəfə çəkil, sonra aydınlaşdırırıq,” – dedi. Sonra, deyəsən, yadından çıxdı.”

İyunun əvvəlində Rusiyanın Çeçenistana yaxın ərazilərində NORDOS (Независимый особий разведователно-диверсионный отряд смертников) adından bu məzmunlu müraciət vərəqələri yayılmışdı:

“Biz Dudayevə və çeçen xalqına tabe deyilik. Biz Allahın əsgəriyik və hərbi əməliyyatlara başlamazdan öncə Rusiya xalqına müraciət etmək, məqsəd və vəzifələrimizi ona bildirmək qərarına gəlmişik”.

Daha sonra nəzərdə tutulmuş əməliyyatlar sadaladır:

“... Rusiya ərazisində terror aktlarının həyata keçirilməsi, təxribat işləri; canlı qüvvənin, hərbi texnikanın, strateji obyektlərin məhv edilməsi; həmçinin bakterioloji müharibə – su hövzələrinin və s. zəhərlənməsi.

Əgər Çeçenistan məhv olacaqsa, biz bütün Rusiyanı da məhv etməyə hazırıq. Bu gün sizin oğullarınız Çeçenistanda bizim analarımızı, atalarımızı, qardaş və bacılarımızı öldürürlər. Bu qırğın dayandırılmasa, günahsız ölən əzizlərin itkisindən doğan hissləri siz də keçirəcəksiniz. Ağlınızı başınıza yığın. Müharibəni və qarşıdan gələn kütləvi terroru dayandırın...”

Bu sənəddə yazılanlarla Ş.Basayevin nəinki fikirləri, hətta ayrı-ayrı ifadə və cümlələri də üst-üstə düşür.

Çeçenistanda hərbi kampaniya başlanan gündən C.Dudayev və çeçen hərəkətinin digər liderləri döyüş əməliyyatlarının Rusiya ərazisinə keçiriləcəyi, Rusiya şəhərlərində terror aktlarına əl atılacağı barədə hədələyici bəyanatlar verirdilər. Lakin rus qoşunlarının Çeçenistan torpaqlarında törətdiyi amansızlıqlara baxmayaraq, çeçenlər bu vaxtadan terrorçuluqdan çəkinmişdilər və bu hal həm Rusiyada, həm də dünya ictimaiyyətinin nəzərində onların azadlıq mübarizəsinə müəyyən bir rəğbət oyadırdı.

Bu müharibənin çeçenlər üçün ən ağır və faciəli nəticəsi ondadır ki, ruslar onları məhz bu cür addımlar atmağa, terrorçuluğa vadar etdilər. Budyonnovsk-

da çeçenlər ruslara onların öz danışdıqları dildə cavab verdilər. Qanuni Rusiya hakimiyyəti ilk günlər – özünü elə göstərdi ki, guya qanunsuz çeçen terrorçularının “danışdığı bu dili” başa düşmür, sanki bu “dili” ilk dəfə idi eşidirdi. Halbuki Moskva hakimiyyəti çoxdandı ki, çeçenlərlə məhz bu “dildə” “danışığ aparırdı”.

Tarixdə görünməmiş bir amansızlıqla Çeçenistanın, demək olar ki, bütün şəhərlərini dağıtdıqdan, on minlərlə dinc əhalini məhv etdikdən sonra Rusiya dövləti öz prezidentinin dili ilə Budyonnovsk hadisəsini “çeçen banditlərinin misilsiz qəddarlıq hərəkəti Çeçenistanı isə “dünya terrorizminin mərkəzi” adlandırdı.

Rusiya qoşunlarının Çeçenistanın Samaşki kəndində törətdiyi qırğın bu kəndin adını qan və alov içində boğulmuş Xatın, Sonqmi, Xocalı kimi yaşayış məntəqələrinin ağırlı siyahısına əlavə etmişdir.

Kəndin sakini Əminət Qunaşevanın danışdıqlarından:

“...Aprelin yeddisində rusların komandiri ağsaqqalları çağırıdırıb bildirdi ki, saat 16-ya qədər 286 avtomat təhvil verməsək, kəndə hücum başlanacaq. Vəziyyət çıxılmaz idi Amma görünür, rusların tələbi yalnız bəhanə üçün idi, çünki heç saat 16- nı da gözləmədilər...

...Əsgərlər BTR- i həyətə sürdülər. Boş zirzəmiyə bir-neçə qumbara atandan sonra evə girdilər 18-20 nəfər

olardılar. Üzdən ayıq görünürdülər, ancaq gözləri şüşə kimi soyuq-soyuq parıldayırdı. Əmimi yaralı görüb üstünə düşdülər. “Harda yaralanıbsan? Nə vaxt? Avtomatın hanı? Döyüşçülər harda gizləniblər?”

Əmim qızı Rəisə özünü onların üstünə atdı: “Atamı öldürməyin, yaralıdır. Evdə heç kəs yoxdur, silah da yoxdur. Öldürməyin atamı! Yəqin sizin də atanız var! Əsgərlərin böyüyü – “Bizə əmr verilib, 14 yaşdan 65 yaşa kimi hamını qırmalıyıq” – deyə bağırırdı və təpiklə vurub su vedrəsini aşırırdı. Başa düşdüm ki, evi yandıracaqlar. Suyu dağıdırdılar ki, söndürmək olmasın

Otaqdan çıxdılar. Qapıdan içəri bir qumbara atdılar. Rəisə yaralandı. Sonra otağa oqnemuotdan iki dəfə atəş açdılar. Gözümü də qırpmadım. Bilirdim ki, ölüm ayağıdır. Təkcə ağrıdan qorxurdum. Amma çıxıb getdilər. Ətrafa boylandım. Rəisə də, əmim də ölmüşdü. Asya sağ idi. İkimiz də döşəməyə uzanmışdıq, tərpənməyə qorxurduq. Otağı alov bürümüşdü, hər şey yanırdı.

...Pəncərədən həyatə düşüb ayaqyolunda gizləndik. Bizi ölmüş bilirdilər, yoxsa sağ qoymazdılar. Təsadüfən diri qaldıq.

..Məktəbin yanında qadınlar bir neçə asılmış oğlan uşağını ilkəkdən çıxarırdılar. Atəş başlayanda uşaqlar məktəbdən bayıra qaçmışdılar. Onları küçədə tutub məftildən asmışdılar. Gözləri hədəqəsindən çıxmışdı, üzləri şişmişdi. Heç birini tanımaq olmurdu. Bir az o yanda 30- 35 uşağın yandırılmış cəsədi üst-üstə yığılmışdı. Təkcə sü-

mükləri qalmışdı. Cəsədlərin yanında məktəb hasarına əsgərlər iki cümlə yazmışdılar: “Muzey ekspozatı- Çeçenistanın gələcəyi”, bir də- “Rus ayısı oyanıb!”

Şəhidlərimizin dərdi bizim üçün dözülməz dərəcədə ağırdır, amma Rusiyaya da yazığımız gəlir. Bu gün bizim torpaqlarımızda azğınlıq edən qatillər, yırtıcılar, narkomanlar öz yerlərinə qayıdandan sonra nələr olacaq?”

Çeçen qadının sualının cavabını dünyanın gərdişi çox gecikdirmədi.

Budyonnovsk xəstəxanasında ilk gündən girov qalmış Həkim O.Serdyukov:

“Çeçenlər özlərini ləqayətlə aparırdılar. İçki içmir, narkotik qəbul etmir, heç kəsi incitmirdilər. Başçıları əvvəlcədən xəbərdarlıq etdi ki, onun adamlarından kim talançılıq etsə, qadınlara sataşsa, dərhal ona bildirək və belələri yerindəcə güllələnəcək: Yaraqlılardan birini anaşa çəkmək üstündə elə birinci gün güllələdilər.

Ancaq bizim əsgərlər əsl canidirlər. Onlar girovlara, hamilə qadınlara, yeni doğulmuş körpələrə atəş açırdılar. Ağ xalatımızı çıxarıb başımızın üstə yelləyirdik ki, atəşi dayandırsınlar, onlarsa ağ bayraq qaldırmış həkimləri, yaralıları atəşə tuturdular.”

Həkim bircə şeydə yanılırdı ki, bunları törədənlər adi əsgərlər deyildi, Rusiya təhlükəsizlik orqanlarının “Alfa” kimi xüsusi bölmələrinin, prezident qvardiyasının peşəkar zabitləri idi. Qan tökmək onların peşəsidir və hər yerdə olduğu kimi, Budyonnovska da onlar qan tökməyə gəlmiş-

dilər. Bütün dünya girovların taleyindən narahatlığını bildirəndə onların azad olunması üçün bütün dinc vasitələrdən istifadə edilməsinin zəruriliyindən danışanda bunun üçün birbaşa məsuliyyət daşıyan şəxslər yalnız hücum əməliyyatı barədə düşünürdülər.

B.Yeltsin RF-nın prezidenti: *“Mən hələ Qalifaksa yola düşməzdən əvvəl Daxili İşlər naziri Yerinlə hücum haqda ilkin qərara gəlmişdik. Bir gün yarım necə lazımdır hazırlaşmaq lazım idi.”*

İyunun 17-də səhər çağı xəstəxanaya birinci hücum başladı.

Pəncərələrdən ağ mələfləri yelləyən girovların “atəş açmayın, bizi qırmayın” qışqırıqlarını pulemyotların səsi də batıra bilmirdi.

Verilən məlumata görə, əməliyyatın gedişində 100 nəfərə yaxın dinc əhalidən, 4 hərbiçi və 2 çeçen döyüşçüsü öldürülmüşdür.

Saat onun yarısında hücum dayandırıldı. Danışıqlara başlamaq üçün ilk təklif oldu. Buna baxmayaraq, Yerinin rəhbərlik etdiyi qərargah saat 14-də daha bir hücum əməliyyatına cəhd etdi.

Xüsusi təyinatlı “Alfa” dəstəsinin komandiri general A.Qusev:

“.. Biz işimizi qələbə kimi qiymətləndiririk. Biz insanların həyatını xilas etmişik. Bizim hücumdan sonra Ba-

sayev, hələ danışıqlar başlamamış 300 nəfəri buraxdı. Elə danışıqlar da bundan sonra mümkün oldu.

Onlar əməliyyatı hərbi cəhətdən çox yüksək səviyyədə hazırlamışdılar. Özlərinə lazım olan silah və sursatı xəstəxananın zirzəmisinə əvvəlcədən yığmışdılar. Bizim isə vaxtımız çox az idi. Girovların güllələnəcəyi barədə hədə-qorxu bizi tələsməyə məcbur edirdi. Ara-sıra xəstəxanadan atəş səsləri eşidilirdi. İndi demək çətindir, neçə nəfəri güllələyiblər və ümumiyyətlə, güllələyiblərimi? Bəlkə də, yalandan atırlarmış. Hər halda, nə bizim əməkdaşlar, nə də həkimlər xəstəxanada çeçenlər tərəfindən güllələnmiş şəxslərin meyidini görməyiblər.

...Onlarla bizim sayımız da, silahımız da, təxminən, eyni idi. Ancaq biz hücum edirdik, onlarsa divarlar arxasında gizlənirdilər. Buna baxmayaraq, bütün imkanımızdan istifadə etsəydik, xəstəxanayı ala bilərdik. Gücümüz bərabər olsa da, onların itkisi daha çox oldu. Bizdən üç, onlardan isə, mən biləni, iyirmiyə yaxın ölən olub.

.. Bizə məlum olduğuna görə, xəstəxananın işçilərindən Basayevə işləyənlər olub Əvvəl silah-sursatın yerləşdirilməsində kömək ediblər, hadisə zamanı isə vəziyyətdən baş çıxarmaqda. Xəstəxanada yatan hərbciləri və milis işçilərini də Basayevə onlar nişan veriblər.

..Hücum əmri verildəndə biz hazırlaşmaq üçün əlavə vaxt istədik, ancaq dedilər ki, Moskvadan deputatlar yola düşüblər və onlar gəlib çıxınca hər şeyi qurtarmaq lazımdır. Yoxsa, gəlib əl-ayağa dolaşacaqlar.

...Biz binaya daha yaxın mövqelərdə yer tutmaq barədə göstəriş verdik, lakin əməkdaşlarımızın yerdəyişməsi çeçenlərin gözündən yayınmadı və ilk atəşi onlar açdılar. Hücüm zamanı DİN-in xüsusi təyinatlı "Vityaz" dəstəsi bizə, demək olar ki, heç bir real kömək göstərmədi.

... Biz zabitik və aldığımız döyüş tapşırığının siyasi cəhətdən məqsədəuyğun olub-olmamasını müzakirə etmirik."

"Alfa" komandirinin sözlərinə yalnız onu əlavə etmək olar ki, Budyonnovsk əməliyyatının çeçenlər tərəfindən əvvəlcədən hazırlandığı və çox dəqiq plan əsasında həyata keçirildiyi mütəxəssislərdə şübhə doğurmur.

Basayevin bu şəhəri təsadüfən seçdiklərini söyləməsi, görünür, iz azdırmaq üçündür. Aydın məsələdir ki, özləri ilə böyük miqdarda silah və sursat götürmüş 150- yə yaxın döyüşçü 2-3 maşında yerləşə bilməzdi. Çox güman ki, silah-sursatın və adamların bir qismi əvvəlcədən Budyonnovskda yerləşdirilibmiş. Bunu isə yalnız elə adamların əlilə etmək olardı ki, yerli əhalidə, milis, təhlükəsizlik və hərbi orqanlarda şübhə doğurmasın. Hücüm cəhdlərinin tam uğursuzluğunu görən rəsmi dairələr vəziyyətdən çıxış yolunu yalan satmaqda gördülər.

RF hökumətinin məlumatından:

"Terrorçular mühasirədən çıxmağa cəhd etmişlər. Xüsusi təyinatlı dəstələr bunun qarşısını almaq üçün atəş açmağa məcbur olmuşlar."

Bir şey aydındır ki, nəticəsindən asılı olmayaraq, hücum əməliyyatı güc nazirlərinə sərf edildi. Bu yolla onlar əldən çıxmaqda olan vəzifə kreslolarını qorumaq şansı qazana bilərdilər. O gün hücum uğurlu alınsaydı, girovları azad etmiş və terrorçuları cəzalandırmış “qəhrəmanlar” ictimai rəy və Duma qarşısında özlərini təmizə çıxaracaqdılar. Əks halda, yəni mənasız yerə çoxlu qan tökülsə, qarışıqlıq bütün Qafqazı бүрүyə bilərdi və dövlət güc nazirliklərinə fəvqəladə səlahiyyətlər verməyə məcbur olardı. Bu halda nəzərdə tutulmuş parlament və prezident seçkiləri təxirə salınmalı olacaqdı.

S.Kovalyovun İnsan hüquqlarını müdafiə qrupunun üzvü, Dövlət Dumasının deputatı V.Borşev:

“...Biz Budyonnovska çatan kimi Basayevlə danışığa girmək niyyətilə qərargaha getdik. Lakin bizi qərargaha buraxmadılar və şəhər icra hakimiyyətinə göndərdilər. Sonra başa düşdük ki, elə həmin vaxtda hücum əməliyyatına hazırlıq gedirmiş.

Səhərə yaxın bizi atəş səsləri yuxudan oyatdı. Dərhal qərargaha gəldik. Bir qədər sonra xəstəxananın binasından əllərində ağ bayraq tutmuş iki nəfər – baş həkimin müavini (qadın) və bir cərrah çıxdı. Çeçenlər onları danışmaq aparmaq üçün buraxmışdılar.

Onlardan əvvəl ağ bayraqla başqa üç nəfər də çıxıbmuş, lakin hücum edənlər onları atəşlə qarşılamışdılar. Bir qadın yerindəcə ölmüş, ikisi ağır yaralanmışdı. Həkimlərin bəxti gətirdi, onlar atəş zonasından salamat çıxma

bildilər və bütün girovlar adından yeganə tələblərini bildirdilər: “Atəşi dayandırın”. Həkimlər dedilər ki, girovlar arasında çoxlu ölənlər və yaralanlar var. Hücum davam etsə, qurbanların sayı daha da artacaq. Biz onlardan xəstəxananın telefonunu öyrəndik və Kovalyov dərhal Basayevə zəng vurdu. Bu söhbətin çox vacib nəticəsi oldu. Məhz bu söhbətdən sonra Basayev yerinə yetirilməsi qeyri-real olan və deməli, danışıqları əvvəlcədən uğursuzluğa məhkum edən tələbini, yəni Rusiya qoşunlarının Çeçenistandan dərhal çıxarılması tələbini geri götürdü.

Bizim səylərimiz qərargahda heç kimi maraqlandırmırdı. Onda biz Çernomırdinin köməkçisinə zəng vurduq və Basayevlə söhbət barədə məlumat verərək bildirdik ki, müəyyən şərtlər daxilində girovları danışıq yolu ilə azad etmək mümkündür. Elə həmin axşam baş nazir qərargaha zəng etdi və bildirdi ki, Kovalyova Basayevlə danışıq aparmaq üçün səlahiyyət verir gecədən xeyli keçməsinə baxmayaraq, Kovalyov dərhal xəstəxanaya getmək istədi. Buna da imkan vermədilər. Yalnız telefon danışığı ilə kifayətlənməli oldu.

Ertəsi gün onların görüşü baş tutdu və bundan sonra Çernomırdinə zəng vurub Basayevin danışıq aparmağa hazır olduğunu bildirdik.”

Bu andan siyasət səhnəsində baş rolun ifası üçün fürsət gözləyən, bunun xatirinə üç gün səssiz – səmirsiz gözləmiş, güc nazirlərinə tam yararsızlıqlarını sübut etmək

üçün daha bir imkan vermiş, hadisənin neçə-neçə qurbanının ölümünü soyuqqanlıqla seyr etmiş Viktor Çernomırdin meydana atılır. Və bəlkə də, dünya təcrübəsində görünməmiş bir işə qol qoyur – nəhəng bir ölkənin Baş naziri terrorçu dəstənin başçısı ilə şəxsən danışığa girir. Halbuki, bir gün əvvəl Ş.Basayevi quldur adlandırmış və onunla danışığın ləyaqətsizlik olduğunu vurğulamışdı. Görünür, hakimiyyət oyunlarında belə gedişlər də mümkündür.

Elə ilk söhbətdəncə V.Çernomırdin Ş.Basayevin, demək olar ki, bütün şərtlərini qəbul edir. Çeçenistanda atəşin dayandırılmasına və Dudayevin nümayəndələri ilə danışıklara başlamağa razılıq verir. Belə bir qərarın qəbul edilməsi prezidentin səlahiyyətinə aiddir. Prezident B.Yeltsinin yeddi ayda atmadığı addımı prezident səlahiyyətlərini bir neçə günlüyə icra edən V.Çernomırdin dərhal atır.

Çernomırdin tələsir, Basayevdən cavabı ləngitməməyi tələb edir. Vaxt azdır. Tezliklə Yeltsin Kanadadan qayıdacaq və onda hadisələr Baş nazirin nəzarətindən çıxacaq. Özünü mümkün ittihamlardan sığortalamaq və ictimai rəyin rəğbətini qazanmaq xatirinə Çernomırdin görünməmiş priyoma əl atır – Basayevlə bütün telefon danışqları televiziya ilə translyasiya etdirir. Çernomırdin vaxt itirmədən danışiq komissiyası təşkil edir və onu dərhal Qroznıya yola salır.

Beləliklə də, Baş nazir ertəsi gün Moskvaya qayıdan Prezidentə onun hərəkətlərini təqdir etməkdən başqa yol qoymur. Halbuki Yeltsin Qalifaksda hələ Moskvadaykən hücum əməliyyatı hazırlamaq barədə göstəriş verdiyini etiraf etmiş və özünü təmizə çıxarmaq üçün, “dünya ictimaiyyəti bizim necə bir vəziyyətlə üzləşdiyimizi başa düşər” – demişdi. **Əgər Prezident Baş nazirin qərarını ləğv edərək konfliktə güc vasitəsilə həll etmək yoluna qayıtsaydı, bu, ictimai rəydə elə bir partlayışa səbəb olardı ki, impiçmentin qarşısını heç nə ilə almaq mümkün olmazdı. Və Prezident – “Mən Çernomırdinin hərəkətlərində səhv görmürəm” – deməklə kifayətlənməli oldu.**

Lakin güc nazirləri hələ oyundan çıxmaq fikrində deyildilər. Basayev bildirəndə ki, Baş nazirin vədlərinə baxmayaraq, xəstəxananın binası yenə atəşə tutulur, Çernomırdin özünü saxlaya bilmədi: “Bu fitnəkarlıqdır, orada fitnə törədən adamlar var.”

Beləliklə, aydın oldu ki, Budyonnovskın dinc sakinləri təkcə Basayev döyüşçülərinin yox, həm də Kreml siyasətçilərinin əlində girovdurlar. Birincilərə girovlar azadlıq mübarizəsi üçün, ikincilərə hakimiyyət oyunları üçün lazım olmuşdu.

Və indi, Budyonnovsk hadisələrindən sonra V.Çernomırdinin oyunu udmaq üçün hamıdan çox şansı var.

Hakimiyyət mübarizəsində V.Çernomırdinin niyyətinin ciddiliyini o fakt da sübut edir ki, o hələ bir neçə

ay əvvəl yaradılmış “Naş dom – Rossiya” seçki blokunun fəaliyyətinə şəxsən rəhbərlik edir. Belə bir blokun təşkili-nə və parlament seçkilərində iştirakına razılıq verməklə B.Yeltsin əvvəlcədən öz siyasi məğlubiyyətinə qol çək-mişdir. Belə ki, seçkilərin nəticəsi istənilən halda Yelt-sinin siyasi karyerası üçün təhlükə yaradacaq. Əgər de-kabrda bu blok seçkiləri uduzsa, Yeltsin bu məğlubiyyət-dən heç cür yaxasını kənara çəkə bilməyəcək, çünki indiki iqtidarın, yəni Prezident komandasının böyük əksəriyyəti həmin blokda təmsil olunub, Əgər blok seçkiləri udsa, Çernomırdin Prezidentin təyin etdiyi yüksək səviyyəli məmurdan parlament çoxluğuna arxalanan qalib və müstəqil bir siyasi xadimə çevriləcək. **Parlament seçkilə-rindən təxminən yarım il sonra Rusiyada prezident seçkilərinin keçiriləcəyini nəzərə alsaq, bunun nə de-mək olduğunu izah etməyə ehtiyac qalmır. Çernomır-dinin prezident seçkilərində tam ciddiyyəti ilə iştirakı-na mane ola biləcək yeganə amil onun reytinginin çox aşağı olması idi. Sülhpərvər siyasətçi imici bu kəsiri aradan qaldıra bilər. Əgər... sülhə imkan versələr.**

Əvvəllər Prezidentin sadıq silahdaşı rolu ilə kifayət-lənən Çernomırdin Çeçenistan konfliktində sülh təşəbbüs-karı funksiyasını öz üzərinə götürməklə ağır çəkili siyasi fiqura çevrilmişdir. Ş.Basayevlə telefon danışqlarında və həmin saatlarda verdiyi çoxsaylı teleintervülərdə Çerno-mırdin bir dəfə də Yeltsinə istinad etmədi, söz və hərəkət-

lərini onunla razılaşdırdığını vurğulamadı, onun nümayəndəsi kimi yox, onun adından yox, öz adından danışdı.

Hərçənd ki, sonra belə bir versiya rəsmiləşdirildi ki, Baş nazir Prezidentlə daimi əlaqə saxlayıb və hər addımı, az qala hər sözü barədə onunla məsləhətləşib.

Çernomırdinin reytingi hələ ki, prezident seçilməyə bəs etməyəcək dərəcədə aşağıdır. Lakin bu göstəricinin dinamikasına, müsbətə doğru inkişaf tempinə görə o bütün rəqiblərini xeyli qabaqlayır. Və aydın məsələdir ki, Yeltsindən fərqli olaraq, prezident seçkilərinin mütləq baş tutması Çernomırdinin mənafeyinə uyğundur.

Basayevlə danışıqları Çernomırdin zahiri effektdən, təbliğat priyomlarından uzaq, işgüzar bir tərzdə aparırdı:

Tələbiniz nədir? Atəşi dayandırmaq? Dayandırırıq! Danışıqlara başlamaq? Başlayırıq!

Sanki yarım ildə demokratik ictimaiyyətin və mətbuatın, əsgər analarının və etiraz mitinqlərinin, xarici ölkə başçıların və beynəlxalq təşkilat rəhbərlərinin həmin məzmunlu tələbləri dönə-dönə təkrar etmələrindən Baş nazirin xəbəri yoxmuş. Bunun üçün Çeçenistanda tökülən qanlar azmış, mütləq dinc Rusiya sakinlərinin də qanı axıdılmalıymış. Hərçənd ki, Rusiya rəhbərliyində bu qanların tökülməsində Çernomırdinin günahı, bəlkə də, başqalarından azdır. O, siyasətdə realist və pragmatik kimi tanınır və şübhəsiz ki, müharibə onun iqtisadi proqramlarının həyata keçirilməsinə mane olur. Çeçenistan müharibəsi başlandıqdan o, bir neçə dəfə sülhpərvər bəyanatlar ver-

miş, lakin prezident komandasının təzyiqi altında geri çəkilməli olmuşdur: – “Çeçenistanda heç kimlə danışmaq aparmaq mümkün deyil.”

Dudayev hökumətinin danışmaq aparmağa layiq bir portnyor olduğunu anlamaq və etiraf etmək üçün Rusiyanın baş nazirinə Basayevin avtomatı kimi təsirli bir arqument gərəkmiş.

Yeddi aya yaxın idi ki, Rusiya iqtidarı Çeçenistanda atəşin dayandırılması və danışıklara başlanması haqqında çağırışları eşitmək belə istəmirdi. Bu müddət ərzində Çeçenistanda yüzlərlə əlisilahlı rus əskəri və çeçen döyüşçüsü, minlərlə ömründə əlinə silah almamış dinc sakin həlak olmuşdur. Görünür, Çeçenistanda “qayda-qanun bərpa etməklə” məşqul olan hakimiyyət sahiblərinin nəzərində çeçen uşaqlarının və qadınlarının həyatı Budyonnovskdakılardan dəyərsizmiş.

Konstitusiyanın pozulmazlığı və Rusiyanın ərazi bütövlüyünün qorunması şüarı ilə hərbi əməliyyata başlayan Rusiya rəhbərliyi sadə və mühüm bir həqiqəti “unudur” ki, həmin o konstitusiya xalqın hakimiyyətini dövlətin başlıca dəyəri elan edir və ölkənin ərazi bütövlüyü qədər də “əhali bütövlüyünün” qorunması xalq hakimiyyətinin təmin olunmasının ən vacib şərtidir. Belə çıxır ki, Çeçenistan Rusiya ərazisidir, ancaq çeçenlər Rusiya əhalisi deyil, Moskvaya çeçen xalqı yox, Çeçenistan torpaqları lazımdır. Yoxsa, çeçen xal-

qını Dudayevin “cinayətkar rejimindən xilas etmək üçün” bu xalqı qırmaqdan başqa bir yol da fikirləşməkləri.

Təəssüf ki, Rusiya hakimiyyəti üçün sağlam düşüncənin yox, terrorun dəlilləri daha inandırıcı oldu. Amma bu da həqiqətdir ki, hələ indiyəcən dünyanın heç yerində, heç bir zaman terrorçu qrup bu xarakterli tələb irəli sürməmişdi. Onlar sülh tələb edirdilər, başqa heç nə! Bu tələbi qəbul etməyən dövlət özünün müharibə tərəfdarı olduğunu etiraf etməli olardı. Və Rusiya hökumət başçısının təşəxxüs hissini boğaraq dərhal sülh danışıqlarına razılıq verməsinin səbəbi bunda idi ki, o, etiraf etsə də, etməsə də, təkcə Basayevin yox, həm də müharibəni birinci gündən lənətləyən demokratik Rusiya ictimaiyyətinin tələbi qarşısında güzəştə gedirdi.

Budyonovsk hadisələrinin elə ikinci günü Dövlət Dumasında hökumətin istefası məsələsi qaldırılmışdı. Böhran yoluna qoyulduqdan sonra Prezidentin işə qarışması və Dumanı buraxacağı ilə hədələməsi sayəsində qarşıdurma aradan qaldırıldı. Tərəflər qarşılıqlı güzəştə getdilər. Duma istefa tələbini geri götürdü, Prezident isə Budyonovskdakı “fəaliyyətləri” ilə özlərini tamamilə gözdən salmış Yeqorovu, Yerini və Stepaşini qurban verməli oldu. Bu, Yeltsinin siyasi nüfuzuna dəyən növbəti zərbə idi, çünki güc nazirlikləri baş nazirə deyil, birbaşa prezidentə tabedirlər və bu sahələrə şəxsən Prezident özü nəzarət edir.

RF DİN kürsüsündə Yerini bu vaxtacan RF Daxili qoşunlarının komandanı olmuş general-polkovnik Kulikov əvəz etdi Budyonnovskda çeçenləri qırmaq tapşırığının öhdəsindən gələ bilməmiş Yerin vəzifəsini çeçen qırmaq üzrə “ən səriştəli mütəxəssis” kimi “şöhrət” qazanmış Kulikova təhvil verməli oldu. Kulikov son bir neçə ayda Çeçenistandakı federal qoşunlar qrupunun komandanı idi və rus qoşunlarının “qələbələri”, o cümlədən Qroznının yerlə yeksan edilməsi və “şanlı” Samaşki əməliyyatı bilavasitə onun adı ilə bağlıdır. Bu, həmin Kulikovdur ki, Basayevin dəstəsini Çeçenistana qaytaran avtobusları əvvəlcədən razılaşdırılmış marşrutdan dönməyə məcbur etmiş və yenedən tələyə salmaq istəmişdi; bir gün sonra çeçen tərəfdən Basayevi təhvil verməyi tələb etmişdi və əks halda Qroznıdakı danışıqları pozacağı ilə hədələmişdi. Hər iki halda Çernomırdin yenedən işə qarışmalı və “Kulikova heç kim belə bir səlahiyyət verməyib “ – deyərək generalı yerində oturtmalı olmuşdu.

Stepaşin vəzifədən uzaqlaşdırıldıqdan sonra Rusiya Federal Təhlükəsizlik Xidmətinin rəisi vəzifəsinə Yeltsinin yaxın silahdaşları sırasında ən irticaçı adam sayılan, indiyəcən prezidentin Baş Mühafizə İdarəsinin rəisi və Kremlin komendantı vəzifələrində işləyən general-polkovnik Barsukov təyin edildi.

Bu təyinatlar, həmçinin RF Müdafiə naziri, ordu generalı P.Qraçovun vəzifədə saxlanması bir daha göstərir ki, Rusiya hakimiyyəti Çeçenistanla bağlı siyasə-

tində ciddi dəyişikliklər etmək niyyətində deyil. Hərçənd ki, RF Təhlükəsizlik Şurasında kadr işi müzakirə olunarkən Qraçovun da məsələsi qoyulmuşdu. Təhlükəsizlik Şurası üzvlərindən prezident Yeltsin, baş nazir Çernomırdin və Federasiya Şurasının sədri Şumeyko onun əleyhinə səs vermişdilər. Lakin səsvermənin ümumi nəticəsi Qraçovun xeyrinə olmuşdu. Yəqin ki, bu səsvermədən sonra vəzifəsini qorumuş generalın ürəyində demokratik idarəetməyə dərin bir sevgi baş qaldırıb. Amma dövlət hakimiyyətində ən mühüm üç vəzifəni tutan şəxslərin etimadını itirməsi Qraçovun da vəzifə kürsüsünün laxladığını sübut edir.

Çeçen problemini hərbi yolla həll etməyə girişən Rusiya Hakimiyyəti öz hərbi maşınının Əfqanıstanda, Cənubi Osetiyada, Pridnestrovyedə, Dağlıq Qarabağda, Abxaziyada, Tacikistanda açıq və gizli şəkildə topladığı təcrübəyə bel bağlayırdı.

Ötən ilin payızında Rusiya əvvəlcə çeçenləri bir-birinin əliylə məhv etməyə cəhd göstərdi. Lakin Dudayev müxalifətinin xidmətinə verilmiş rus silahı və hərbi texnikası, könüllü kimi qələmə verilən peşəkar rus hərbiçiləri bu planı həyata keçirmək üçün kifayət etmədi. Hakimiyyətdə olduğu bütün üç il ərzində Rusiya ilə böyük müharibəyə hazırlaşmış general Dudayev, siyasətçi kimi olmasa da, hərbiçi kimi yetkin peşəkar olduğunu sübut etdi. Dekabrda Rusiya tank polkunun çeçen müxalifəti maskası altında Qroznı üzərinə hücumu tam uğursuzluqla nəticələndi və

polk dudayevçilər tərəfindən bütövlüklə məhv edildi. Rusiya hökumətinin bu hadisədən çıxardığı “nəticə” ondan ibarət oldu ki, ilanı Seyid Əhməd əliylə tutmaq mümkün olmayacaq və açıq oyuna girmək vaxtı çatıb. Qroznını iki günə ram etməkdən dəm vuran nizami Rusiya ordusu yarım ildən artıq davam edən hərbi kampaniyada nizamsız “quldur dəstələri”nin müqavimətini qıra bilmədi. Və bu gün Rusiyanın dudayevçilərlə danışıq stolu arxasında oturması heç də qəfildən üzə çıxmış humanizm hisslərinin təzahürü deyildir.

Məsələnin kökünə nəzər salsaq, bir şey aydın olur ki, Çeçenistan probleminin sülh yolu ilə nizama salınması Rusiya rəhbərliyinə qətiyyənlə sərəf eləmir. Əgər tək-cə atəşin dayandırılması, diplomatik barışıq əldə edilməsi, konfliktin dondurulması deyil, həqiqətən problemin həll edilməsi nəzərdə tutulursa, bu, doğrudan da, belədir. Tutaq ki, çeçen xalqına öz taleyini həll etmək imkanı verildi və ilin axırında demokratik seçkilər keçirildi. Rusiya hətta Duda-yevdən əvvəlki status-kvonun bərpasına da ümid edə bilməz. Bu seçkilərdə Dudayevin, özünə imkan verilməsə də, tərəfdarlarının qalib gələcəyi şübhə doğurmur. Ən azı bir şey aydındır ki, oyuncaq çeçen, hökuməti liderlərinin – Hacıyev, Qantəmirov, Avtuxanov üçlüyünün seçkiləri udmaq şansı yoxdur. Mühəribəyə qədər onların, bəlkə də, müxalifət nümayəndələri kimi müəyyən nüfuzu vardı, ancaq son ayların hadisələrindən sonra onlar və eyni zamanda Moskvada oturub Çeçenistandakı qırğını laqeydlik-

lə seyr edən Zavqayev, Xaspoladov kimi xadimlər indi tam siyasi iflasa uğramışlar. Onların danışıq prosesində oyundan kənar vəziyyətdə qalması da bunu sübut edir.

Beləliklə, Çeçenistanda keçirilə biləcək demokratik seçkilərin nəticələri əvvəlcədən məlumdur. Buna görə də Moskva ya seçkilərə yol verməməyə, ya da seçkilərdən sonrakı vəziyyət barədə indidən narahatlıq keçirməyə məcburdur.

Başı bu qədər müsibətlər çəkdikdən sonra çeçen xalqı qazandığı qələbəni asanlıqla əldən verməyəcək. Moskvanın danışıqlara getməyə məcbur olması çeçen tərəfin qələbəsidir. Ancaq illüziyaya qapılmaq da lazım deyil. Bu danışıqların həqiqi uğurla, yəni problemin aradan qaldırılması ilə nəticələnməsi Rusiya üçün mümkünsüzdür, çünki bu halda Rusiya çeçen xalqının öz müqəddəratını təyin etmək hüququnu tanımalı və bu hüququn təmin olunmasına imkan verməlidir. Buna görə də Rusiyanı, ən yaxşı halda, konfliktin kosmetik “nizamlanması” variantı maraqlandırır.

Rusiya tərəfdən danışıqlara kimlərin başçılıq etdiyini yada salsaq, bu qənaətimiz bir az da dəqiqləşər. Mixaylov 1990-cı ildə, yanvar qırğımindən iki gün qabaq televiziya ilə çıxış edərək Bakıya qoşun yeridilməyəcəyinə əhalini inandırması ilə yaxşı yadımızda qalıb. O zaman Sov. İKP MK-da hansı vəzifəni daşıyırdısa, bu gün də Rusiya prezi-

denti aparatında həmin funksiyanı yerinə yetirir – milli münasibətlər üzrə bir nömrəli ”spesialist”dir.

Volskini xüsusi təqdim etməyə ehtiyac yoxdur. Milli məsələyə dair mövqeyi və bu istiqamətdəki fəaliyyəti ilə o, Azərbaycanda ala itdən də məşhurdur.

Çeçenistan böhranının indiki mərhələsində Rusiya konfliktin dinc yollarını axtarmaq pərdəsi altında beynəlxalq portnyorlarının rəğbətini bərpa etmək və gələn il keçiriləcək prezident seçkilərində indiki hakim elitanın mümkün namizədi üçün müsbət imic yaratmaqla məşğuldur. B.Yeltsinin həmin seçkiləri udmaq və hətta, gündəngünə pisləşən səhhətini və reytingini nəzərə alsaq, seçkilərdə iştirak etmək şansı çox azdır.

Danışıqların müsbət nəticələnməyinə şübhə doğuran ən obyektiv amil isə ondan ibarətdir ki, Dudaşevnin başlıca tələbini – Çeçenistanın dövlət müstəqilliyinin tanınmasını Rusiya heç bir halda yerinə yetirməyəcək.

Bütün bunlara görə ki, Moskva danışıq aparapara lap ilk gündən danışıqların pozulacağı təqdirdə çeçen tərəfi ittiham etmək üçün içtimai rəyi hazırlamaqdan bir an da olsa əl götürmür və anti-çeçen təbliğatı cəbhəsində “hərbi əməliyyatları” dayandırır.

Rusiya-Çeçenistan müharibəsi ilə əlaqədar Moskva dairələrində baş verən son hadisə Çeçenistana qoşun yeridilməsi haqqında çıxarılmış qərarın RF Əsas Qanununa uyğun olub-olmamasının qiymətləndirilməsi barədə Fede-

ral Məclisin Konstitusiya məhkəməsi qarşısında qaldırdığı iddia və bununla bağlı gedən məhkəmə prosesidir. Vəziyyətin absurdluğu ondadır ki, Konstitusiya məhkəməsi problemə həqiqətən ciddi münasibət bəsləsəydi, müharibənin qanuni olub-olmamasını müzakirə etmək üçün yeddi ay qan axıdıldıqdan sonra yox, hərbi əməliyyatlar başlayandan yeddi saat, uzağı yeddi gün sonra toplaşardı.

Konstitusiya məhkəməsi bəhanə gətirir ki, onun heç bir problemi öz təşəbbüsü ilə müzakirə etmək səlahiyyəti yoxdur. Bunun üçün mütləq iddiaçı tərəf olmalıdır. Lakin həqiqət budur ki, Dövlət Duması bu məsələ ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinə hələ aprelin əvvəlində müraciət edib. İşə baxılmamasına səbəb parlamentin yuxarı palatasının – Federasiya Şurasının bu tələbə qoşulmaması idi. İndi isə hər iki palata iddiaçı rolunda çıxış edir.

İddia əsasən üç sənədin Konstitusiyaya uyğunluğunun qiymətləndirilməsi haqqındadır.

1.Prezidentin "Rusiya Federasiyasının hərbi doktrinasının əsas müddəaları haqqında" 2 noyabr 1993- cü il tarixli fərmanı;

2.Prezidentin 30 noyabr 1994- cü il tarixli məxfi fərmanı;

3.Rusiya Federasiyası hökumətinin Çeçenistana qoşun yeridilməsinə yol açmış 9 dekabr 1994- cü il tarixli qərarı.

Dövlət Duması hərbi əməliyyatların gedişi müddətində Çeçenistanda insan hüquqlarının pozulması faktları-

nın da müzakirə edilməsini tələb edirdi, lakin yuxarı palatada bu ideyanı dəstəkləmədiyindən, məsələ gündəliyə salınmadı.

Parlamentin əsas tənqid hədəfi hərbi doktrina haqqında prezident fərmanının silahlı qüvvələrdən ölkə daxilində istifadə edilməsinə dair müddəalarıdır. Və bir də, parlament belə hesab edir ki, Çeçenistana qoşun yeridilməsi qanun pozuntusu ilə həyata keçirilib. RF qanunlarına görə, bu halda mütləq əvvəlcə regionda fəvqəladə vəziyyət elan olunmalıdır. Və qanuna görə, fəvqəladə vəziyyət yalnız yerli hakimiyyət Orqanının, yəni bu halda məhz Dudaşevnin razılığı ilə tətbiq oluna bilərdi. Göründüyü kimi, Federal hakimiyyət çıxılmaz vəziyyətlə üzləşibmiş və indi həmin fərmandan can qurtarmaq üçün onun parlamentdə təsdiq olunmadığını və heç bir hüquqi nəticələrə gətirib çıxarmadığını iddia edir. Halbuki müdafiə naziri P.Qraçov nazirliyin 20 fevral 1995-ci il tarixli kollegiyasında ordunun Çeçenistandakı fəaliyyətinə bəraət qazandırmaq üçün məhz həmin fərmana istinad edirdi.

Konstitusiyaya Məhkəməsi iqtidarın mövqeyini müdafiə etmək, ya da, heç olmasa, ona qarşı yönəldilmiş zərbələri zəiflətmək üçün, çox guman ki, Prezidentin və hökumətin qərarlarının Konstitusiyaya zidd üsullarla həyata keçirildiyi barədə hökm çıxarmalı olacaq və bu halda məsuliyyət ilk növbədə müdafiə naziri P.Qraçovun üzərinə düşəcək. Hadisələr bu ssenari ilə davam etsə, Prezident

nəhayət ki, yaxasını Qraçovdan qurtara biləcək və sudan, qismən də olsa, quru çıxacaq.

Konstitusiya Məhkəməsinin bu cür yox, həqiqətə uyğun, ədalətli qərar çıxaracağını, yəni iqtidarın hərəkətlərini qanunsuzluq kimi qiymətləndirəcəyini gözləmək sadəlövhlik olardı. Əvvəla, Konstitusiya Məhkəməsinin əvvəlki tərkibinin təcrübəsi göz qabağındadır və bu iqtidarın iradəsi əleyhinə getməyin nə kimi nəticələr verə biləcəyi hakimlərə yaxşı məlumdur. İkincisi, yeddi aylıq döyüş əməliyyatlarından sonra hər şeyin qeyri-qanuni olduğu barədə hökm çıxarmaq yalnız hakim dairələrin yox, bütövlükdə Rusiya dövlətinin nüfuzu üçün dəhşətli bir zərbə olardı və yəqin ki, məhkəmə bu faktoru mütləq nəzərə alacaq.

Həqiqətə qalınca, Rusiya dövlətinin yaxın keçmişə qədər və indi əsarətində olan xalqlara qarşı apardığı zorakı imperiya siyasətinin mahiyyəti, onsuz da, hamıya aydındır. Əslində, tarixin indiki anında bu xalqlar, o cümlədən və bəlkə də, hamıdan artıq Azərbaycan Rusiyanın imperiya ambisiyalarının girovudur.

Siyasətçilərin borcu girovları mümkün qədər tez və mümkün qədər itkisiz azad etməkdir.

“Aydınlıq”, 4,11,19.08.–9.09.1995

İLİN BAŞLANĞICI

Hər dəfə yeni il qabağı bu bayramın qışda qeyd edilməsinin bizim tarixi ənənəmizə uyğun olub-olmaması və ümumiyyətlə yerinə düşüb-düşməməsi barədə söz-söhbət eşidilir.

Yanvarın birini xalqımızın bayram etməsinin əleyhdarlarının əsas arqumenti budur ki, yeni ilin həmin gün qarşılınması sırf xristian adətidir və xristian peyğəmbərinin doğum günü olduğu üçün bayram edilir. Buna görə də, guya, bizim həmin günü xüsusi qeyd etməyimizə ehtiyac yoxdur.

Ən azı onu demək lazımdır ki, sivil dünyanın böyük çoxluğunun və dövlətimizin də rəsmən qəbul etdiyi indiki təqvim bizi bu realılıqla hesablaşmağa vadar edir. Hərçənd ki, son vaxtlar “təqvim ili” deyilən süni bir anlayış da uydurulub və bununla da yanvarda qeyd olunan Yeni ili Novruz bayramına qarşı qoymağa cəhd edirlər.

Yeri gəlmişkən, təqvim barədə

Ən qədim zamanlardan xalqların və dövlətlərin işlətdiyi müxtəlif təqvim sistemləri mövcud olmuşdur. Bütün bu sistemlərin hamısı iki mühüm faktora – astronomik biliklərə və tarixi ənənələrə əsaslanmışdır.

Sözsüz ki, yeni ilin yanvarın birində qarşılanması bizə Qərb mədəniyyəti vasitəsilə gəlmiş və Azərbaycanın şimal hissəsi Rusiya imperiyasının tərkibinə qatıldıqdan sonra tədricən adət halına düşmüşdür. Ancaq demək lazımdır ki, qədimdə Avropa xalqları yeni ilin gəlişini, adətən, yazda qeyd edirdilər. Məsələn, **qədim Roma təqviminə görə, yeni il martın birindən başlanırdı. Yeni eradan əvvəl 45-ci ildə Yuli Sezar təqvim islahatı keçirərək yeni ilin yanvarın birində qarşılanması barədə göstəriş verdi. Tarixdə bu təqvim Yuli (yaxud Yulian) təqvimi adıyla qalmışdır. Gördüyümüz kimi, bu hadisə İsa Məsihin “təvəllüdündən” və xristianlığın meydana gəlməsindən xeyli əvvəl baş vermişdi. Sezar bu adəti Misdən götürmüşdü və onun tətbiq etdiyi təqvimin əsasında Misir günəş təqvimi dururdu. Xristianlıq Avropada yayıldıqdan sonra da əsrlər boyu Yuli təqvimi qüvvədə qalmışdı. Yalnız XVI əsrdə Roma katolik kilsəsinin başçısı Papa XIII Qriqori Yuli təqvimində 13 gün dəyişiklik etməklə “yeni stil” adlanan Qriqori (yaxud Qriqorian) təqvimini tətbiq etdi.**

Amma katolik məzhəbinin başçısının iradəsinə tabe olmayan pravoslav xristianlar, o cümlədən Rusiya pravoslav kilsəsi indiyə qədər də “köhnə stil”i işlədir və xaçpərəstliyin bu iki qolu arasında 13 günlük təqvim fərqi bu gün də qüvvədədir. Xristianlığın qəbuluna qədər Rusiyada da yeni ili yazda qarşılayırdılar. X əsrdən sonra beş yüz il Yuli təqvimi ilə yaşayan Rusiyada XV əsrdən bu bayram sentyabrın birinə keçirilmişdi. Yalnız 1699-cu ildə I Pyotrun fərmanı ilə Rusiya yenidən Yuli təqviminə qayıtdı və 1700-cü ili yanvarın birində qarşıladı.

Rusiya “yeni stil”ə, yəni indi bizim də işlətdiyimiz Qriqorian təqviminə rəsmi olaraq yalnız 1918-ci il yanvarın 24-də Leninin imzaladığı dekret əsasında keçib.

Ənənəvi xristian ölkələrində Milad adlandırılan bu bayram təqvim hadisəsindən daha çox Həzrət İsanın mövlud günü kimi qeyd olunur. Bizdə eşidilən etirazlar da, əsasən, bununla bağlıdır. Lakin qəribədir,

heç kim sual vermir ki,

tarixi şəxsiyyət yox, mifik bir obraz olması bütün elmi mənbələrdə təsdiq edilən və deməli, konkret doğum günü də olmayan İsanın təvəllüdü niyə məhz həmin günlə bağlanılır? Real olaraq heç yerdə və heç za-

man doğulmamış İsanın təvəllüdünün bu cür konkret bir günlə əlaqələndirilməsi təsadüfdür mü?

Əvvəlcədən demək lazımdır ki, xristianlıq ideyasının və İsa obrazının birmənalı şəkildə Qərb təfəkkürü faktı kimi qələmə verilməsi böyük bir yanlışlıqdır. İudaizm və İslam kimi bu dinin də kökləri Şərqlə, Şərq dünyagörüşünə bağlıdır. Bu dinlərin mifik qaynaqları və hətta yaranma arealı da, demək olar ki, eynidir.

Qərb ölkələrində Milad bayramı şənlikləri yeni ilin girməsinə bir həftə qalmış başlayır. Rəvayətə görə, Məryəm ana İsanı həmin gün doğmuşdur. Şənliklər yanvarın altısında başa çatır və həmin gün İsanın xaç suyuna salınması günü hesab olunur.

Əslində, bu bayramın həm məzmunu, həm də mərasim qaydaları xristianlıqdan çox-çox əvvəl mövcud idi. Hətta vaxtilə Avropada indi xristianlıq tərəfindən mənimsənilmiş bir çox qaydalar, məsələn, küknar bəzəmək adəti bütpərəstlik qalığı kimi təqib olunurdu. Lakin çox zaman olduğu kimi, bu dəfə də yeni yaranan ictimai dəyərlər köhnənin bir çox elementlərinə qarşı bir müddət səmərəsiz mübarizə aparandan sonra çıxış yolunu onları öz ehkamlar sisteminə daxil etməkdə tapdı.

(Belə bir hal İslamın Atəşlərəstlik və Tanrıçılıq adətlərinə münasibətində də görünür. Fikrimiz ən çox Novruz mərasimlərinə aiddir.)

Deyilənlərdən bir nəticə çıxır ki, yeni ilin yanvarda qarşılanması ilə bağlı Həzrət İsanın təvəllüdünə istinad edilməsini yalnız şərti mənada – bir rəvayət kimi qəbul etmək olar. Məsələ burasındadır ki, İncildə İsanın doğuluş günü haqqında bir kəlmə də yazılmayıb. Onun təvəllüd və zühur günlərinin qeyd olunması adəti yalnız miladiyyə tarixinin üçüncü əsridə Misirdə, İskəndəriyyə şəhərinin xristian icmasında meydana gəlmişdir. Bu mərasimin ritual qaydaları bütünlüklə qədim Misir ənənələrindən götürülmüşdü. **Misirlilər həmin günü (dekabrın iyirmi ikisini) təbiətin ölüb yenidən dirilməsinin rəmzi olan Osiris tanrının zühur günü kimi qeyd edirdilər. Onlar Osirisin gil heykəllərini hazırlayı, gil qurumamış ona çoxlu arpa dənisi sancırdılar. On iki gündən sonra arpa cücəyəndə – “Osiris dirildi!” – deyərək bir-birini təbrik edirdilər. (Xristianların “Xristos voskres!” ifadəsini və bizim Novruzda səməni cücərtməyimizi yada salın).**

İşlətdiyimiz təqvimlə yanvarın birindən bir həftə əvvəl düşən günün bayram edilməsi təsadüfi deyildi. Misirdən də qabaq bu adət Şumerdə olmuşdu. Şumerlilər həmin günü Tammuz tanrının, qədim midiyalılar isə Mitra tanrının doğuluş günü hesab edirdilər.

Deməli, bəşər mədəniyyətinin lap erkən çağlarından həmin günün müqəddəs tutulması və ilin başlanğıcı kimi qeyd olunması təsadüfi deyil. Bu adət

təbiətin öz iradəsi

və öz qanunları ilə bağlıdır.

Həmin gün Günəşin göy qübbəsində zodiak bürc-ləri üzrə illik hərəkəti, daha doğrusu, Yerin Günəş ətrafında illik dövrəsi tamamlanır. Yer özünün Günəş ətrafı orbit ellipsinin uzaq təpə nöqtəsinə çatır və bundan sonra onun hərəkəti ölü nöqtədən, sanki, yenidən başlanır. Həmin gün ilin ən qısa gündüzü, ən uzun gecəsidir. Işıq və hərarət ən aşağı həddə çatır. Bundan sonra elə bil təbiət yenidən dirilir, sanki, hər şey təzədən başlanır – gündüzlər uzanmağa, gecələr qısalmağa üz qoyur. Həmin günün astronomik ilin başlanğıcı hesab edilməsi elmi məntiqə tamamilə uyğundur. Min illər boyu müxtəlif xalqların astronomik müşahidə və biliklərə əsaslanaraq müxtəlif mifik obrazların doğuluş günü kimi bayram etdikləri bu gün, əslində, kosmik təbiət hadisəsi olaraq məhz yeni ilin təvəllüd günüdür.

Buna görə də Yeni ili eynilə bu cür təbii-astronomik hadisə olan gecəylə gündüzün yaz tarazlaşmasına uyğun gələn Novruz bayramı ilə qarşı-qarşıya qoymağa heç bir lüzum yoxdur.

Əlbəttə, çoxəsrlik tarixi ənənələr öz təsirini göstərir. Ancaq etiraf etmək lazımdır ki, yeni ilin yazda qarşılınması təbii-kosmik faktorlara o qədər də uyğun gəlmir. Hər şeydən əvvəl, ona görə ki, gecə-gündüzün tarazlığı təkcə yazda yox, ildə iki dəfə – 21-22 martda və 21-22 sentyabrda baş verir. Doğrudur, bizim coğrafi dairədə təbiətin oyanması həmin günlərə təsadüf edir, ancaq təqvim dünyəvi xarakter daşdığına görə regional əlamətlərə əsaslanıbilməz. Ona qalsa, elə ölkələr var ki, orada biz başa düşən mənada fəsil dəyişməsi (deməli, həm də yazın gəlməsi) ümumiyyətlə, müşahidə olunmur. Bəs onlar nə etsinlər? Bəs cənub yarımkürəsində yaşayan xalqlar nə etsinlər ki, martın iyirmi birində onlarda bahar yox, payız girir?!...

Bəlkə də, dünya xalqları, dövlətləri nə vaxtsa şərtləşib, razılaşıb yeni təqvim islahatı keçirəcəklər və həyatımızı təbiət qanunlarına dəqiq uyğunlaşdırmaq üçün ilin başlanğıcını daha bir həftə əvvələ – Yeni ilin həqiqətən doğulduğu günə çəkəcəklər.

“Xalq qəzeti”, 30.12.1995

AŞIQLAR BİRLİYİ

“NEYNİM-NEYNİM” DEYİR

Uzun sürən ağır xəstəliyin tarixçəsi

Azərbaycan Aşıqlar Birliyi aşıqların 1984-cü il martın 19-da keçirilmiş IV qurultayında yaradılmışdır.

Açıq demək lazımdır ki, AB-nin fəaliyyəti yarandığı gündən formal xarakter daşımış, bu qurum öz nizamnaməsinin 20 bənddən ibarət “Birliyin əsas vəzifələri” bölməsində nəzərdə tutulan vəzifələrdən heç birini yerinə yetirməmişdir. Bu vəzifələr əsasən yaradıcılıq fəaliyyətinə aiddir. Lakin birliyin rəhbər orqanları təşkilati işlərə də eyni dərəcədə laqeydlik göstərmiş, nizamnamədən irəli gələn vəzifələrin heç birini həyata keçirməmişdir.

“Bir hikmət görmüşəm, xəyalım çaşıb...”

Nizamnamədə göstəriləni kimi, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin ali rəhbər orqanı beş ildə bir dəfə çağırılan Aşıqlar qurultayıdır. Qurultay birliyin sədrini, idarə heyətini seçməli, idarə heyəti birliyin rəyasət heyətini yaratmalı, təşkilatın qurultaylar arasındakı işinə rəhbərlik etməlidir. **Təəssuf ki, bunlar hamısı kağız üzərində qalıb. Birliyin yarandığı vaxtdan bu günəçən beş ildən bir keçirilməli olan qurultayların heç biri çağırılmayıb. İdarə heyətinin ildə azı bir dəfə keçirilməli olan plenumları, rəyasət heyətinin ən azı hər kvartalda bir dəfə keçirilməli olan iclasları IV qurultaydan ötən 15 ilə yaxın müddət ərzində bir dəfə də keçirilməyib.**

İşə münasibətin yarıtmazlıq dərəcəsini təsəvvür etmək üçün bircə faktı göstərmək kifayətdir: 1984-cü ildən “fəaliyyətdə olan» AB-nin IV qurultayda qəbul edilmiş nizamnaməsi Ədliyyə Nazirliyində yalnız 1991-ci ilin 19 iyununda qeydə alınıb. Ancaq nizamnamə ilə bağlı bundan da qərribə detallar var. Sənədin ilk cümləsində yazılıb: “Azərbaycan aşıqlarının IV qurultayında qəbul olunmuş, 01 avqust 1989-cu il tarixli konfransında əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir». Heyrətlənməmək olmur – Ədliyyə Nazirliyi kimi ali hüquq orqanı özünün qeydə aldığı sənədin məzmunundan necə bixəbər ola bilər?! Axı AB-nin nizamnaməsində “konfrans” adlı orqan, ümumiyyətlə, nəzərdə tutulmayıb.

Nizamnamənin paradoksları bununla bitmir. “Ümumi əsasnamə” adlanan birinci bölmənin birinci maddəsində oxuyuruq: “Azərbaycan Aşıqlar Birliyi Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin 223 №-li 20 may 1989-cu il tarixli qərarı ilə Azərbaycan SSR mədəniyyət nazirinin 241 N-li 31 may 1989-cu il tarixli əmrinə uyğun olaraq yaradılmışdır”. Aydın deyil, bəs 1984-cü ildə keçirilmiş IV qurultay və onun qərarları necə oldu? Axı, elə həmin sənədin lap başında 19 mart 1984-cü ildə qəbul edildiyi göstərilib. Belə çıxır ki, “müstəqil yaradıcılıq təşkilatı olan AB təsis qurultayından və nizamnaməsi qəbul edildikdən beş il sonra mədəniyyət nazirinin əmri ilə yenidən “yaradılıb”.

Nə isə... Bunlar hələ şükür etməli məsələlərdir. Bu minvalla 1992-ci ilə qədər “fəaliyyət göstərən” AB-də əsl pəstahalar həmin ilin avqustunda birliyin sədri, xalq şairi Hüseyn Arif dünyasını dəyişəndən sonra başlanır.

“Hesabı, dəftəri, sanı itirdim..”

1992-ci il oktyabrın 12-də AB-nin iclası həmin vaxta qədər birliyin “Ozan” qəzetinin redaktoru və həmkarlar təşkilatının sədri işləyən Məcnun İbrahimovu (Məcnun Göyçəlini) birliyin sədri “seçir”. Bu iclasın qərarı mətbuatda dərc olunur, əlaqədar dövlət orqanlarına çatdırılır, lakin qəribədir ki, heç kim bu qərara reaksiya vermir. Halbuki AB sədrinin seçilməsi yalnız

qurultayın səlahiyyətinə aiddir və heç bir iclasın belə qərar çıxarmağa ixtiyarı yox idi. Hərçənd ki, M. Göyçəlinin sədr kreslosunu tutmağa “ciddi əsasları”, “daşdan keçən” sənədləri vardı. H.Arif hələ sağlığında öz əli ilə yazdığı vəsiyyətnamə və 16 №-li əmrlə sədr vəzifəsinin icrasını ona həvalə etmişdi. Bu gün M.Göyçəlinin əleyhdarları həmin əmrin saxta olduğunu, köhnə tarixlə sonradan düzəldildiyini iddia edirlər. Allah bilir... Amma istənilən halda sədr vəzifəsinin taleyini həll etmək üçün bu əmrin heç bir hüquqi qüvvəsi yoxdur.

Nəhayət, AB-nin illərdən bəri səsi çıxmayan, hətta sədrin vəfatından keçən beş ayda da meydanda görünməyən rəyasət heyəti hərəkətə gəlir və yeni sədr seçmək ideyası irəli sürülür. Lakin yenə də nizamnamənin tələbləri heç kəsi maraqlandırmır. AB rəyasət heyətinin 27 yanvar 1993-cü ildə keçirilmiş iclasında fevralın 12-də AB idarə heyətinin II konfransının (?) keçirilməsi qərara alınır. Konfransa hazırlıq məqsədilə Qara Namazov, Elxan Məmmədov, Aydın Çobanoğlu, Zəlimxan Yaqub və Məcnun Göyçəlidən ibarət işçi qrupu yaradılır. Məruzə ilə çıxış etmək “sədrlik vəzifəsini müvəqqəti icra edən” (?) M.Göyçəliyə tapşırılır. Lakin özünü qanuni sədr sayan M. Göyçəli bu iclası qanunsuz hesab edir.

İclasın katibi Məhərrəm Hüseynli yetərsay olmadığını əsas gətirərək protokolu imzalamaqdan imtina edir. Yeri gəlmişkən, ilk vaxtlar M.Göyçəli ilə əməkdaşlıq edən

M. Hüseynli sonralar AB-də baş verən qanunsuzluqlar haqqında dəfələrlə mətbuatda çıxış etmiş, lakin bu yazılara məhəl qoyan olmamışdır.

Fevralın 12-də “konfrans” keçirmək cəhdi baş tutmur. Sədrlik iddiası ilə çıxış edən M.Göyçəli öz tərəfdarları ilə birgə salonu tərk edir. Toplaşanlar “konfransın” fevralın 25-də keçirilməsini qərara alaraq yeni təşkilat komitəsi yaradırlar. Bundan sonra AB-də “ikihakimiyyətlik” yaranır. M.Göyçəlinin tərəfdarları “konfransı” qabaqlayaraq fevralın 24-də AB-nin iclasını keçirirlər və may ayında növbəti aşıqlar qurultayının çağırılması haqqında qərar qəbul edirlər. Əks tərəf isə fevralın 25-də “konfrans” keçirərək Z.Yaqubu AB-nin sədri, A.Çobanoğlu və M.Göyçəlini (?) isə sədr müavini seçir.

Bundan sonra baş verənləri anlamaq və qiymətləndirmək müşkül bir işdir. Ötən müddətdə hansı müəmmalı səbəbdənsə AB-nin arxivində iki dəfə yanğın baş verib. Sənədlər yoxdur. Suallar isə çoxdur. “İkinci konfransın” qərarları niyə işləmədi? Nə vaxt, kim tərəfindən ləğv edildi? Münaqişə edən tərəflərdən biri niyə belə asanlıqla və səssiz-səmirsiz meydandan çəkildi? AB-yə faktik rəhbərlik M.Göyçəlinin əlində qalsa da, onun keçirdiyi iclasın aşıqların V qurultayını çağırmaq haqqında qərarı niyə yerinə yetirilmədi? Birliyin rəhbər orqanlarına üzv olan ziyahlar, mütəxəssislər vəziyyətə aydınlıq gətirməyə niyə cəhd etmə-

dilər? Əlaqədar dövlət orqanları AB-də yaranmış vəziyyətlə niyə maraqlanmadı?

Fakt budur ki, ötən altı ilə yaxın müddətdə AB-nin “işinə” M.Göyçəli şəriksiz və müdaxiləsiz “rəhbərlik edir”. Birliyin fəaliyyəti, daha doğrusu, fəaliyyətsizliyi isə göz qabağındadır. Lakin bu fəaliyyətin “göz qabağında olmayan” tərəfləri daha maraqlıdır.

“Köhnə dağarcığı tumaş yerinə...”

Respublikamızın müxtəlif rayonlarında onlarla şəxsə AB-nin saxta üzvlük biletləri satılıb. Bu missiyanı özünü hər yerdə Kürdoğlu təxəllüsü ilə təqdim edən Rzayev Firəddin İmran oğlu yerinə yetirir. İzahatlardan məlum olur ki, o, kəndbəkənd gəzərək müştəri tapır və saxta biletləri 150-200 min manata satır. Məsələnin üstü açıldan sonra Kürdoğlu qeyb olub. M.Göyçəli onun vaxtilə AB-nin işçisi olduğunu, hələ H.Arifin vaxtında işdən qovulduğunu söyləyir. Təbii ki, onunla hər hansı bir əlaqədə olduğunu da təkzib edir. Ancaq fakt da faktlığında qalır. Saxta biletlərə AB-nin möhürü vurulub. Möhür isə M.Göyçəli-dədir. Əkər M.Göyçəli Kürdoğlunun əməllərindən xəbərsiz olsaydı, onun ifşa olunmasında hamıdan artıq maraqlı olar, əlaqədar orqanlara müraciət edərdi.

Saxta üzvlük biletləri AB ilə bağlı aşkara çıxan möhtəkirliyin “yüngül” tərəfidir. Bundan başqa, Kürdoğlunun əli ilə AB nəzdində üçillik Aşıq Sənəti Məktəbini bitirmək

haqqında diplomlar da satılıb. Belə bir məktəb isə, təbii ki, yoxdur və heç zaman olmayıb. Ən qərribəsi odur ki, bu saxta sənədləri hazırlayıb satanlar öz cinayətlərini səliqə-sahmanla yerinə yetirməyə, heç olmasa doğruya bənzətməyə də çalışmırlar (ya da qabiliyyətləri çatmır). Sənədlərdəki yazılar orfoqrafik səhvlərlə doludur, necə gəldi pozulub, qaralanıb. Məsələn, 3 aprel 1998-ci ildə Murad Sarıyevə verilmiş üzvlük biletdə birliyin sədri yerində H. Arifin, ondan beş il əvvəl - 4 oktyabr 1993-cü ildə Salman Kazımova verilmiş biletdə isə M.Göyçəlinin soyadı yazılıb. M.Sarıyevin “sənədində” verilmə tarixi iki dəfə qaralanıb. S.Kazımova 65 N-li üzvlük bileti verilib. AB-nin qeydiyyat kitabında isə həmin nömrəli vəsiqənin Y.Axundova məxsus olduğu göstərilib. Görünür, bu rəqəm sənəd alverçilərinin çox xoşuna gəlir, çünki eyni nömrəli biletdə həm də Firudin Hüseynova verilib. S.Kazımov da, F.Hüseynov da yazdıqları izahatda biletləri Kürdoğlundan satın aldıklarını göstərirlər. Təbii ki, heç biri AB-nin üzvü deyil.

Saxta diplomların hər nüsxəsi bir formada çap olunub. Görünür, hər dəfə müştəri tapılanda yeni nüsxə düzəldirlərmiş. 1993-cü ildə Əliyeva Samirə Zimirxan qızına verilmiş diplomda ona “Ulu Ozan” ixtisası (?) verildiyi göstərilib. 1994-cü ildə Əliyev Mütəllif İsmayıl oğluna verilmiş diplomda isə onun “Şirvan aşırıqlar birliyi nəzdindəki” (?) məktəbi bitirdiyi yazılıb. Əliyev Allahverdi Alıkişi oğluna verilmiş diplom isə “unikal” bir sənəddir.

Görünür, müştəri ahıl adammış və ona 90-cı illərin diplomunu yaraşdırmayıblar. Bu şəxsin adına yazılmış diplomda onun aşırı məktəbini 1973-cü ildə bitirdiyi göstərilir. Aşıqlar Birliyi yaranmazdan 11 il əvvəl. Diplom nüsxəsi isə 90-cı illərdə hazırlanıb və 73 ədədi 199-un üstündən yazılıb. Ən gülməlisi, bu “diploma” AB həmkarlar təşkilatının möhürü vurulub. Təbii ki, bu sənədlərin heç birində dövlət nömrəsi və seriyası yoxdur.

Saxta sənədlərlə bağlı məsələ jurnalist araşdırmasının yox, tamamilə başqa xarakterli təhqiqatın predmetidir. Hazırda Hacıqabul rayon polis şöbəsində bu faktlarla bağlı cinayət işi açılıb və təhqiqat aparılır.

“Haqq-nahaq seçilər haqq divanında..”

M.Göyçəlinin AB-yə “rəhbərlik etdiyi” dövrdə birliyin işinin qanun formaları da unudulmayıb. Sənədləşmələr, yazışmalar aparılıb, maliyyə sənədləri hazırlanıb, işçilərə maaş verilib, imzalar qoyulub, möhürlər vurulub. Qəribədir ki, heç bir dövlət idarəsi AB rəhbərliyinin səlahiyyəti barədə narahatlıq keçirməyib, məsələ qaldırmayıb.

Bu arada birliyin “Ozan” qəzetinin nəşri bərpa olunur. 1 avqust 1996-cı ildə M. Göyçəlinin əmri ilə Zümrüd Hüseynova baş redaktor təyin edilir. Lakin tezliklə birlik rəhbərinin “iş metodunu” qəbul etməyən Z.Hüseynova təqiblərlə üzləşməli olur. Münaqişə nəticəsində AB-nin əm-

lakı ilə bağlı bəzi örtülü mətləblərin də üstü açılır. Bu məsələ ilə bağlı Səbail rayon polis şəbəsində təhqiqat aparılmışdır. İş hazırda rayon prokurorluğundadır.

İyulun 9-da M. Göyçəli Z.Hüseynovanın işdən azad edilməsi haqqında əmr verir. Təşkilatda ümumi narazılıq atmosferi getdikcə güclənir və bu zəmində 16 iyul 1998-ci ildə AB-nin fəallar yığıncağı keçirilir. Yığıncaq M.Göyçəlinin AB-nin sədri vəzifəsini tutmasını qanunsuz sayaraq birliyin fəaliyyətini qanuni əsasda bərpa etmək, nizamnaməni yenidən hazırlamaq, qurultay çağırmaq məqsədilə işçi qrupu yaradır. Qrupun işinə rəhbərlik sənətsünas Azad Əliyevə tapşırılır.

M.Göyçəlinin onun işdən azad edilməsi barədə əmri ilə razılaşmayan Z.Hüseynova avqust ayında “Ozan” qəzetinin daha bir nömrəsini çap etdirir. M.Göyçəli isə “cavab tədbiri olaraq” Səbail Rayon Məhkəməsinə müraciət edərək Z.Hüseynovanı “Ozan” qəzetini qanunsuz buraxmaqda, A.Əliyevi isə ona havadarlıqda və AB-nin işinə müdaxilə etməkdə ittiham edir və 5 mln. manatlıq iddia irəli sürür.

27 oktyabr 1998-ci ildə keçirilmiş məhkəmə iclasında A.Əliyev birliyin fəallar yığıncağında sırası üzv kimi iştirak etdiyini, Z.Hüseynova isə həmtəsisçi kimi “Ozan” qəzetini Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində yenidən qeydiyyatdan keçirdiyini bildirir.

Məhkəmə M.Göyçəlinin iddiasını rədd edərək qərara alır: “M.İbrahimov nizamnaməyə uyğun olaraq sədr seçil-

mədiyinə görə birliyin möhürünü və şampını saxlamaq hüququ yoxdur. Məhkəmə hesab edir ki, birliyin möhür və şampı yeni sədr seçiləndək müvəqqəti olaraq idarə heyətində saxlanmalıdır.

M.İbrahimov Z.Hüseynovadan üzr istəməli və onun xeyrinə 2 mln. manat cərimə ödəməlidir”.

Dekabrın 1-də Bakı Şəhər Məhkəməsinin kollegiyası kassasiya qaydasında işə yenidən baxaraq rayon məhkəməsinin qərarını ləğv edib. Kollegiyanın rəyinə görə, rayon məhkəməsinin qərarı AB-də mövcud olan hərc-mərcliyi tam həcmdə əhatə etmir. Rayon məhkəməsinin işə yenidən baxması tövsiyə olunub. Eyni zamanda ədliyyə və mədəniyyət nazirliklərinin AB-də yaranmış vəziyyətlə maraqlanmaları və təşkilatın normal fəaliyyətinin bərpasına kömək göstərmələri haqqında qərardad verilib.

“Bu işlər qabaqda var, olacaqdır...”

Noyabrın 14-də tanınmış aşqların, musiqişünas və folklorçu alimlərin, AB rayon şöbələri nümayəndələrinin iştirakı ilə geniş müşavirə keçirilir. Müşavirədə AB-də yaranmış vəziyyət müzakirə edilir, təşkilata rəhbərliyi öz üzərinə götürmüş M.Göyçəlinin fəaliyyəti qanunsuz hesab olunur.

Azərbaycan aşqlarının növbəti qurultayının çağırılması zərurəti qeyd edilərək A. Əliyevin rəhbərliyi ilə 21 nəfərdən ibarət işçi qrupu yaradılır. Qurultayın gə-

lən ilin mart-aprel aylarında keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Qeyd etmək lazımdır ki, iyulun 16-da keçirilmiş yığıncaq və 14 noyabr müşavirəsi AB-nin nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş qurumlar deyil. Lakin birliyin rəhbər orqanlarının faktik olaraq sıradan çıxdığı bir şəraitdə bu yığıncaq və müşavirənin qərarlarını mövcud çıxılmazlıq vəziyyətində çıxış yolu axtarmaq cəhdi kimi qiymətləndirmək olar. Ümid edirik ki, işçi qrupunun üzvləri öhdələrinə düşən vəzifənin məsuliyyətini başa düşərək aşılıqlar qurultayını yüksək səviyyədə hazırlayacaqlar.

AB-ni “uzun sürən ağır xəstəliyin” pəncəsindən xilas etmək üçün növbəti qurultayın keçirilməsi yeganə çıxış yoludur. Birliyin rəhbər orqanlarının səlahiyyət müddəti çoxdan başa çatıb, ancaq heç “vaxtı keçmiş” orqanlar da yoxdur.

Aşılıq sənətini sevən, bilən, nüfuzu hamı tərəfindən qəbul edilən, təşkilatçılıq bacarığı şübhə doğurmayan yeni, qanuni rəhbərliyi yalnız qurultay seçə bilər.

“Xalq qəzeti”, 26.12.1998

**MƏHKƏMƏ “XALQ QƏZETİ”NƏ QARŞI
İDDİANI RƏDD ETDİ**

Yəqin, oxucular üçün də maraqlıdır, söhbət hansı iddiadan gedir və bu “iddia”nın mahiyyəti nədir? Xatırladaq, “Xalq qəzetinin 26 dekabr 1998-ci il sayında qəzetin əməkdaşı İlham Abbasovun “Aşıqlar Birliyi “neynim-neynim” deyir” başlıqlı yazısı dərc edilmişdi. Müəllif son illər quruca adı qalmış Aşıqlar Birliyinin fəaliyyətini ürək ağrısı ilə qələmə almış, ətraflı təhlil etmişdi. Elə maraqlı da orasıdır ki, mərhum xalq şairi Hüseyn Arıfdən sonra səs-sədası eşidilməyən Aşıqlar Birliyində “xoruz səsi eşitməyən” oyunlar gedib. Həm məqalədə, həm də məhkəmənin gedişində sübut olunduğu kimi, birliyin sədri vəzifəsinə “yiyələnən” Məcnun Göyçəlinin “sədr” möhürü və imzası ilə saxta vəsiqələr, diplomlar “ayaq açıb”, respublikanı gəzməyə başlayıb. Şübhəsiz, belə şəraitdə respublika səviyyəli bu qurumun taleyi ilə kimsə maraqlanmalı, ictimaiyyəti xəbərdar etməli idi. İlham Abbasov da bir ziyalı, bir qələm sahibi kimi xeyirxah məqsədlə bu mövzuya toxunub. Əgər belə olmasaydı, qərəzli mövqe tutsaydı, özünə əziyyət verib vəziyyəti niyə təhlil edirdi? Sadəcə, “vəsiqə məsələsi” qərəz üçün kifayət idi. Vəssalam.

Gözləmək olardı ki, belə ətraflı təhlildən nəticə çıxarılaçaq, Aşıqlar Birliyinin işində nəsə bir canlanma hiss ediləcək. Təəssüf ki, əksinə oldu. Cənab Məcnun Göyçəli

üz tutub “Yeni Müsavat qəzetinə və qəzetin 10 yanvar 1999-cu il tarixli nömrəsində “Aşıq Ələsgərin diplomu olubmu? Və ya Aşıqlar Birliyində nə baş verir” adlı yazı ilə çıxış edib, ağına nə gəldi, İ.Abbasovun ünvanına döşəyib. Amma, nədənsə, M.Göyçəlinin xəyalına gəlməyib ki, işdi-şayət birdən ondan soruşarlar: – Əgər Aşıq Ələsgərin diplomu olmayıbsa, bəs “Ustad ozan” diplomu icad eləyib ona-buna, özünün ifadəsi ilə desək, niyə sırıyırdın?! Və ya Aşıqlar Birliyində nəsə baş vermirsə, niyə prokurorluq qapılarında qalmısınız? Xoruzun quyruğunu özünü göstərmişiniz axı. Və o da təəssüfləndirici haldır ki, həmişə başqalarından haqq-ədalət, jurnalist həmkarlarından dəstək uman “Yeni Müsavat” dərinə varmadan, faktları araşdırmadan, hətta “Xalq qəzeti”ndəki məqalə ilə tanış olmadan M.Göyçəlinin adı çəkilən yazısını oxuculara təqdim etmişdi. Yaxşı ki, sonradan qəzetimizin təqdim etdiyi materiallar əsasında “Yeni Müsavat” məsələni dəqiqləşdirərək 17 yanvar 1999-cu il tarixli nömrəsində “Saxta diplomları hansı təşkilat verib?” sərlövhəli yazı çap elədi. Yazının sonunda isə M.Göyçəliyə işarə vuraraq “...Hər halda kiminsə haqqında yoxlanılmadan böhtançı demək olmaz” kimi qeyd də nəzərə çatdırıldı. Gözləmək olardı ki, məsələ bununla bitəcək. Lakin Məcnun Göyçəli son zamanlar bərk dəbə düşmüş şərəf və ləyaqətin tapdalanması” iddiası ilə İ.Abbasova qarşı Nəsimi rayon məhkəməsinə ərizə verdi. Fevralın 8-də keçirilmiş məhkəmə prosesində hər şey aydın oldu. M.Göyçəlinin qaldırdığı iddiaları İ.Abba-

sov bənd-bənd dəlil-sübutlarla təkzib etdi. Tək bircə məqamı xatırlatmaq, bəlkə də, kifayətdir. Hakim İsa İsmayilov müxtəlif adamlara verilmiş iki eyni nömrəli vəsiqələri M.Göyçəliyə göstərib soruşdu:

– Bu imza sizindirmi?

– Bəli, mənimdir.

– Bu möhürü sizmi vurmusunuz?

– Bəli.

– Axı, eyni nömrəli vəsiqəni iki adama necə vermək olar?

– ...

Belə möhür vurulmuş və imzalanmış vəsiqələr, diplomlar isə çoxdur. Məhkəmədə aldadılıb müxtəlif qiymətlərlə belə sənədlər satılmış şəxslərin etiraf ərizələri də üzə çıxdı. Ən maraqlısı M.Göyçəlinin – “Bu vəsiqələri, diplomları “qara bazarda” havayı da versən, alan olmaz. Nəyə lazımdır axı?” – deməsi idi. Görəsən, M.Göyçəli möhür vurulmuş, imza ilə təsdiq edilmiş vəsiqənin artıq hüquqi sənəd olduğunu doğrudanmı bilmir, ya özünü bilməməzliyə vurur? Bax, bunu biz müşahidəçilər anlaya bilmədik. Hakim isə hüquqşünasdır və şübhəsiz, o, bunu yaxşı bilirdi. Sonra hakim hökmü elan etdi: “...İddia təmin edilmədi”. Prosesi müşahidə edənləri isə haqlı bir sual maraqlandırır: M.Göyçəlinin əməllərində bu qədər qanunsuzluq, saxtakarlıq olduğu halda haqlı tənqidi “şərəf və ləyaqətin tapdalanması” kimi qələmə verib məhkəməyə müraciət etməyə lüzum varmı? Axı, – “yalan ayaq tutsa

da, yeriməz” – deyiblər. M.Göyçəli ən azı bir qələm əhli kimi bu həqiqəti dərk etməli idi.

Və nəhayət, Aşıqlar Birliyi lazımlı bir qurum kimi diqqətdən kənarda qalmamalı, onun fəaliyyəti canlandırılmalıdır. Axı, “Xalq qəzeti” də xeyirxah məqsəd güdürək, öz səhifələrində bu vacib problemin həlli yollarını axtarmışdı...

Etibar ETİBARLI,

“Xalq qəzeti”, 11.02.1999

ƏN VARLI ADAMIN ÇÖRƏYİ KOMPÜTERDƏN ÇIXIR

Mətbuatda xəbər verildiyi kimi, Amerikanın “Forbes” jurnalı dünyanın 200 ən varlı adamının siyahısını dərc etmişdir. Siyahıya ABŞ milyarderi, Microsoft şirkətinin sahibi Bill Geyts başçılıq edir. Onun sərvətinin miqdarı 90 milyard dollardır.

Oxucularımızı dünyanın ən varlı adamı ilə yaxından tanış etmək istəyirik.

Azərbaycan ədəbi tənqidinin meyarları ilə yanaşsaq, Uilyam Henri Geyts hələ vur-tut “gənc biznesmendir”. Cəmi 43 yaşı var, 1955-ci ildə doğulub.

Atası vəkil (Jirinovskinin sözü olmasın...), anası müəllimədir.

Oxumağı 4 yaşında öyrənib, 7 yaşında ensiklopediyanı oxuyub başa çatdırıb.

Uşaqlıqda çox nadinc olduğuna görə, valideynləri onu ciddi rejimli məktəbə qoymağa məcbur olmuşdular.

Altıncı sinifdə oxuyarkən xasiyyəti tamam dəyişdiyindən hətta onu psixiatra göstərmək lazım gəlmişdi. Səbəbi o idi ki, saatlarla bir küncə çəkilib lal-dinməz oturan Bill anasının, – niyə bekar oturursan, bir işlə məşğul olsana! – iradına – mən bekar oturmuram, düşünürəm – deyə cavab vermişdi.

Orta məktəbin son sinfində oxuyarkən Bill Amerikanın 10 ən yaxşı şagirdindən biri seçilir.

Hələ orta məktəbdə oxuyarkən kompüter proqramlaşdırmasını öyrənir və bu işlə pul qazanmağa başlayır,

1973-cü ildə Harvard Universitetinə daxil olur, iki ildən sonra, 1975-ci il aprelin 4-də Microsoft şirkətini təşkil edir və universiteti atır. Bütün dünyada yeni texnoloji eranın başlanğıcı sayılan bu hadisə baş verərkən Billin cəmi 19 yaşı vardı.

1980-ci ildə Microsoft şirkəti yeni əməliyyat sistemi yaradır və onun tətbiqi Bill Geytsi milyonçu edir.

1983-cü ildə Microsoft məşhur Word mətn proses-sorunun ilk versiyasını tətbiq edir və dünya kompüter proqramları bazarında liderliyi ələ alır.

1990-cı ilin mayında Windows 3.0. sistemi işə salınır və Microsoft dünya kompüter proqramları bazarının inhisarçısına çevrilir.

1995-ci ildə B.Geyts Bruney sultanını ötərək 31 mlrd. dollarla dünyanın ən varlı adamları siyahısına başçılıq edir.

1997-ci ildə onun sərvəti 36,5, 1998-ci ildə 58,4, 1999-cu ildə 90 mlrd. dollara çatır. Bir ildə 30 mlrd. Dollardan çox artım! Özgə pulunu saymaq ədəbsizlik hesab edilsə də, çox maraqlı bir məşğuliyyətdir. İndi özünüz hesablayın, B.Geytsin sərvəti ayda, həftədə, gündə, saatda, dəqiqədə, saniyədə nə qədər artır?..

Microsoft inhisarçılığa görə cəlb olunduğu məhkəmə işləri nəticəsində hər il on milyon dollarlarla cərimə ödəməli olur. Lakin bu, illik gəlirin çox çüzi bir hissəsidir və B.Geyts bu cərimələri zəruri istehsal xərcləri sırasına daxil edərək kompüter proqramları bazarında hegemonluğu əldən vermək fikrində deyil.

B.Geytsin başı işə elə qarışmış ki, şəxsi həyatı ilə məşğul olmağa çox gec macal tapıb. Yalnız 38 yaşında gözü açılıb və on il bir yerdə işlədiyi xanım, şirkətinin meneceri Melinda Frençlə evlənib. 1996-cı ildə onların qızı Cennifer Kettrin dünyaya gəlib. B.Geytsin evinin dəyəri 40 mln. dollardır. 400 min dollarlıq “Ferrari-343» maşını var. Maşını özü sürür. Hətta bir dəfə yol hərəkəti qaydalarını pozduğuna görə polis tərəfindən saxlanılıb, cərimə ödəmək üçün üstündə nağd pul olmadığına görə bir gecəni “KPZ”-də keçirməli olub. (Bizdə olsaydı, onun “şirinniiyinnən” bölmənin bütün heyəti ömürlük dolanışığını çıxardardı.)

Dünya maqnatları içərisində B.Geytsin fərqli cəhəti budur ki, o, hər halda, istehsalçıdan daha çox zəka adamıdır. Və onun biznes sahəsindəki fantastik uğurları XXI

əsrdə intellektual kapitalın bəşər tarixində necə önəmli rol oynayacağından soraq verir.

B.Geytsi biznesmen adlandıranda xoşuna gəlmir. “Biznes çoxlarının düşündüyü qədər də mürəkkəb iş deyil. Mən intellekt enerjimin yalnız on faizini biznesə sərf edirəm. Əsas işim isə informatikadır”, - deyir.

Sonda B.Geytsin xarakterini və həyat prinsiplərin açıqlayan bir sıra fikirləri ilə oxuçuları tanış etmək istəyirik:

– *Mən rəqabətdə qələbəyə can atmıram. Rəqiblərimi uduzmağa vadar etmək mənə bəsdir.*

– *Yaxşı ideyalar axtarışında heç bir çətinlik yoxdur. Çətinlik iqtisadi cəhətdən daha səmərəli ideyaların seçilməsindədir.*

– *Gəliri böyük olan projektlərin riski ondan da böyük olur.*

– *Ən yeni tipli kompüter cihazlarını belə üç ildən artıq işlətmək olmaz. Mütləq daha yeniləri ilə əvəz etmək lazımdır.*

– *Mənim şirkətimi satış imkanları bir neçə milyon vahiddən az olan projektlər maraqlandırmır. Buna görə də biz hər gün başqa kampaniyaları vəcdə gətirə biləcək onlarca təklifdən imtina etməli oluruq.*

– *Yaxın illərdə texnologiyaların inkişaf tempi daha da sürətlənəcək. Bu, ilk növbədə, genetika və informatika sahələrinə aiddir. Rəqib sistemlərinin, ilk növ-*

bədə, İnternetin təkmilləşməsi elmi biliklərin istehsalata tətbiqini asanlaşdıracaq və bunun sayəsində intellektual biznes daha çoxun inkişaf edəcəkdir.

– İ.Nyuton hələ dörd əsr əvvəl demişdi: “Mən ona görə başqalarından uzağı görmüşəm ki, nəhənglərin çiyində dayanmışam”. İntellektual biznesdə də özündən əvvəlkilərin uğurlarından bacarıqla bəhrələnmək yenilikçilik qədər vacibdir.

– Artıq ciddi fəaliyyət sahəsində nəyəsə nail olmaq istəyən heç bir şəxs İnternetsiz keçinə bilməz. Tezliklə İnternetin bu cür zəruriliyi adi məişət səviyyəsində də duyulacaq.

– Əgər yaxşı proqram hazırlamağa gücünüz çatmırsa, heç olmasa, çalışın hazırladığınız proqram yaxşı görünsün.

– Dindar deyiləm, lakin insan zəkasının dərinliyinə pərəstişim ilahi sitayişə yaxın bir duyğudu.

“Xalq qəzeti”, 4.07.1999

TACIN NEÇƏ SAHİBİ VAR?

Şahmat aləmindən son xəbər: Dünya çempionu adı uğrunda final matçının ikinci görüşündə Hindistan grossmeysteri Vişvanatan Anand indi İspaniyanı təmsil edən keçmiş rusiyalı grossmeyster Aleksey Şirova qalib gələrək hesabda irəli çıxmışdır - 1,5:0,5

Yəqin ki, bu məlumat şahmat dünyasında cərəyan edən proseslərin incəliklərindən xəbərdar olmayanları təəccübləndirəcək. Axı cəmi bir ay əvvəl rusiyalı grossmeyster Vladimir Kramnikin Harri Kasparov üzərində qələbə qazanaraq 14-cü dünya çempionu adını qazandığı xəbər verilmişdi.

Ancaq keçmiş dünya çempionu H.Kasparovun avontürist hərəkətləri nəticəsində beynəlxalq şahmat arenasında elə bir qatma-qarışıqlıq yaranıb ki, belə “xırda” məsələlərə təəccüblənməyə dəyməz.

Anatoli Karpova qalib gəlib dünya çempionu adını qazandıqdan, əvəzçixma matçında da üstünlüyünü sübut etdikdən sonra özünü tamamilə məntiqsiz olaraq ikiqat

dünya çempionu adlandıran H. Kasparov A. Karpova qarşı ikinci matçda da rəqibini məğlub edib “üçüncü dəfə” dünya çempionu olandan sonra Beynəlxalq Şahmat Federasiyasının o zamankı prezidenti F. Kampomanesin iş üsulundan narazı qalaraq” FIDE bayrağı altında keçirilən yarışlarda, o cümlədən dünya çempionunu müəyyənləşdirən turnirdə iştirakdan imtina etdi. FIDE belə bir vəziyyətlə əvvəllər də üzləşmişdi. Vaxtilə dünya çempionu R.Fişer növbəti mərhələdə yarışmaqdan imtina etdiyinə görə şahmat tacından məhrum edilmiş, iddiaçılar turnirinin qalibi A.Karpov dünya çempionu elan olunmuşdu. Və dünyada heç kim onun qanuni çempion olduğunu şübhə altına almamışdı. **H.Kasparovu öz titulunu rəsmi şəkildə qorumaq uğrunda yarışa razı sala bilməyən Beynəlxalq Şahmat Federasiyası bu dəfə də çempionu müəyyənləşdirmək üçün yeni turnir keçirməli oldu. Final matçında holland grossmeysteri Yan Timmana qalib gələn A.Karpov yenidən dünya çempionu elan edildi.**

Lakin tacı itirdikdən sonra şahmat aləmindən biryol-luq kənara çəkilməmiş R.Fişerdən fərqli olaraq, H. Kasparov öz iddialarından əl çəkmədi və FIDE-yə alternativ qurum yaradaraq dünya çempionu adı uğrunda turnirin bu təşkilatın “rəhbərliyi altında keçiriləcəyini bəyan etdi. Və özünün yaratdığı Beynəlxalq Şahmat Şurası adlı qurumun xətti ilə belə bir yarış keçirdi də. V.Ananda qalib gələrək özünü “dördqat” dünya çempionu elan etdi.

Qəribə vəziyyət yaranmışdı. Bütün idman növləri üzrə dünya birinciliklərini yalnız beynəlxalq federasiyalar keçirir və bu federasiyaların iştirakı olmadan kiminsə özünü hər hansı bir idman növü üzrə dünya çempionu elan etməsi ağlasığmaz bir hərəkət kimi qarşılanardı. Lakin H.Kasparovu yaranandan cəmi bir neçə ay sonra mövcudluğunu başa vurmuş Beynəlxalq Şahmat Şurasının versiyası üzrə dünya çempionu adlandırmağa başladılar. Həmin təşkilatın süqutundan sonra H.Kasparov elə onun kimi qısa ömürlü və elə o cür də dəbdəbəli adları olan digər qurumlar – Peşəkar Şahmat Assosiasiyası və Qrossmeyerlər Assosiasiyası təşkilatlarını yaratdı. **Bu versiya məsələsi ortaya çıxandan sonra A.Karpovu da FIDE versiyası üzrə dünya çempionu adlandırırdılar. Müsahibələrinin birində bu dolaşıqlığa aydınlıq gətirmək xahişinə A.Karpov çox ağıllı bir cavab vermişdi: “Mən FIDE versiyası üzrə çempionam, Kasparov isə öz versiyası üzrə”.**

Bununla belə, A.Karpov konfliktli situasiyaya son qoymaq üçün H.Kasparovla dünya çempionu adı uğrunda matçda görüşməyə hazır olduğunu bildirmişdi. Lakin H.Kasparovun şiltaqlığı matçın baş tutmasına imkan vermədi.

Gözləmək olardı ki, FIDE öz adına layiq bir təmkinlə dünya şahmat tacı uğrunda yarışları stabil qaydada keçirməkdə davam edəcək və paralel çem-

pionluq problemi tədricən aradan qalxacaq. Lakin xaraktercə H.Kasparovdan da qatı avantürist olan K.İlumjinovun FIDE prezidenti seçilməsi bu ümidləri puça çıxardı.

Şahmat üzrə dünya çempionu adı uğrunda yarışların on illər boyu formalaşmış qaydalarını ləğv edən K.İlumjinov şahmat üzrə dünya çempionatlarının güləş, boks, gimnastika, üzgüçülük və s. idman növlərində olduğu kimi hər il keçirilməsi və çempionun yarışlara adi idmançılarla eyni hüquqda qatılması qaydasını tətbiq etdi. Bu qərar heç bir məntiqə sığmırdı. Çünki dünya çempionu ilə görüşəcək iddiaçının seçmə yarışlar vasitəsilə müəyyənləşdirilməsi və şahmat tacı uğrunda görüşün 3-4 illik dövriliyi bu oyunun xarakterinə və ənənələrinə tamamilə uyğun olan ən optimal variant idi.

Təbii ki, dünya çempionu A. Karpov bu cür absurd qaydalarla oynamaqdan imtina etdi və yeni prinsiplərlə keçirilən növbəti birincilikdə peterburqlu grossmeyster Aleksandr Xalifman qalib gələrək “İlumjinov versiyası” üzrə dünya çempionu elan edildi. Beləliklə, şahmat aləmində üçüncü dünya çempionu peyda oldu.

Bununla paralel “Kasparov versiyası” üzrə yarışlar da keçirilməkdə davam edirdi. Bu ilin əvvəlində keçirilmiş seçmə yarışların qalibi olan A.Şirov çempionluq uğrunda həlledici görüşə hazırlaşdığı bir zamanda H.Kasparov yal-

nız özünə məlum olan səbəbdən matça A.Şirova məğlub olmuş V. Kramniki dəvət etdi və uduzdu.

FIDE-nin təşkil etdiyi dünya çempionatının Dehlidə keçirilən ilkin oyunlarında A. Xalifman da zəif çıxış edərək finalda oynamaq hüququ qazana bilmədi. İndi Tehrandə keçirilən final matçında isə, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, V. Anand ikinci oyundan sonra rəqibi üzərində üstünlük qazanıb. Yəqin ki, bir neçə gündən sonra şahmat üzrə daha bir dünya çempionunun adı məlum olacaq...

... Şahmat, doğrudan da, çox sirli oyunmuş. Taxta ətrafında gedən oyunlar taxta üzərində gedən oyunlardan heç də az intriqa doğurmur.

...Gənclər arasında dünya çempionu, 13 yaşlı Bakı məktəblisi Teymur Rəcəbov bu günlərdə ilk grossmeyster balını qazandı. Bir az da gözləyək. Bəlkə də şahmat tacı uğrunda mübarizədə yaranmış bu xaotik vəziyyətə o son qoyacaq?!

“Xalq qəzeti”, 23.12.2000

GÖZLƏR SƏMAYA DİKİLİB...

*Azərbaycan “boşqabların”,
Amerika isə “Pioner”in uçuşunu izləyir*

*“Biz hər zədə inanırıq, onlar heç
zədə inanmazlar.”*

HƏTƏMXAN AĞA

Elmimiz və mətbuatımız dünya standartlarına yaxınlaşmaq yönündə “müdhiş mücadilələr verməkdədir”. Bu yaxınlarda paytaxtımızın ən bahalı otellərindən birində “düzənlənmiş” mərasim bu yolda nə qədər iri addımlarla irəlilədiyimizi bir daha “sərgilədi”.

AMEA Rəyasət heyəti yanında anomal hallar üzrə daimi komissiyanın yığıncağı, sanki, bütün normal elmi problemləri öyrənib böyük kəşfləri ilə dünyaya səs salmış alimlərimizin anomaliyalar sahəsində də dünya səviyyə-

sinə çathaçatda olduqlarını təsdiq edərək bir neçə videoçəkiliş həvəskarına böyük filosof Bəhmənyar adına mükafatlar təqdim etdi.

Aylar uzunluğunu səhifələrində elmimizin uğurları və problemləri barədə beşcə “işarəlik” informasiyaya yer tapmayan qəzetlərimiz də öz növbəsində anomal hallara marağını gizlətməyərək bu “olayı” günün ən “önəmli” mövzusu kimi səxavətlə işıqlandırdı.

Əlbəttə, səbəbi və mahiyyəti anlaşılmayan təbiət hadisələrinin öyrənilməsinə maraq tarix boyu elmin inkişafına təkan verib. Bu baxımdan anomaliya həvəskarlarını qınamaq fikrindən uzağıq.

Ancaq bizə anomal görünən bu ajiotajın fonunda anlama bilmədiyimiz bəzi məsələlər var. Onlara cavab axtarıq:

– Niyə fundamental və tətbiqi elm sahələrində bütün dünyanın diqqət mərkəzində olan çox mühüm problemlərə məhəl qoymuruq (yaxud məhəl qoyanlara da mətbuatımız məhəl qoymur), ancaq başqalarını yalnız xobbi səviyyəsində məşğul edən məsələlərdə dünyayla “ayaqlaşmağa” can atırıq?

– Kainatın, kosmosun dərk olunması alim və jurnalist marağımızı bu qədər cəlb edirsə, niyə, məsələn, Tofiq İsmayilov adına Kosmik Araşdırmalar Mərkəzi kimi ciddi elm müəssisəsinin fəaliyyəti haqqında illər boyu bir sətir də yazmırıq?

– Niyə Kibernetika İnstitutunun direktoru və geologiya-mineralogiya elmləri doktoru kimi ciddi elm adamları özlərinin konkret elmi araşdırma sahələri ilə bağlı yox, məhz bu məsələ ilə əlaqədar medianın diqqətində olmağı lazım bilirlər?

– Anomal halların öyrənilməsi həqiqətən ciddi elmi maraq doğurursa və hətta xüsusi komissiya yaradılırsa, onda nə üçün “tədqiqatların nəticələrinə görə” mükafatlar tədqiqatçılara deyil, diletant videoçəkiliş həvəskarlarına verilir?

– Anomal halların öyrənilməsinin perspektivləri nə üçün yalnız bir-birindən sözün hərfi mənasında yerlə göy qədər uzaq olan iki istiqamətlə – zəlzələlərin proqnozlaşdırılması (qəzetlərdən birinin yazdığı kimi desək, “baş vermiş (?) zəlzələlərin öncədən (?) hiss edilməsi”) və uçan naməlum obyektlər (UNO) məsələsi ilə məhdudlaşdırılır?

Tədbirdən sonra keçirilmiş mətbuat konfransında deyilənlərdən dolayısi ilə aydın oldu ki, əsas məqsəd bizim də səmamızda parıldayan dairələrin uçuşduğunu dünyaya sübut etməkdir. Və o da məlum oldu ki, bu sarıdan bizim Tovuz, İsmayilli, Şamaxı və Maştağa hansısa bir Nevada ştatından qətiyyən geri qalmırmış.

Uçan naməlum obyektlərin mənşəyi ilə bağlı ilk versiya belə səsləndi: “Ola bilsin ki, bu, hansısa Yerdən-kənar naməlum sivilisasiyanın işidir.” Təbii ki, bunu

eşidən kimi mətbuat nümayəndələrinin çiçəyi çırtladı. Deyilənlər elə qələmə verildi ki, guya dünyanın bütün alimləri iş-güclərini buraxıb göydə “nimçə” gəzirlər. Və məlum Yer sivilizasiyasının elmi tərəqqisindən geri qalmaq bizə yaraşmadığından təcili olaraq səmamızda “Yerdən-kənar naməlum sivilizasiyanın” uçan “boşqablarını” müşahidə etməliyik.

Belə-belə şeyləri ciddi alimlərimizin dilindən eşidəndə və ciddi qəzetlərimizdən oxuyanda adamın az qalır inanmağı gəlsin ki, “uçan boşqab” məsələsi kosmosla məşğul olan çağdaş dünya elminin ən vacib problemidir. Amma nə yaxşı ki, dünya mətbuatının bu “konuda” nə yazdığı, nələrə “önəm verdiyi” hərdən bir bizlərə də gəlib çatır. Məsələn, Amerika Kosmik Araşdırmalar Mərkəzinin (NASA) son vaxtlar dünya mətbuatında yayılmış bir xəbərini gözü göydə “boşqab” gəzən oxucularımızın nəzərinə çatdırmaq istəyirik.

Bilənlər bilir ki, amerikalılar 1972-ci il martın 2-də kosmosun ənginliklərinə doğru “Pioner” adlı avtomat kosmik gəmi buraxmışdılar. Məqsəd kainatın hansı nöqtəsindəsə mövcud ola biləcək şüurlu varlıqların diqqətini cəlb etmək idi. Nüvə reaktoru ilə işləyən mühərrik “Pioner”in az qala əbədi uçuşunu təmin edir. Gəminin bortunda Günəş sisteminin və Yer planetinin qalaktikadakı koordinatlarını, Yerin iqlimini, coğrafiyasını, flora və faunasını, insanın anatomiya və fiziologiyasını, dəqiq elmlər və

texnologiya sahəsində insanlara məlum olan bilikləri əhatə edən audio və video informasiyalar yazılmış platin lazer diskləri var. Disklərə həmçinin Yer təbiəti və sivilizasiyası haqqında təsəvvür yaratmaq üçün küləyin, dəniz ləpə döyəninin, şalalənin, göy gurultusunun, müxtəlif heyvan və quşların səsləri, bir çox dillərdə (o cümlədən Azərbaycan dilində) bir-iki cümləlik salamlama ifadələri, dünya xalqlarının musiqilərindən nümunələr (o cümlədən mərhum tarzənimiz Bəhram Mansurovun ifasında muğam musiqisi) də yazılmışdır.

1997-ci ildən “Pioner” gəmisi ilə rabitə kəsilmişdi və NASA mütəxəssisləri əlaqənin bərpa olunacağına ümidlərini itirmişdilər. Yalnız bu yaxınlarda “Pioner”dən yeni siqnallar alınıb. Müəyyən edilib ki, Günəşdən 11 milyard km. məsafədə olan gəmi uçuşunu davam etdirir. Onun saniyədə 49.198 km. sürətlə uçaacağı planlaşdırılmışdı. İndiki hesablamalar göstərir ki, “Pioner” bir qədər “asta” sürətlə (saniyədə 44.480 km.) uçar. Bütün uçuş müddətində gəmi Yerə 150 milyard siqnal göndərüb və bu, insanlara kainatın quruluşu haqqında yeni biliklər qazanmaqda kömək edib.

NASA-nın son hesablamalarına görə, “Pioner”in uçuşu bu minvalla davam etsə, o, 26131 ildən sonra bizə ən yaxın ulduz olan Sentavra, daha 32606 ildən sonra növbəti – Rəss-248 ulduzuna, 227071 ildən sonra Altairə, 862067 ildən sonra D+251496 ulduzuna çatacaq.

Buğa bürcü istiqamətində uçan gəmi iki milyon ildən sonra həmin bürcə çata bilər.

Bax belə!.. Kosmik məsafələr bu cürdür. Ancaq bizim qəzetlərin yazdığına inansaq, belə çıxır ki, əl uzatsan həmin ulduzlara çatar. Çünki kainatda bizə ən yaxın olan bu ulduzların hansısa planetində yaşayan “naməlum sivilizasiyaların” uçan “boşqabları” Azərbaycan səmasında hər gecə olmasa da, iki-üç gündən bir “müşahidə edilir”.

Bu isə artıq anomal hadisə yox, adicə normal savadsızlıqdır.

“Xalq qəzeti”, 5.07.2001

TURAL ANARIN OGLUDUR, QAZAN XANIN YOX...

Test suallarının “qəribəlikləri”

Ali məktəblərə qəbul imtahanlarının test üsulu ilə aparılmasının şəxsiz üstünlükləri heç kimdə şübhə doğurmur. Lakin bu obyektiv üstünlüklərin real olaraq həyata keçməsi bir sıra subyektiv amillərdən də asılıdır. Bu mənada testlərin elmi və metodiki baxımdan düzgünlüyü, dəqiqliyi, aydınlığı, səlisliyi xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

İldən ilə əhali arasında testlərlə bağlı meydana çıxan narazılıq hallarının müəyyən bir qismi də bu cəhətlə bağlı olur. Avqustun 30-da Az.TV-1 kanalının qəbul imtahanlarının yekunlarına həsr olunmuş verilişində də bu məsələ söhbətin mövzusuna çevrildi.

Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının sədri Məleykə Abbaszadə testlərin tərtibində nöqsanlara yol verildiyini deyənlərin haqsız olduqlarını bildirdi və israrla vurğuladı ki, testlər ayrı-ayrı fənlər üzrə ən yaxşı mütəxəs-

sislər tərəfindən hazırlanıb, dönə-dönə ekspertizadan keçirilib. Buna görə də bu barədə heç bir irad ciddi qəbul edilə bilməz.

Lakin bu il TQDK tərəfindən test bankının bütövlüklə nəşr edilməsi sualları və cavab variantlarını ümumilikdə nəzərdən keçirməyə, testlərin tərtibinin nöqsansızlığı barədə iddianın nə dərəcədə həqiqət olub-olmadığını qiymətləndirməyə imkan verir. Biz konkret olaraq ədəbiyyat fənni üzrə test nümunələri üzərində dayanaraq müşahidə olunan nöqsanların yalnız bir qismini qeyd etmək istəyirik.

Əvvəlcə çoxlu sayda testdə özünü göstərən bir ümumi nöqsana diqqət yetirək. Orta məktəb proqramında öyrədilməsi nəzərdə tutulmayan və deməli, çox böyük ehtimalla abituriyentlərin mətninə bələd olmadıqları əsərlərin məzmunu ilə bağlı sualların testlərə daxil edilməsi haqlı narazılıq yaradır. Məsələn, orta məktəbdə Nizami Gəncəvinin yalnız “Xosrov və Şirin” poeması keçilir. Təcrübə göstərir ki, şagirdlərin çox az qismi bu əsəri əvvəldən axıracan oxuyur. Testlərdə isə Nizaminin bütün poemalarının məzmununa aid suallara rast gəlmək olar. Bu hal digər yazıçıların yaradıcılığına aid testlərdə də müşahidə olunur. Bu cür suallar, adətən, dərslikdə həmin əsərlərlə bağlı verilmiş beş-altı cümləlik məlumatda getmiş hansısa informasiyaya əsaslanır. Məsələyə bu cür yanaşmaqla ədəbiyyat üzrə həqiqi biliyi yox, yalnız mexaniki yaddaşı, yaxud əzbərçilik qabiliyyətini aşkara çıxarmaq olar. Testlərin bu prinsiplə tərtibi şagirdlərin hazırlığının, enerji və

bacarığının həmin istiqamətə yönəldilməsi kimi ziyanlı nəticələrə gətirib çıxarır. Məsələn, Nizaminin orta məktəbdə öyrədilməyən “Yeddi gözəl”, yaxud “İsgəndərnamə” poemalarının məzmunu ilə bağlı sual verməkdənsə, öyrənilən “Xosrov və Şirin” əsəri haqqında daha dərin bilikləri üzə çıxaran test qurmaq daha məntiqli olmazdı?

Konkret bir nümunə: Bu ilki qəbul imtahanlarına N.B.Vəzirovun “Ev tərbiyəsinin bir şəkli” pyesinin məzmunu ilə bağlı test salınmışdı. Həmin əsər orta məktəbdə tədris olunmur. Dərsləkdə onunla bağlı bir-iki cümləlik məlumatda isə əsərin məzmunu təhrifli bir şəkildə şərh edilir. Belə olan halda, abituriyentin cavabı hansı biliyə əsaslanmalıdır?

Daha bir-neçə konkret misalı nəzərdən keçirək:

– **Şifahi xalq ədəbiyyatı bölməsi.**

3 №-li test.

Verilmiş şeir nümunəsinin şifahi xalq ədəbiyyatının hansı növündə olduğu soruşulur. Cavab variantlarından isə aydın olur ki, burada növdən yox, janrdan söhbət gedə bilər. Bəlkə də, test tərtibçiləri üçün bu anlayışların və bu terminlərin fərqi yoxdur?

– **Aşıq ədəbiyyatı bölməsi**

“Aşıq Ələsgərin bu qoşmasında insan-təbiət münasibətləri əks olunur və təbiətə qarşı qəddarlıq edənlər lənətlənir?”

A) “Yaylaq”, B) “Dağlar”, S) “Bu dağlar mənim”, D) “Gördüm”, E) “Görmədim”.

Əvvəla, orta məktəbdə bu şeirlərdən yalnız ikisi – “Yaylaq” və “Görmədim” qoşmaları keçilir. Sualdan belə anlaşılır ki, düzgün cavab kimi “Gördüm” qoşması nəzərdə tutulub. (“...Gedirdim güzarım düşdü bu dağa...”). Ancaq Aşıq Ələsgər yaradıcılığına az-çox bələd olanlar bilir ki, bu şeirin təbiət mövzusunə, ümumiyyətlə, dəxli yoxdur. Bu qoşmada “maral” deyərkən meşə heyvanından yox, cavan bir qadıncıdan söhbət gedir. Ümumiyyətlə, aşıq şeirlərinin yarandığı situasiyanı, əhvalatı bilmədən onların məzmununu dəqiq anlamaq çətin olur.

– **Nizami Gəncəvi bölməsi.**

46 №-li test.

“Nizaminin hansı poemasında müxtəlif xalqların şifahi ədəbiyyat nümunələrindən sərbəst şəkildə istifadə edilmişdir?”

Bu xüsusiyyəti tam əsasla istənilən yazılı ədəbiyyat nümunəsinə, o cümlədən Nizaminin bütün poemalarına aid etmək olar. Konkret olaraq nağıl süjetlərindən istifadə etmək nəzərdə tutulursa, bu halda yenə də sualın iki (“Sirlər xəzinəsi” və “Yeddi gözəl”) düzgün cavabı var.

49 №-li test.

“Hansı sırada Nizami yaradıcılığından bəhrələnən şairlərin adı verilmişdir?”

“Bəhrələnmək” çox geniş anlayışdır. Və Nizamidən sonra yazıb-yaradanlar içərisində onun yaradıcılığından bu və ya digər şəkildə bəhrələnməyən sənətkar yoxdur. Düzgün cavab kimi “D” variantı (Ə.X.Dəhləvi, M. Füzuli,

Ə. Nəvai) nəzərdə tutulursa, bunlar, sadəcə olaraq, Nizami mövzularında poema yazmış şairlərdir.

88 №-li test.

“Xosrov və Şirin” poemasında rəqibini xəyanət nəticəsində öldürdürüb, xəyanət nəticəsində də özü məhv olan obraz.

Aydındır ki, Xosrov surəti nəzərdə tutulur. Ancaq, deyəsən, bəzi abituriyentlər kimi tərtibçilər də əsəri axıra qədər oxumayıblar. Məgər Xosrov Fərhadı öldürtdürür?

– Məhəmməd Füzuli bölməsi.

6 və 31 №-li testlərdə Füzulinin “Hədiqət-üs-süəda” əsəri tərcümə kimi təqdim olunur.

Sovet dövründə Füzuli yaradıcılığının zirvələrindən biri olan dini məzmunlu bu əsəri çap etməmək üçün ona XV əsr İran yazıçısı Hüseyn Vaiz Kaşifinin məzmunca yaxın olan “Rövzət-üş-şüəda” əsərinin tərcüməsi damğası vurulmuşdu. Halbuki “Hədiqət-üs-süəda” hər yerdə və həmişə Füzulinin orijinal əsəri kimi qəbul edilib. Ona qalsa, Füzulinin “Leyli və Məcnun”u da Nizamidən tərcümə hesab edilməlidir.

Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan dərhal sonra 1993-cü ildə həmin əsər Füzulinin öz adına, ayrıca kitab şəklində nəşr edildi. Füzulinin 500 illiyi münasibətilə buraxılan yubiley nəşrlərinə də şairin orijinal əsəri kimi daxil edildi. Görünür, test tərtibçilərinin və onların “rəislərinin” bu faktdan da xəbərləri yoxdur.

– XX əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycan ədəbiyyatı bölməsi.

108 N-li test.

M.Müşfiqin heca vəznində yazılmış “Duyğu yarpaqları” şeirlər silsiləsi janr etibarilə rübai hesab edilir. Halbuki rübai, 114 N-li testdə deyildiyi kimi, “əsasən” yox, mütləq əruz vəznində yazılmalıdır.

Təəssüf ki, eyni səhv **“Ədəbi növlər və janrlar bölməsindəki 19 və 63 N-li testlərdə də təkrar olunur.**

Analoji xarakterli yanlışlıq həmin bölmənin **72 N-li** testində də müşahidə olunur. Burada Nizaminin poemasından heca vəznində tərcüməsi verilmiş parça səhv olaraq məsnəvi kimi təqdim edilir. Halbuki məsnəvi də mütləq əruz vəznində olmalıdır. Nizaminin poemaları orijinalda məsnəvidir. Azərbaycan dilinə isə heca vəznində, qoşa qafiyyə adlanan formada tərcümə olunub.

– **Mövzulararası əlaqə bölməsi.**

34 N-li test.

Nizami mövzularında dram əsəri yazmış sənətkarlar?

I. M.S.Ordubadi, II. M.Hüseyn, III. S.Vurğun, IV. A.Şaiq, V. H.Cavid

A) I, III B) III, V C) II, IV D) I, II E) II, V

Göründüyü kimi, təklif olunan cavab variantlarının heç biri düzgün deyil. Düz cavab III və IV olmalıdır. S.Vurğun “Fərhad və Şirin”, A.Şaiq “Nüşabə” dramını yazıb.

M.S.Ordubadi Nizaminin özü haqqında “Qılinc və qələm” romanının, M.Hüseyn isə “Nizami” pyesinin müəllifidir.

H. Cavidin isə bu problemə bağlılığı yoxdur.

Ali məktəblərin rus bölmələrinin qəbul imtahanlarına Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə testlərin daxil edilməsi təqdirəlayiq haldır. Həmin testlərin təxminən onda birinin Dədə Qorqud mövzusunə həsr olunması xüsusilə önəmlidir. Ancaq, necə deyərlər, “avazın yaxşı gəlir, oxuduğun Quran olsa”... Məsələ burasındadır ki, həmin bölmədə “Kitabi-Dədə Qorqud”a aid testlər dastanın mətni üzrə yox, xalq yazıçısı Anarın “Dədə Qorqud” povesti üzrə tərtib olunub. Həmin povest eposun motivləri əsasında yazılmış kinossenarinin genişləndirilmiş variantıdır və bu iki əsər arasında bir sıra ciddi məzmun fərqləri var. Verilmiş testlərin suallarında və cavab variantlarında da həmin fərqlər müşahidə olunur. Bu isə, şübhəsiz ki, abituriyentlərin biliklərinin obyektiv qiymətləndirilməsinə mənfi təsir göstərməklə düzəldilməsi mümkün olmayan hallara səbəb olur.

Məsələn, 6, 88, 112,113, 131 №-li testlərdə Qaraca Çobanın oğlu Azərdən bəhs olunur. Halbuki dastanda belə bir surət, ümumiyyətlə, yoxdur.

Eləcə də oğuzların dağ başında tonqal qalması (12 №-li test), Beyrəyin Təpəgözlə vuruşması (143

№-li test), Bayandur xanın vəsiyyəti (109 №-li test), Təpəgözün tacirləri əsir alması (112 №-li test) ilə bağlı sualların “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun məzmununa heç bir dəxli yoxdur.

Ən qərribə cəhət Qazan xanın oğlu kimi təqdim olunan Tural surəti ilə bağlıdır. Testləri tərtib edən “ən yaxşı mütəxəssislər”dən başqa, hamı bilir ki, dastanda Qazan xanın oğlunun adı Uruzdur. Povestdə isə müəllif bədii təxəyyülünə əsaslanaraq bu surətə öz oğlu Turalın adını vermişdir. Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, “Kitabi Dədə Qorqud”un bilicilərindən olan Anar müəllim povest üzərində işləyərkən dastanın məzmununa kifayət qədər sərbəst yanaşaraq xeyli dəyişikliklər etmişdir. Həmin fakta kimin necə münasibət bəsləməsindən asılı olmayaraq, etiraf etmək lazımdır ki, bu, yazıcının müəlliflik hüququdur. **Ancaq test tərtibçilərinə heç cür haqq qazandırmaq olmaz ki, 1300 illiyini bütün dünyanın (ən azı türk dünyasının) bayram etdiyi, deməli, həm də oxuduğu, öyrəndiyi bir zamanda möhtəşəm eposa etinasızlıq göstərərək, bu ad altında ona dolayısı ilə dəxli olan müasir povestin məzmunundan suallar verirlər.**

Halbuki “Kitabi-Dədə Qorqud”un rus dilinə iki mükəmməl tərcüməsi var. Eposun ən görkəmli tədqiqatçılarından olan akademik V.V.Bartoldun tərcüməsi elmi, Moskvada yaşayan yazıçı soydaşımız Alla Axundovanın

tərcüməsi isə bədii cəhətdən ən yaxşı nümunələr sırasındadır.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, göstərdiyimiz misallar yalnız bir fənnə aid nöqsanların yalnız bir qismidir. Ədəbiyyata aid testlərin digər fənlərdən pis mənada fərqləndiyini düşünməyə isə əsasımız yoxdur. Deməli, başqa fənlərə aid testlər də diqqətlə yoxlanılsa, hər birində ən azı elə bu qədər yanlışlıq aşkar edilər.

Buna görə də yazımızı TQDK-nın öz işinə bir az tənqidi yanaşaraq nöqsanları aradan qaldırmasını arzumaqla bitiririk.

“Xalq qəzeti”, 6.09.2001

**“XALQ QƏZETİ”NİN BAŞ REDAKTORU
CƏNAB M.İSMAYİLOĞLUYA**

Qəzetinizin 6 sentyabr 2001-ci il tarixli sayında İlham Abbasovun “Tural Anarın oğludur, Qazan xanın yox” adlı məqaləsi dərc olunmuşdur. Məqalə müəllifinin ədəbiyyatdan test bankının məzmunu ilə bağlı mülahizələrinə toxunmadan (həmin mülahizələrə TQDK-nın ekspertləri cavab yazmışlar) bir neçə başqa məqama münasibət bildirməyi vacib hesab edirəm.

Əvvəla, on altı fənni və üst-üstə yüz minə qədər sual və tapşırığı əhatə edən test bankı məcmuələrində hər şeyin ideal səviyyədə olduğunu və burada heç bir qüsura yol verilmədiyini biz heç vaxt söyləməmişik.

İkincisi, biz özümüz müvafiq fənlər üzrə mütəxəssisləri test bankı haqqında öz rəy və təkliflərini bildirməyə, test tərtibində və başqa elmi-metodiki işlərdə TQDK ilə əməkdaşlıq etməyə çağırmışıq. İndinin özündə də hər hansı səmərəli təklifi və obyektiv tənqidi qeydi qəbul etməyə hazırıq.

Üçüncüsü, bizim üçün anlaşılmazdır ki, 7-8 ay bundan əvvəl – qəbul imtahanlarına hazırlıq mərhələsində nəşr edilib abituriyentlərin və müəllimlərin istifadəsinə verilən test bankı barədə məqalə müəllifi niyə qəbul imtahanlarına qədər yox (axı o zaman bu daha vacib və daha aktual idi), məhz indi – qəbuldan sonra münasibət bildirir.

Nəhayət, arzu olunardı ki, redaksiyanız yüzlərlə mütəxəssisin yaradıcı əməyinin məhsulu olan test bankı haqqında bu və ya digər müəllifin mülahizələrini dərc edib ictimaiyyətə ünvanlamazdan qabaq bəzi incəlikləri TQDK-nın özünə müraciət etməklə dəqiqləşdirəydi

Hörmətli baş redaktor! TQDK ekspertlərinin hazırladığı cavab məqaləsini bu məktubla birlikdə çap etməyinizi xahiş edirəm.

***Hörmətlə, Məleykə ABBASZADƏ,
TQDK-nin sədri***

**TURAL HƏM DƏ “DƏDƏ QORQUD”
POVESTİNDƏ QAZAN XANIN OĞLUNUN
ADIDIR**

***Görəsən, İ.Abbasov özünü
niyə bilməməzliyə vurur?***

Test bankları ilə bağlı səmərəli mülahizə və təkliflərin irəli sürülməsi, heç şübhəsiz, testlərin təkmilləşdirilməsi işinə yaxından kömək edir. Amma, təəssüflər olsun ki, hərdən mətbuatda test bankları barədə birtərəfli mülahizələri əks etdirən yazılara da rast gəlirik. Təəssüf və təəccüb doğuran yazılardan biri “Xalq qəzeti”nin 6 sentyabr 2001-ci il tarixli sayında çap olunmuş “Tural Anarın oğludur, Qazan xanın yox” adlı məqalədir.

Müəllif testlərdə (konkret olaraq ədəbiyyat testlərində) xeyli qüsurlar olduğunu əsaslandırmağa çalışıb. Minlərlə nümunəni əhatə edən test banklarında bütün testlərin

qüsursuz olduğunu iddia etmək, əlbəttə, sadəlövhlik olardı. Əgər İ. Abbasov bəhs etdiyi məsələyə bir az diqqət və məsuliyyətlə yanaşıb ədəbiyyat üzrə test bankının II hissəsinin lap əvvəlinə baxsaydı, orada I hissənin nəşrinə aid düzəlişlərin bir qismi ilə rastlaşardı. Düzəlişlərin aparılması eyni dərəcədə test bankının II hissəsinin də nəşrinə aiddir. Təəssüf ki, qəbul imtahanları araya düşdüyündən ədəbiyyat (eləcə də, Azərbaycan dili) fənnindən test bankı üzərində aparılan düzəlişlərin hamısını abituriyentlərə çatdırmaq mümkün olmayıb. İ. Abbasov arxayın ola bilər ki, qəbul imtahanının sual kitabçasına testlər bankın çap variantından yox, üzərində, demək olar ki, imtahan günlərinə qədər redaktə-tamamlama gedən kompüter variantından daxil edilir.

Ədalət naminə deyək ki, İ. Abbasovun məqaləsində ayrı-ayrı testlərin tərtibi ilə bağlı düzgün iradlar da vardır. **Görünür, “Nizami Gəncəvi” bölməsindəki bəzi testlərin qəbulunda, onların ekspertizasında daha diqqətli olmaq lazım imiş.** Amma bunu da qeyd etməyi lazım bilir ki, müəllifin bu bölmədə yanlış testlər kimi qeyd etdiyi 46-cı və 88-ci testlər, əslində, yanlış yox, tapşırıqların şərtində və cavab variantlarında bəzi ifadələrin dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac olan testlərdir.

46-cı testdə sual belə qoyulur: “Nizaminin hansı poemasında müxtəlif xalqların şifahi ədəbiyyat nümunələrindən sərbəst istifadə edilmişdir?” **Bəlkə də, bu sualın sonluğunu belə bitirmək daha münasib olardı: “...sərbəst**

istifadə daha qabarıqdır? ”Başqa sözlə, bu testin özündə dəqiqləşdirmə aparmağa, doğrudan da, ehtiyac var. Bu öz yerində. Amma müəllifin öz mülahizələrində də dəqiqləşdirməyə ehtiyac olan məqam var. Bizə elə gəlir ki, “bu xüsusiyyəti istənilən yazılı ədəbiyyat nümunəsinə aid etmək olar” deməklə müəllifin özü də yanılır. Həm də biz hələ onu demirik ki, **qeyd olunan testdə bir əsərdə müxtəlif xalqların folklor nümunələrindən başqa əsərlərlə müqayisədə daha sərbəst şəkildə istifadə etmək xüsusiyyəti nəzərdə tutulur**, yəni cavab variantlarının hamısında olmasa da, bir neçəsində bu istifadənin özü az və ya çox dərəcədə görünməlidir. İ.Abbasovun fikrincə, folklor nümunələrindən istifadə nağıl süjetlərindən istifadə mənasında başa düşülürsə, yenə burada iki cavab (“Sirlər xəzinəsi” və “Yeddi gözəl”) var. “Sirlər xəzinəsi”ndəki hansısa hekayə və ya nağılın hansısa bir xalqa aidliyinə işarə yoxdur. “Yeddi gözəl”dəsə buna açıq işarə vardır.

Bu bölmədəki **88-ci testdə “öldürtdürüb”** sözünün bir qədər yerinə düşmədiyini etiraf edirik. Bəlkə də, bu sözün yerinə “aradan götürüb” və ya “məhv edib” yazmaq daha münasib olardı. Amma fakt faktlığında qalır. Yalandan Şirinin ölüm xəbərini göndərmək elə Fərhadı öldürtdürmək demək deyilmi? Zahirən Fərhadın əlini işdən soyutmaq üçün düşünülmüş bu məkr, əslində, Fərhadın ölümünə tuşlanmışdı. Bununla belə, ədəbiyyatdan test bankının təkrar çapında bu testlə bağlı redaktə-dəqiqləşdirmə işi aparılacaq.

“Mövzulararası əlaqə” bölməsindəki 34-cü testdə, doğrudan da, düzgün cavab variantı yoxdur. Bu, nəşr zamant yol verilmiş adi bir diqqətsizlik faktıdır. Testin orijinalı isə düzgündür.

İ.Abbasov bu fikirdədir ki, hər hansı bir yazıçının orta məktəbdə geniş şəkildə keçilməyən əsərinə aid testlər abituriyentin həqiqi biliyini aşkara çıxarmağa xidmət etmir. Qeyd edək ki, qəbul imtahanının sual kitabçasına yazıçının ayrıca keçilməyən əsərinin mətni-məzmunu üzrə testlər salınmır. “Kənar” əsərlərdən yalnız ümumi səciyyəli suallar qoyulur ki, bunlar da sənətkarın yaradıcılıq dünyasının bir bütöv kimi dərkinə xidmət edir.

İlham müəllimə görə, ədəbiyyatdan test bankının “Şifahi xalq ədəbiyyatı” bölməsindəki 3 saylı testdə şeir nümunəsinin şifahi xalq ədəbiyyatının hansı növündə olduğu soruşulur. Əslində isə göstərilən testdə heç bir şeir nümunəsindən söhbət getmir, abituriyentdən atalar sözlərinə məxsus ən ümumi xüsusiyyəti düzgün müəyyənləşdirmək tələb olunur. İ.Abbasovun nəyə görə faktı təhrif etməsi şəxsən bizə bəlli deyil. Bəlli olan budur ki, İ.Abbasov “janr” yerinə “növ” termininin işlənməsinə istinad edərək, dərhal test tərtibçilərini ədəbi növlə ədəbi janrın fərqlərini bilməməkdə günahlandırmağa başlayır. Tələsik hökm çıxarmazdan qabaq **İ.Abbasov ədəbiyyatdan test bankının müxtəlif bölmələrində ədəbi növ və janrla bağlı nümunələrə diqqət yetirsəydi, həmin nümunələrdə “növ” və “janr” terminlərinin yerli-yerində işləndi-**

yinin şahidi olardı. Tək-tük hallarda “janr” yerinə “növ” işlədilməsi isə testlərə ədəbiyyat dərsliklərindən keçən bir qüsurdur və bu qüsurların test bankının nəşrindən sonra kiçik bir redaktə ilə aradan qaldırılıb.

Test bankındakı “Aşıq yaradıcılığı” bölməsindəki 14-cü testdən söhbət açarkən İ. Abbasov yenə bir neçə faktı yanlış şəkildə təqdim edir. Məsələn, Aşıq Ələsgərin bu testdə cavab variantları kimi göstərilən şeirlərindən orta məktəbdə yalnız ikisinin – “Yaylaq” və “Görmədim” qoşmalarının keçildiyini bildirir. Halbuki “Dağlar”, “Bu dağlar mənim” şeirləri X sinifdə ayrıca öyrədilməsə də, abituriyentə yaxşı tanışdır. X sinfin “Ədəbiyyat” dərsliyində “Bu dağlar mənim” rədifli qoşmanın üç bəndi nümunə gətirilir. Həmin dərslərdə geniş təhlili verilən **“Dağlar” qoşması hətta VIII sinifdə ayrıca tədris olunur və xatırladaq ki, bəzi testlərin tərtibində sənətkarların aşağı siniflərdə keçilmiş əsərlərindən məqsədli şəkildə cavab variantlarından biri kimi istifadə olunur.**

İ. Abbasovun cavab variantlarından biri kimi istifadə olunmasını nöqsan saydığı “Gördüm” qoşmasına gəldikdə isə bu yerdə həmin şeirlə bağlı ikicə faktı xatırlatmaq istəyirik: orta məktəblər üçün yazılmış “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”ndə qoşma janrı ilə əlaqədar bölmədə “Gördüm” şeirinin bütöv mətni verilib; X sinfin “Ədəbiyyat” dərsliyində isə bəndləri bir-bir misal gətirilməklə həmin qoşmanın mövzusunun və ideya-bədii xüsusiyyətlərindən ayrıca bəhs olunub.

Məqalə müəllifinin bir iradəsi budur ki, guya həmin qoşmanın təbiət mövzusunə heç bir daxli yoxdur. **Görünür, təbiət mövzusunə müəyyənləşdirməkdə İ.Abbasovun başlıca meyarı bədii əsərdə təbiət lövhələrinin olub-olmamasıdır:** Aşıq Ələsgərin “Gördüm” qoşmasında füsunkar təbiətin göz oxşayan lövhələri yoxdursa, deməli, test tərtibçiləri həmin şerin adını təbiət mövzulu əsərlər cərgəsində verməməliymişlər. Bu da bir mülahizədir, amma neyləməli ki, test tərtibçiləri İ.Abbasovun şəxsi mülahizələrinə yox, bədii ədəbiyyatın öz qayda-qanununa arxalanmağa, insan-təbiət münasibətlərinin qələmə alınmasını təbiət mövzulu əsərlərin məlum və məşhur əlamətlərindən biri kimi götürməyə məcburdurlar. Ədəbiyyatşünaslığın bütün mötəbər mənbələri bir yana, X sinfin “Ədəbiyyat” dərslisinin özündə Aşıq Ələsgərin “Gördüm” şeri “Təbiət gözəlliklərinin təsviri” bölməsində təqdim olunursa, test tərtibçiləri hansı əsasla həmin şeri “təbiət mövzusunə daxli olmayan” əsər hesab edə bilərdilər?

“Nizami Gəncəvi” bölməsindəki 49-cu testdə Nizami yaradıcılığından bəhrələnən şairlərin adlarından ibarət sıranı müəyyən etmək tələb olunur. İ.Abbasov “bəhrələnmək” sözünə etiraz edərək yazır ki, Nizamidən sonra gələn sənətkarlar içərisində onun yaradıcılığından bu və ya digər dərəcədə bəhrələnməyən yoxdur. **Bizə elə gəlir ki, Nizamidən sonrakı bütün sənətkarların ondan bəhrələndiyini demək ifrata varmaqdır.** Başqa tərəfdən, testdəki sıralara həm də elə şairlərin adları daxil edilib ki,

bu “bəhrələnmə” aşkar görünür. Beləliklə, dərsliyin mətninə görə də burada ən uyğun cavab D variantı (Ə.X.Dəhləvi, Ə.Nəvai, M.Füzuli) olmalıdır.

Məlumdur ki, dərsliklərə əsaslanmaq test tərtibinin ən vacib şərtidir. Lakin nə qədər təəssüf doğuracaq hal olsa da, dərsliyə istinad, görünür. İ.Abbasov üçün bir elə də vacib sayılır. İ.Abbasovun fikrincə, “Hədiqətüs-süəda”-nı M.Füzulinin tərcümə əsəri kimi təqdim etmək də düzgün deyil. İ.Abbasov hökm verir: “Hədiqətüs-süəda” hər yerdə və həmişə Füzulinin orijinal əsəri kimi qəbul edilib”. **Sanki məqalə müəllifinin bu əsərin tərcümə, yoxsa Füzulinin orijinal nəsr əsəri olması ilə bağlı mübahisələrdən xəbəri yoxdur.**

Müəllifin növbəti hökmlərindən biri də bundan ibarətdir ki, rübai və məsnəvi kimi janrlar mütləq və mütləq əruz vəznində yazılmalıdır. Bu hökmdən çıxış edərək o, M.Müşfiqin heca vəznində yazılmış “Duyğu yarpaqları”-nın test bankında rübai silsiləsi kimi təqdim olunmasını səhv sayır və qətiyyənlə nəzərə almır ki, şagirdlərin əlində olan dərsliklərin heç birində, eləcə də “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” vəsaitində rübainin mütləq əruz vəznində olması qeydinə təsadüf edilmir. Görəsən, İ.Abbasov M.Müşfiqin bu silsilədən olan şerlərini hansı janra aid etmək istəyir? Qəribə burasıdır ki, İ.Abbasov əksər hallarda məsələnin proqram və dərslikdəki qoyuluşuna etinasız qalır (bəlkə də, bilərəkdən). Məsnəvinin də rübai kimi mütləq əruzda yazılması qənaətinə əsaslanaraq İ.Abbasov Nizami “Xəm-

sə”sinin Azərbaycan dilinə məsnəvi yox, “qoşa qafiyə” formasında tərcümə olunduğunu bildirir. Abituriyent məsnəvi barədə məlumatı, əsasən, orta məktəbin “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” vəsaitindən alır. Həmin vəsaitdə isə məsnəviyə nümunə olaraq öncə Nizami “Xəmsə”sinin dilimizə tərcüməsindən misal gətirilir. Tərcümənin orijinala eyniyyət təşkil etmədiyini danan yoxdur. Amma o da danılmaz faktdır ki, **hər hansı məsnəvinə (yaxud rübai, qəsidə və qəzəli) heca vəznində tərcümə etmək heç də onun janrını dəyişmək demək deyil.**

İ. Abbasov ali məktəblərin rus bölmələrinin qəbul imtahanlarına Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə testlərin daxil edilməsinə təqdirəlayiq bir hal kimi baxır. Di gəl ki, bu məsələdə də ölçü hissini itirir və kimdən nəyi tələb etməyin fərqi nə varmır, rus bölməsinin proqram və dərş vəsaitinə gözücu da olsa baxmağı qətiyyən lazım bilmir.

Əlbəttə, yaxşı olardı ki, rus dilində təhsil alan uşaqlarımız “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının özü ilə tanış olaydılar. Amma test tərtibçiləri neyləsinlər ki, rus bölmələrində dastanının özü yox, Anarın dastanının motivlərindən sərbəst istifadə edərək yazdığı “Dədə Qorqud” povesti keçilir və bu əsərdə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından fərqli olaraq, Qazan xanın oğlunun adı Urus yox, Turaldır?! Rus bölmələri üçün hazırlanmış dərş vəsaitinə də proqrama uyğun olaraq ədəbi material kimi məhz bu povest daxil edilib. **İ. Abbasovsa bunu bilmir. Çünki nə proqramdan, nə də rus məktəbləri üçün Azərbaycan**

ədəbiyyatına aid dərs vəsaitindən xəbəri var. İ. Abbasova elə gəlir ki, test tərtibçiləri özbaşınalıq ediblər. Fikir verin, özü yazır: “Kitabi-Dədə Qorqud”a aid testlər dastanın öz mətni üzrə yox, xalq yazıçısı Anarın “Dədə Qorqud” povesti üzrə tərtib olunub”. Bəs necə olmalı idi?! İ. Abbasov, doğrudanmı, hiss etməyib ki, rus bölmələri üçün Azərbaycan ədəbiyyatından test tərtib edənlər heç də “möhtəşəm eposa etinasızlıq” göstərməyiblər, sadəcə, test tərtibinin hamıya məlum ən adi prinsipini əsas tutublar? Onlar dərs vəsaitində verilən povesti bir qırığa qoyub, dastanın birbaşa özündən test nümunələri hazırlaya bilərdilərmə? Yaxşı olardı ki, İ. Abbasov rus bölmələrində “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının yox, “Dədə Qorqud” povestinin keçildiyini biləydi.

Arada belə də düşünməli olursan: İ. Abbasov həqiqətənmi, rus məktəblərində nəyin keçildiyini bilmir? İ. Abbasov özü, görəsən, inanırmı ki, test tərtibçiləri özbaşınalığa yol verə bilərlər? Doğrudanmı, İ. Abbasov belə güman edir ki, test tərtibçiləri “Kitabi-Dədə Qorqud”da Qazan xanın oğlunun adını bilmirlər? Müəllif səmimi olsaydı, birbaşa orta məktəb proqramlarına və dərsliklərinə aid olan məsələlərin haqq-hesabını test tərtibçilərinin ayağına yazmazdı.

Böyük bir kollektivin hazırladığı test banklarında qüsurların olduğunu, əvvəldə dediyimiz kimi, heç kim inkar etmir. Bəlkə, bizim işimizdə qüsurlar, çatışmazlıqlar İ. Abbasovun təsəvvür etdiyindən də çoxdur? Bu

işdə bizə səmimi irad və mülahizələri ilə kömək edənlərə minnətdarlıq və onları öz xeyirxahlarımız, əməkdaşlarımız sayırıq. Onu da başa düşürük ki, İ.Abbasov TQDK-nın seminarlarında iştirak etsə idi, bəlkə də, qərəzli mövqe tutmaz, əksinə, test tərtibi işinin əzab-əziyyətini və məsuliyyətini bizimlə birgə bölüşərdi.

Biz İ.Abbasovu TQDK-nın seminarlarına dəvət edirik. İstərdik ki, testləri tərtib edən “ən yaxşı mütəxəssislərdən” biri də o olsun.

İsmayıl ƏHMƏDOV,

TQDK-nın nəzdində Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənləri üzrə ekspert şurasının sədri,

Muxtar İMANOV,

Telman HƏSƏNOV,

TQDK-nın ekspertləri.

REDAKSİYADAN:

Ədəbiyyat fənni üzrə testlərin tərtibində yol verilmiş nöqsanlar barədə qəzetimizin 6 sentyabr 2001-ci il tarixli nömrəsində dərc edilmiş yazıda və TQDK ekspertlərinin məqaləsində qaldırılan məsələlərə tam aydınlıq gətirmək məqsədilə İ.Abbasovun cavab yazısını da dərc etməyi lazım bilirik.

“Xalq qəzeti”, 8.11.2001

SƏHV DƏ BATAQLIQ KİMİDİR...

Uzağa getdikcə dərinə batırsan

Ədəbiyyat fənni üzrə testlərin tərtibində yol verilmiş nöqsanlarla bağlı qəzetimizdə dərc olunan yazını TQDK-nın öz işinə bir az tənqidi yanaşaraq nöqsanları aradan qaldırmasını arzulamaqla bitirmişdim.

Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənləri üzrə ekspert şurası sədrinin və üzvlərinin imzası ilə redaksiyamıza göndərilmiş cavabdan görünür ki, öz işlərinə “bir az” da olsa tənqidi yanaşmaq fikrini yaxına buraxmayan TQDK mütəxəssisləri göstərilmiş nöqsanların xeyli hissəsini faktik olaraq etiraf etsələr də, bunu dillərinə gətirmək istəmir, haqlı olduqlarını dolayı yollarla “əsaslandırmağa” çalışırlar.

İnsanın sözündə, əməlində buraxdığı bir səhv onun nəzərinə çatdırılanda ən dürüst yol bunu etiraf edib aradan qaldırmağa çalışmaqdır. Tutulan iraddan cırnamaq, opponentinin mövqeyində qərəz axtarib əks ittihamlar irəli sürmək, səhvi doğru kimi isbat etməyə çalışmaq adamı daha pis vəziyyətə salır. Çünki səhv də bataqlıq kimidir, uzağa getdikcə dərinə batırsan.

Mənim göstərdiyim iradların heç birini tam haqlı saymayan müəlliflər, buna baxmayaraq, bir sıra testlərdə bankın nəşrindən sonra düzəliş aparıldığını, yaxud aparılacağını qeyd edirlər. Buradan iki sual meydana çıxır: Birincisi, əgər heç bir səhvə yol verilməyibsə, düzəliş, dəqiqləşdirmə, redaktə, tamamlama aparmağa nə ehtiyac var? Bu, hələ balaca sualdır, ikinci və daha böyük sual: **Testin yanlış variantını nəşr etdikdən sonra onun üzərində abituriyentin xəbəri olmayan düzəliş aparıb imtahan zamanı başqa variantı ortaya çıxarmağa nə ad vermək olar?**

Belə çıxır ki, abituriyentlər düzgün cavab vermək şansından istər-istəməz məhrum edirlər. Çünki imtahana hazırlıq prosesində məhz nəşr olunmuş variant üzrə işləyiblər, səhv-doğru, bu variantla cavab hazırlayıblar. Burada adamın yadına gözəl qızı göstərib kifir qızı ərə vermək məsələsi düşür.

Konkret misallar üzərində dayanaq:

– “Nizami Gəncəvi” bölməsi, test N 46.

Müəlliflər yazırlar ki, “testdə bir əsərdə müxtəlif xalqların folklor nümunələrindən başqa əsərlərlə müqayisədə daha sərbəst şəkildə istifadə etmək xüsusiyyəti nəzərdə tutulur.”

Əvvəla, testdə nəyin “nəzərdə tutulduğu” onun öz mətnindən tam dəqiq və aydın görünməlidir, əlavə izahata ehtiyac qalmamalıdır.

İkincisi, izahatdan məlum olur ki, bu sualda mənim birinci yazıda güman etdiyim kimi, sadəcə olaraq, nağıl süjetlərindən istifadə nəzərdə tutulmuş. “Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən sərbəst şəkildə istifadə” isə doğrudan da Nizaminin bütün əsərlərində var.

Üçüncüsü, “Yeddi gözəl” dəki yeddi qızın danışdığı nağılların hamısının Nizaminin öz doğma xalqının yaradıcılıq məhsulu olduğu – türk mifologiyası əsasında qurulduğu elmi ədəbiyyatda çoxdan sübut olunub. **Doğrudanmı, test tərtibçiləri, məsələn, “Xeyir və Şər”in Çin nağılı, yaxud slavyan gözəlinin danışdığı nağılın rus xalq nağılı olduğunu zənn edirlər? Halbuki “Xeyir və Şər” nağılının zərdüştilik ideyasına əsaslandığı elə adından görünür.**

– “Nizami Gəncəvi” bölməsi, test N 88.

Müəlliflər mənim iradəmlə razılaşmaq istəməsələr də, “öldürtdürüb” sözünün yerinə düşmədiyini etiraf edirlər. Lakin onun əvəzində təklif etdikləri “aradan götürüb”,

yaxud “məhv edib” ifadələri göstərir ki, “Xosrov və Şirin”in mahiyyəti yenə düzgün anlaşılmır.

Nizami sevə-sevə yaratdığı baş qəhrəmanı Xosrovu namərd, kəmfürsət bir qatil kimi təqdim etmir. Həqiqətən böyük, fəqət eqoist bir aşiq olan Xosrov Fərhadın şəxsində özündən daha fədakar bir aşıqla üzləşdikdə, doğrudan da, özünü itirir, nə edəcəyini bilmir və rəqibinin “əlini işdən soyutmaq üçün” hiyləyə əl atmalı olur. Bu yalanı – Şirinin ölüm xəbərini eşidəndə Fərhadın öləcəyini Xosrov heç ağına da gətirmirdi. Və bu ölüm onun bütün varlığını sarsıdır, Fərhadın eşqinin böyüklüyü qarşısında baş əyir, Şirinə başsağlığı verir. Əgər Xosrov həqiqətən Fərhadı “öldürtdürmək”, “aradan götürmək”, yaxud “məhv etmək” fikrinə düşsəydi, ölkənin şahı üçün qərib bir sənətkarı zindanlara atmaq, edam etdirmək, ya da elə qarı əvəzinə bir qatil göndərüb, bir oxla vurdurmaq çətin olmazdı.

– “Şifahi xalq ədəbiyyatı” bölməsi, test N 3.

Bu testdə növ və janr anlayışlarını (yaxud terminlərini) dolaşıq salan tərtibçilər özlərinə bəraət qazandırmaq üçün başqa testlərdə onların düzgün işlədildiyini, “tək-tük hallarda” səhv edildiyini yazırlar. Qəribə məntiqdir. Məgər abituriyent bu testlə imtahanda üzləşsəydi, başqa testlərin düzgünlüyü onun özündən asılı olmayaraq verdiyi səhv cavabı kompensasiya edəcəkdi?

– “Aşıq yaradıcılığı” bölməsi, test N 14.

Təqdim olunan şeirlərdən orta məktəbdə yalnız ikisinin keçilməsi barədə iradım opponentlərimi razı salmır. Qeyd edirlər ki, “Dağlar”, “Bu dağlar mənim” şeirləri X sinifdə ayrıca öyrədilməsə də, abituriyentə yaxşı tanışdır. (?–İ.A.) “Dağlar” qoşması hətta VIII sinifdə ayrıca tədris olunur”. TQDK-nın nəşr etdiyi qəbul imtahanları proqramına isə, həqiqətən də, Aşıq Ələsgərin yalnız “Yaylaq” və “Görmədim” qoşmalar salınıb. Üstəlik, həmin proqramın girişində xüsusi olaraq vurğulanır ki, “ədəbiyyat proqramı orta məktəbin sistemli ədəbiyyat kursunu (IX-XI siniflər) əhatə edir”. (“Abituriyent” jurnalı, 2001-ci il, N 1). Qəbul proqramı ilə orta məktəb proqramı və dərslisi arasında fərq olduqda isə abituriyentin məhz TQDK tərəfindən təqdim olunan qəbul proqramına əsaslanması təbii və qanunauyğundur.

Tərtibçilər özlərini təmizə çıxarmaq üçün yazırlar: “Bəzi testlərin tərtibində sənətkarların aşağı siniflərdə keçilmiş əsərlərindən məqsədli şəkildə (? – İ.A.)... istifadə olunur”.

Əvvəla, bu, qəbul imtahanı qaydalarının kobudcasına pozulmasıdır. İkincisi isə, “məqsədli şəkildə” ifadəsini anlamağı oxucuların öhdəsinə buraxmaq lazım gəlir.

“Gördüm” qoşmasını isə, testdə verildiyi kimi, təbiət mövzusuna aid etmək, “təbiətə qarşı qəddarlıq edənlər lənətlənir” – deyə mənalandıрмаq həqiqətən səhvdir. Məsələ təbiət lövhələrinin verilib verilməməsində deyil. Çünki burada söhbət qadından gedir, “maral” sözü, sadəcə, bən-zətmədir.

İkincisi, bu qoşmanın Aşıq Ələsgərə məxsus olmasının özü mübahisəlidir, bir çox kitablarda onun qardaşı Şair Məhəmmədin əsəri kimi verilir. Məgər sual tərtib etmək üçün Aşıq Ələsgərin yaradıcılığından heç bir mübahisə doğurmayan bir nümunə seçmək olmazdımı?

– **Nizami Gəncəvi” bölməsi, test N 49.**

Mən testin sualının dəqiq ifadə olunmadığını, “Nizami yaradıcılığından bəhrələnən” yox, “Nizami mövzularında poema yazmış” şairlərin adlarının verildiyi sıranı soruşmaq lazım gəldiyini bildirmişdim. Tərtibçilər bu iradla da razılaşırlar. Onda mən də qarşılıqlı sual very-rəm: **Demək olarmı ki, Nizami mövzularında əsər yazmış M.Füzuli və S.Vurğun ondan bəhrələnib, ancaq Nizami mövzularında əsər yazmamış İ.Nəsimi və H.Cavid bəhrələnməyib?** Təbii ki, absurd məntiqdir.

– **“Məhəmməd Füzuli” bölməsi, test N 6 və 31.**

Tərtibçilər “Hədiqət-üs-süəda”nı Füzulinin orijinal əsəri kimi yox, tərcümə kimi təqdim edirlər və bu barədəki iradım la razılaşımayaraq məni həmin məsələ ilə bağlı mübahisələrdən xəbərsiz olmaqda günahlandırırlar.

Bir daha təkrar edirəm: **Həmin qondarma mübahisələr sovet dövrünün məhsulu idi və müstəqillik dövründə buraxılmış bütün nəşrlərdə “Hədiqət-üs-süəda” Füzulinin orijinal əsəri kimi verilib. Bircə test bankından başqa.** Digər tərəfdən, əgər bu məsələ mübahisəlidirsə, testlərə niyə fərqli mövqelərdən birini ifadə edən sual salınır?

Rübai, qəzəl, qəsidə, məsnəvi kimi şeir janrlarının hansı vəzndə yazılması barədə yenidən mübahisə açmaq isə, doğrudan da, mənasız və gülüncdür. Bəli, bu janrlı şeirlər mütləq və mütləq əruz vəznində yazılmalıdır. Qaldı ki, hansısa şairin heca vəznində yazdığı, yaxud tərcümə etdiyi şeirlərin bu janrlara aid edilməsinə, bu, ədəbiyyatımızda və ədəbiyyatşünaslığımızda baş alıb gedən savadsızlığın adi bir nümunəsidir.

Rübai janrına gəlinə, bəli, o nəinki mütləq əruz vəznində, hətta mütləq onun konkret bir bəhrində – həzəcədə yazılmalıdır. Nəinki heca vəzninə məxsus “dördlük” şeir şəklini (M. Müşfiqin “Duyğu yarpaqları” silsiləsi bu janrdadır), hətta rübaiyə daha çox bənzəyən, lakin rəməl bəhrində yazılarn əruz vəznli tuyuq janrını da rübai ilə qarışıq salmaq lazım deyil. Qaldı ki, “Duyğu yarpaqları”na, onun bir çox bəndləri heç qafiyə quruluşuna görə də rübaiyə yaxın gəlmir.

Əruz vəznli klassik poeziyadan heca vəznli şeirə, daha dəqiqi, aşıq poeziyasına keçən yeganə janr müxəmməsdır. Onun da yalnız adı keçib, çünki aşıq poeziyasındakı heca vəznli müxəmməs klassik poeziyadakı əruz vəznli müxəmməsdən tamam fərqli bir janrdır. Ədəbiyyat üzrə test bankının ikinci hissəsinin əvvəlində 99 N-li testə aid düzəlişdən də görünür ki, tərtibçilər bu məsələdən halidirlər. Sadəcə olaraq, həqiqəti etiraf etmək istəmirlər.

Rus bölməsinin testlərində Dədə Qorqud mövzusu ilə əlaqədar göstərdiyim iradlar cavab müəlliflərini daha çox narazı salıb və onlar məni orta məktəb proqramında Anarın “Dədə Qorqud” povestinin keçildiyini bilməməkdə, ya da özümü bilməməzliyə vurmaqda ittiham edirlər. Mən bundan necə bixəbər ola bilərəm ki, testlərin həmin povest üzrə tərtib olunduğunu özüm xüsusi vurğulamışam. **Təəssüf ki, opponentlərim mənim iradlarıma məğzina varmaq istəməyiblər. Məsələ təkcə Qazan xanın oğlunun adında deyil. Mən “Kitabi-Dədə Qorqud” adı altında Anarın povestindən sual verməyin əleyhinə fikir söyləmişəm. Öz yazımdan sitat gətirməyə məcburam: “...Bu ad altında ona dolayısı ilə dəxli olan müasir povestin məzmunundan sual verirlər.”**

Faktlara nəzər salaq:

Bütün testlərdə haqqında söhbət gedən əsərlərin və müəlliflərin adı dəqiq göstərildiyi halda, Dədə Qorquda aid 4, 6, 25, 29, 58, 98, 113, 131, 143, 144 N-li testlərdə

Anarın adı da çəkilmir. 44, 88, 128 N-li testlərdə əsərdən, yoxsa qəhrəmandan; 12 və 112 N-li testlərdə isə ümumiyyətlə, hansı əsərdən bəhs olunduğu anlaşılmır. Yalnız 109 N-li testdə Anarın əsərinə konkret istinad olunur və bir də 81 N-li testdə cavablar sırasında Anarın adı çəkilir.

Abituriyent nə etməlidir? Axı Dədə Qorqud mövzusunə aid başqa testlərin altında “109 N-li testə bax!” göstərişi yazılmayıb. Əksinə, 20 və 34 N-li testlərdə sualların “Kitabi-Dədə Qorqud” eposuna aid olması açıq-aydın, birmənalı şəkildə göstərilib! Necə deyərlər, şərhə ehtiyac qalmır.

Orta məktəb proqram və dərsliklərində yol verilmiş nöqsanlar və bunların test tərtibinə mənfi təsiri polemikamızın əsas mövzularından birinə çevrilib. Cavab məqaləsinin müəllifləri hesab edirlər ki, mən başqalarının günahını onların ayağına yazıram. Bəlkə də, bu fikirdə müəyyən həqiqət var. Ancaq gəlin, axıracan səmimi olaq. **Riayiat üzrə orta məktəb dərslində $2+2=5$ yazılısaydı, bu misalı testə salardılarmı? Əlbəttə, yox. Axı ədəbiyyat üzrə dərsləkdən testə gələn səhvlərin çoxu elə $2+2$ səviyyəli sadə həqiqətlərdir.**

Yeri gəlmişkən, test bankının ikinci hissəsinin əvvəlində birinci hissəyə dair xeyli düzəlişin verilməsi də mənim qeyd etdiyim nöqsanların buraxılmış səhvlərin yalnız bir qismi olduğunu təsdiq edir.

Mən birinci məqalədə, təbii ki, kimliyi bəlli olmayan, “mücərrəd” tərtibçilərin işini tənqid etmişdim. TQDK-dan göndərilən cavabı isə tanıdığım, hörmət qoyduğum şəxslər imzalayıblar. Onlar məni qərəzlilikdə, səmimi olmamaqda günahlandırır, ünvanıma tikanlı ifadələr işlədirlər. Bəlkə, bu yazıdan da narazı qalacaqlar... Ancaq nə etməli ki, olanı yazmışam.

Mənim TQDK-nın işimə qərəzli və subyektiv yanaşmağıma səbəb yoxdur. Şəxsi müstəvidə yollarımız, hələ ki, kəsişməyib.

Səmimiliyə gəlinəcə... Cavab müəllifləri məni TQDK-nın seminarlarında iştirak etməyə, testləri tərtib edən “ən yaxşı mütəxəssislərin” sırasına qatılmağa çağırırlar. Ekspert komissiyasının mənim məqaləmi müzakirə edən iclasına dəvət olunmadımsa, bu təklifin səmimiliyinə necə inanım?..

“Xal qqezeti”, 8.11.2001

TÜRKLÜYÜN ŞAH ƏSƏRİ AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ

Türk dünyasının böyük mütəfəkkiri Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğat-it-türk” əsərinin azərbaycanca nəşri tərcüməçinin belə bir qeydi ilə açılır: “Bu tərcüməni zamanəmizin ən böyük türklərindən və türkçülərindən biri, türk dünyasının şanlı övladı, çağdaş Azərbaycan dövlətinin banisi, ana dilimizin, elm və mədəniyyətimizin hamisi, ümummilli liderimiz, mərhum Prezidentimiz Heydər Əliyevin parlaq və əbədi xatirəsinə ithaf edirəm. Qədirbilən türk dünyası və Azərbaycan xalqı onu heç zaman unutmayacaq.”

“Divan”ın bu nəşrinə himayədarlıq etmiş Türkiyə Respublikasının doqquzuncu prezidenti Süleyman Dəmirəlin xeyir-duası da kitabın başlanğıcında verilmişdir.

Bu ilin əvvəlində 80-ci ildönümünü qeyd etdiyimiz birinci Türkoloji qurultayın türk xalqlarının mədəni-elmi

ictimaiyyəti qarşısında irəli sürdüyü əsas tövsiyələrdən biri də türkçülük ideologiyasının və türkologiya elminin təməl daşlarından biri sayılan Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğat-it-türk” əsərinin müasir türk dillərinə tərcümə edilməsi idi.

Ötən 80 ildə Azərbaycan filologiyası bu tövsiyəni daim diqqət mərkəzində saxlasa da, “Divan”ı dilimizə tərcümə etmək vəzifəsini yerinə yetirmək heç kəsə müyəssər olmamışdı. Çünki bu işdə istək, hətta bilik və bacarıq az idi. İlk növbədə, vətəndaş fədakarlığı, çox böyük fiziki və intellektual zəhmət tələb olunurdu.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu müddət ərzində “Divanü lüğat-it-türk” Türkiyə türkcəsinə, özbək, uyğur, qazax türkcələrinə, bundan əlavə, alman, ingilis, çin və fars dillərinə tərcümə edilmişdir. Bu tərcümələr içərisində ən mükəmməli Türkiyə alimi, professor Bəsim Atalayın (1882-1965) türk dilinə etdiyi tərcümə sayılır. B. Atalay “Divan”ın dörd cildini 1939-1943-cü illərdə nəşr etdirmişdir. “Divan”ın 1960-1967-ci illərdə nəşr olunmuş özbək dilinə tərcüməsi də nüfuzlu mənbə sayılır. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istərdik ki, bu işə görə tərcüməçi Salih Mütəllibova filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilmişdir.

Bu günə qədər “Divan”ın son tərcüməsi cənublu soydaşımız, professor Hüseyn Düzgünün 2004-cü ildə nəşr etdirdiyi fars dilinə tərcümə hesab olunurdu.

Nəhayət ki, türk varlığının ən dəyərli qaynaqlarından biri sayılan bu ölməz abidə Azərbaycan dilində də nəşr olundu. AMEA Folklor İnstitutu elmi şurasının qərarı ilə “Ozan” nəşriyyatında çap olunmuş bu tərcümənin müəllifi türk dünyasının və dilinin mahir bilicisi, tanınmış türkoloq və jurnalist, filologiya elmləri namizədi Ramiz Əskərdir. Bundan əvvəl Ramiz Əskər türkologiyanın mötəbər mənbələrindən sayılan bir neçə kitabı – Fariq Sümərin “Oğuzlar” (1992), Yusif Balasaqunlunun “Qutatğu Bilig” (K.Vəliyevlə birgə, 1994), Bahəddin Ögəlin “Türk mifologiyası” (I cild, 2004) əsərlərini ana dilimizə tərcümə etmiş, “Qutatğu Bilig” haqqında dəyərli monoqrafiya (2003) nəşr etdirmişdir.

“Divanü lüğat-it-türk”ün Azərbaycan dilində nəşri ümumi həcmi 2080 səhifə –130 çap vərəqi olan dörd cildən ibarətdir. Ramiz Əskər bu tərcümə üzərində işə müəyyən fasilələrlə ömrünün 20 ilini həsr etmişdir. Tərcümə üçün baza olaraq o, B.Atalay və S.Mütəllibovun tərcümələrini əsas götürmüşdür.

Türkologiyada qəbul olunmuş ümumi fikrə görə, orta əsrlər ortaq türk ədəbiyyatının dünya ədəbi irsinin inciləri sırasına daxil olan dörd möhtəşəm abidəsi vardır: “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Manas” dastanı, böyük türk şairi və mütfəkkiri Yusif Xas Hacib Balasaqunlunun “Qutatğu Bilig” poeması və Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğat-it-türk” əsəri.

Ramiz Əskərin haqlı olaraq göstərdiyi kimi, “ümum-türk ədəbiyyatının təməl sütunları olan bu dörd şah əsərdən üçü türk dillərinin ayrı-ayrı qruplarına – ”Dədə Qorqud” oğuz qrupuna, “Manas” qıpçaq qrupuna, “Qutatğu Bilig” karluq qrupuna məxsus və mənsubdur. “Divanü lüğət-it-türk” isə universal bir əsər kimi bütün qrup, dil və ləhcələrin fəvqündə dayanan, onların arasında heç bir fərq qoymadan istisnasız olaraq hamısını əhatə edən və özündə cəmləşdirən son dərəcə zəngin xəzinədir.”

“Divan” sadəcə filoloji araşdırma – lüğət kimi türk xalqlarının yalnız dil və ədəbiyyat materiallarını deyil, bütün milli mənəvi dəyərlərini – tarixini, coğrafiyasını, mədəniyyətini, iqtisadiyyatını, siyasi görüşlərini, etnoqrafiyasını, sosial mühitini əhatə edən ensiklopediya xarakterli biliklər toplusudur. Bu mənada böyük türk mütəfəkkiri Mahmud Kaşğari Avropada ilk analoji topluları yaranan maarifçi-ensiklopedistləri yeddi yüz il qabaqlamışdır. Sırf filoloji baxımdan isə “Divan” dünya elmi tarixində türkoloji dilçiliyin və ümumən dilçilikdə müqayisəli tədqiqat metodunun əsasını qoyması ilə dəyərlidir.

Orta əsrlərə aid bir sıra elmi mənbələrdə Mahmud Kaşğarinin “Divan”ının adı çəkilsə də, əsərin özünün orijinal mətni elm aləminə məlum deyildi.

Əsərin orijinal nüsxəsi 1914-cü ildə aşkar edilmişdir. Tanınmış kitab həvəskarı Əli Əmiri Əfəndi adlı bir məmur İstanbulun bukinist mağazalarından birində bu

kitabın əlyazma nüsxəsinin olduğunu eşidir və orijinal nüsxəsi 638 səhifə olan “Divan”ı 33 qızıl lirəyə satın alır. “Divan”a görə xarici dövlətlərin təklif etdiyi çox yüksək məbləğdən imtina edən Ə.Ə.Əfəndi kitabı İstanbuldakı Millət Kitabxanasına hədiyyə edir.

Türkiyənin baş naziri Tələt Paşanın və türkçülüyn böyük ideoloqu Ziya Göyalpın təşəbbüsü ilə “Divan” tədqiq olunmaq üçün tanınmış türkoloq Kilişli Rifətə (1873-1953) təqdim olunur. Kilişli Rifət “Divan”ı 1915-1916-cı illərdə üç cildə nəşr etdirir. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”un orijinal nüsxəsini də ilk dəfə elə həmin 1916-cı ildə (əsərin Drezden nüsxəsi aşkar edildikdən 101 il sonra) Kilişli Rifət nəşr etdirmişdi.

Ərəb dilində yazılmış bir kitab olaraq “Divan”ın praktiki məqsədi ərəblərə və islam dünyasının ərəb dilini bilən bütün savadlı adamlarına türk dilini öyrətmək idi. Türk sivilizasiyasının bütün sahələr üzrə coşqun yüksəliş dövründə meydana çıxan “Divan”ın müəllifi hədsiz qürur hissi ilə yazırdı: “Tanrının inayəti ilə günəş türk bürclərində doğdu və göylərin bütün dairələri onların mülkləri üzərində döndü. Tanrı onlara türk adını verdi və onları yer üzünə hakim qıldı. Dövrümüzün xaqanlarını onlardan çıxardı, dünya millətlərinin idarə cilovunu onların əlinə tapşırı, onları hamıdan üstün elədi, onları haqq üzrə qüvvətləndirdi. Türklərlə əlbir olanları və tərəfdarların əziz tutdu,

türklərin sayəsində bütün arzularına çatdırdı, pislərin, qaragüruhun şərinədən qorudu. Türklərin oxlarından qoruna bilmək üçün onların yolunu tutmaq hər bir ağıllı adama layiq və münasibdir. Dərdini söyləmək və türklərin könlünü fəth etmək üçün onların dilində danışmaqdan başqa yol yoxdur.”

Mahmud Kaşğari türklərin tarixi missiyası, əzəmət və qüdrəti haqqında fikirlərinin təsdiqi üçün Həzrəti Məhəmmədin belə bir kəlamına istinad edir: “Türk dilini öyrənin, çünki onlar üçün uzun sürəcək hökmranlıq vardır”. Pyğəmbərin bu kəlamını mötəbər ruhani və ilahiyyatçılardan eşitdiyinə and içən “Divan” müəllifi daha sonra əlavə edir: “Bu hədis” doğru isə, türk dilini öyrənmək çox vacib işdir, əgər bu söz doğru deyilsə, o zaman türk dilini öyrənməyi ağıl tələb edir.”

Mahmud Kaşğari 1008-ci ildə Uyğur elinin Kaşğar şəhəri yaxınlığındakı Oral kəndində doğulmuş və 1095-ci ildə vəfat edərək həmin kənddəki mənsub olduğu hakim Qaraxanilər sülaləsinə aid olan ailə qəbiristanlığında dəfn edilmişdir. Böyük elm və bilik sahibi kimi nüfuz qazanmış Mahmud Kaşğarini sağlığında Həzrəti Mövlana Şəmsəddin Əllamə adlandırırdılar.

Mahmud Kaşğari “Divanü lüğət-it-türk” əsərini 1072-1074-cü illərdə Bağdadda yazmış, 1076-1078-ci illərdə kitab kimi hazırlayaraq xəlifə əl-Müqtədiyə təqdim etmişdir. Bundan əvvəl isə o, 10-15 il bütün türk

ellərini oba-oba gəzmiş, otuza qədər türk ləhcəsini bütün incəliklərinə qədər öyrənmişdir. Digər dil və ləhcələri də nəzərə alsaq, “Divan”da mənbə və material kimi ümumən qırxa yaxın dildən istifadə olunmuşdur.

Əsərdə şifahi və yazılı türk ədəbiyyatı üçün misilsiz dəyərə malik olan 318 atalar sözü, məsəl, deyim və kəlam, 240 bənd və beyt şeir verilmişdir. Bundan başqa, türk dilində onlarca siyasi, iqtisadi, hərbi termin, onomastik vahid, gündəlik həyat və məişət sözləri şərh olunmuşdur.

“Divan”ın Mahmud Kaşğarinin öz əlilə yazdığı dörd nüsxəsindən heç biri dövrümüzə qədər gəlib çatmamışdır. Elm aləminə məlum olan yeganə əlyazma nüsxəsi əslən Cənubi Azərbaycanın Savə şəhərindən olan, sonralar Dəməşqdə yaşamış Məhəmməd ibn Əbu-Bəkr tərəfindən Mahmud Kaşğarinin öz əlyazmasından XIII əsrdə köçürülmüş nüsxədir.

“Divanü lüğət-it-türk”ün Azərbaycan dilinə tərcüməsinin və nəşr olunmasının mənəvi dəyərini kitabın elmi redaktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, Türk Dil Qurumunun fəxri üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Tofiq Hacıyevin sözləri ilə ifadə etmək istərdik: “Mahmud Kaşğarinin “Divanü lüğət-it-türk” kitabı həm həcm, həm məzmun, həm də yazılma tarixi etibarilə türkologiyanın ən böyük, ən qiymətli, ən qədim əsəridir. Türk dünyasının bu möhtəşəm abidəsinin, gec də olsa, Azərbaycan dilinə tə-

cüməsi və nəşri, filologiyamızın elmi dövrüyyəsinə daxil edilməsi, tədqiqatçılara, geniş ziyalı və oxucu kütləsinə çatdırılması ölkəmizin elmi-mədəni həyatında mühüm hadisədir.”

“Divan”ın Azərbaycan dilində nəşrinin hazırlanmasında nəşrin rəyçisi, AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor Nizami Cəfərovun, məsləhətçiləri – filologiya elmləri doktorları prof.Hüseyn İsmayılovun, prof.Məmmədli Qıpçağın və prof.Əzizxan Tanrıverdinin əməklərini də xüsusi qeyd etmək lazımdır.

“Divanü lüğat-it-türk” Azərbaycan dilində Ataholding şirkətinin maliyyə dəstəyi ilə nəşr olunmuşdur.

Sonda isə təəssüf hissi ilə əlavə etmək istərdik ki, bu böyük abidə şanına və sanbalına yaraşmayan dərəcədə kiçicik bir tirajla – cəmi 1000 nüsxə çap edilmişdir.

“Xalq qəzeti”, 24.11.2006

BAKİ NEFTİ VƏ NOBEL MÜKAFATI

Miflər... və reallıqlar...

Dekabrın 10-da dünyada ən nüfuzlu mükafat sayılan Nobel mükafatlarının 100 illiyi tamam oldu. Bütün dünyada bu münasibətlə müxtəlif tədbirlər keçirildi. Bizim mətbuat və televiziya kanalları da bu mövzudan yan keçmədilər. Neçə illərdən bəri olduğu kimi, Azərbaycan ictimaiyyətində ən çox müzakirə olunan cəhət Nobel varidatının Bakı neftinin pulu hesabına yaranması oldu. Həmişəki kimi, “bu mükafatdan bizə niyə vermirlər” deyə şikayətlənənlər də tapıldı.

Bəzi məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı almış yazıçılar haqqında silsilə portret-oçerklərin müəllifi, tənqidçi-publisist İlham Abbasova müraciət etdik.

– İlham müəllim, siz ölkəmizdə Nobel mükafatları sahəsində ardıcıl yazılarla çıxış edən yeganə mütəxəssisiniz. Toxunulan məsələlərə münasibətinizi bilmək istədik.

– Nobel Mükafatları Komitəsi xeyriyyə fondu, Nobel mükafatı isə humanitar yardım deyil, onu qazanmaq lazımdır.

Lap əvvəlcədən deyim ki, bizdə iddia edildiyinin əksinə olaraq, Nobel Mükafatı Fondunun Bakı neftinə heç bir aidiyyəti yoxdur.

Bu məsələyə aydınlıq gətirmək üçün bir qədər tarixə nəzər salmaq vacibdir.

Nobel sülaləsinin əsasını isveçli Emmanuel Nobel qoyub. E. Nobel ixtiraçı mühəndis, sənayeçi olub. İsveçdə işi yaxşı getmədiyi üçün borclularının əlindən 1842-ci ildə qaçıb Rusiyaya gəlib. Rusiyada işlərini sahmana sala bilib. XIX əsrin ortalarından hərbi sursat istehsal edən zavodlar qurub. 1850-ci illərdə Türkiyə ilə Rusiya arasında Krım müharibəsində Rusiya dünya hərbi tarixində ilk dəfə Türkiyə donanmasına qarşı sualtı minalar tətbiq edib. Bu ixtiranın müəllifi məhz E. Nobel idi. Bu ixtiraya görə Rusiya çarı onu xüçusu qızıl ordenlə təltif etdi.

E.Nobelin dörd oğlu olub. Robert, Lüdviq, Alfred və Emil. 1870-ci illərin əvvəlində E. Nobel İsveçə qayıdır. Alfred və kiçik oğlu Emili də özü ilə aparır. Böyük

oğulları Robert və Lüdviq isə Rusiyada qalaraq atalarının qurduğu sənaye işlərini davam etdirlər.

Onların tufəng zavodunda qundaq düzəltmək üçün çoxlu palıd ağacına ehtiyac yaranmışdı. Elə bu soraqla böyük qardaş Robert Azərbaycanca gəlir. O vaxt Bakıda neft sənayesi təzə-təzə qurulurdu. Qardaşlar da uzaqgörən adam olduqları üçün neft sənayesi ilə marqlanırlar. 1874-cü ildə Bakıda balaca bir torpaq sahəsi və kerosin zavaodu alırlar. Bu işlə əsasən Lüdviq məşğul olur. O, 1876-cı ildə Bakıya köçür və neft işinə rəhbərlik etməyə başlayır. Beləcə, “Nobel qardaşları” şirkətini yaradırlar. İsveçdə yaşayan Alfredi də simvolik olaraq öz işlərinə şərik edirlər. Onlar ümumi mülkiyyətlərindən Alfredə 3 faiz pay ayırırlar. Neft sənayesində mexaniki qazma qurğularını, neft borularını, neft daşıyan tankerləri və dəmiryol çənələrini ilk dəfə onlar tətbiq ediblər. Bakıda neft avadanlığı istehsal edən ilk maşınqayırma zavodu tikiblər, neft emalı ilə məşğul olublar. 1888-ci ildə Lüdviq ölür. Ondan sonra Lüdviqin oğlu, babasının adını daşıyan Emmanuel XX əsrin 17-ci ilinə qədər Bakıda yaşayır və şirkətin işinə rəhbərlik edir. **“Nobel qardaşları” şirkətinin konsern kimi formalaşması, güclənməsi, varlanması, əsasən, 1903-cü ildən, yəni A.Nobelin ölümündən və Nobel Fondunun yaradılmasından 7 il sonra baş verib.** Onlar Bakıda həm də böyük xeyriyyə işləri görüblər. Xəstəxanalar, məktəblər tikiblər. Bakıda ilk böyük bağı – indiki Nizami adına bağı

onlar salıblar, 1917-ci ildə Bakı Kommunasının qərarı ilə həmin şirkətin müəssisələri milliləşdirildi və onların fəaliyyətinə son qoyuldu.

– Bəs Alfred Nobelin fəaliyyəti nədən ibarət idi? Nobel mükafatları necə təsis olundu?

– Nobel mükafatını təsis edən və vəsaiti hesabına Nobel Fondu yaradılan Alfred Nobel 1833-cü ildə anadan olub. Ailəsi Rusiyaya gələndə onun 9 yaşı var idi. Peterburqda təhsil alıb. Atasını İsveçə qayıdanda onu da özü ilə aparıb. O, İsveçdə təhsilini davam etdirib, kimyaçı ixtisasına yiyələnib. A.Nobel dünyada tanınan böyük ixtiraçı və alim idi. İngiltərə Kral Cəmiyyətinin, İsveç Elmlər Akademiyasının üzvü olub. Mendeleyev cədvəlində onun adına element var. 355 ixtirası olub. Onun ixtiraları dünyanın hansı sənaye müəssisəsində istehsal olunurdusa, ona görə patent verilirdi. A.Nobel, əsasən, partlayıcı maddələr və hərbi sursat istehsalı ilə məşğul olurdu. Dünyanın 25 ölkəsində 100-dən artıq hərbi sursat zavodu olub. Dünyanın ən varlı adamlarından sayılan A.Nobel ilk transmilli hərbi-sənaye korporasiyasının sahibi idi. “Nobel qardaşları” şirkətindən ayrılan pay onun varidatı ilə müqayisədə çox cüzi idi. Ailəsi, evi olmayıb. Ölümündən bir il qabaq İtaliyanın San-Remo şəhərində yaşayıb. 1895-ci il noyabrın 27-də vəsiyyət tərtib edib. Həmin vəsiyyətə görə, ona məxsus bütün varidat satılmalı və bütün maliyyə vəsaiti bir hesaba yığılmalı idi. Həmin pulun mayasına toxunma-

dan bankda yığılan illik faiz 5 sahə üzrə mükafat kimi verilir. Mükafatlar fizika, kimya, tibb (yaxud fiziologiya), ədəbiyyat və sülhün qorunması üzrə verilir. Mükafat yeni əsrin ilk ilindən – 1901-ci ildən verilir. A.Nobelin ağlagəlməz sərvətinə göz dikən çox olduğu üçün qohumları vəsiyyətnamənin saxta olduğunu iddia edirdilər. Vəsiyyətnamə ilə bağlı məhkəmə çəkişmələri beş il davam etdi. Nəhayət, sübut olundu ki, bu, onun qanuni vəsiyyətnaməsidir və ona əməl olunmalıdır.

Nobel öləndə varidatı 62 milyon funt-sterling olub. Həmin dövrdə “Nobel qardaşları” şirkətinin varidatı isə cəmi 15 milyon idi. Bu şirkətdən A. Nobelə verilən 3 faiz onun ümumi sərvətinin heç 1 faizini də təşkil etmirdi. Ancaq qardaşı oğlu Emmanuel məhkəməni uduzmasına baxmayaraq, əmisinə düşən 3 faizi də Nobel fonduna vermədi.

–İlham müəllim, Nobel mükafatlarının verilməsi necə müəyyənləşdirilir?

–Fizika və kimya üzrə laureatları İsveç Kral Elmlər Akademiyası, təbabət üzrə Stokholm Tibb-Cərrahiyyə İnstitutu, Ədəbiyyat üzrə İsveç Akademiyası, sülh üzrə isə Norveç Parlamenti yanında xüsusi komissiya müəyyənləşdirir.

Bu qərarları Nobel Mükafatları Komitəsi rəsmən təsdiq edir.

Mükafatın məbləği bir milyon dollar həddindədir.

Hazırda Nobel Fondunun ümumi məbləği 710 milyon İsveç kronudur. Bu da 240 milyon ABŞ dolları edir. Nobel mükafatı adamlara yalnız sağlığında təqdim edilir. Namizədlərdən hər hansı biri müzakirələr vaxtı dünyasını dəyişirsə, dərhal adı siyahıdan çıxarılır. Müzakirə üçün əsərlər hər ilin fevral ayına qədər qəbul edilir.

Hər il oktyabrın 21-dən – A.Nobelin ad günündən başlayaraq laureatların adları elan edilir, ölüm günündə – dekabrın 10-da isə mükafatlar təqdim olunur. Bizim mətbuatda hər il bununla bağlı ajiotaj qaldırılmasına baxmayaraq, namizədlərin adları əvvəlcədən açıqkanmır və müzakirələrin gedişi barədə heç bir informasiya verilmir. Əsasnaməyə görə, namizədlərin adı ancaq 50 ildən sonar açıqlana bilər. 1968-ci ildən iqtisadiyyat üzrə də Nobel mükafatı verilməyə başlanıb. Nobel mükafatı ilə eyni miqdarda, yeni statusda olan bu mükafat Nobel Fondundan yox, İsveç bankının öz hesabından verilir.

– İlham müəllim, sizi bu sahədə araşdırmalar aparmağa nə sövq etdi?

– Nobel mükafatlarının 100 illiyi ərəfəsində Azərbaycan oxucularını ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüş yazıçılarla tanış etmək qərarına gəldim. Nobel laureatları sırasından ən məşhur 10-15 addan başqa bizim

oxucular heç kimi tanımırılar. Halbuki bu yazıçılar XX əsr dünya mədəniyyətinin tarixində çox böyük iz qoyublar. Əlbəttə, elm sahələrindən fərqli olaraq, ədəbiyyat və sülh üzrə mükafatların verilməsində müəyyən subyektiv məqamlar da olub. Məsələn, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatını ilk dəfə fransız şairi Sülli Prüdom alıb. O dövrdə bütün dünya hesab edirdi ki, ilk mükafata böyük rus yazıçısı Lev Tolstoydan başqa heç kəs layiq ola bilməz. Amma heç kimin gözləmədiyi bir halda mükafatı o qədər də məşhur olmayan fransız şairi aldı. Bütün dünya buna heyrat etdi. Mükafat veriləndən sonra İsveçin 42 elm və mədəniyyət xadimi L.Tolstoya açıq məktubla müraciət edərək üzrxahlıq edib. Tolstoy da onlara cavab göndərüb ki, “mən pulu şərin təzahürü hesab edirəm. Yaradıcılığımıza görə hər hansı pul mükafatı ala bilmərəm. Nə yaxşı ki, o mükafatı mənə verməyiblər, yoxsa mən ondan imtina edəcəkdim. Özümü də, onları da pis vəziyyətdə qoyacaqdım.”

Bununla belə, Nobel mükafatı ədəbiyyat sahəsində də dünyada ən nüfuzlu mükafat sayılır.

Bu işlə məşğul olduğum müddət ərzində Nobel mükafatlarının tarixi və ədəbiyyat üzrə mükafat almış yazıçılar haqqında 10 məqalə yazıb “Xalq qəzeti”ndə – “XX əsrin söz korifeyləri” rubrikasında çap etdirmişəm. Fikrim ədəbiyyat üzrə bütün Nobel mükafatçıları haqqında silsilə yazılar çap etdirməkdir. Çox ağır işdir. Onların bir çoxu haqqında məlumatları, materialları tapmağa, toplamağa xeyli vaxt lazım gəlir. Lakin dünyada tanınmış sənətkar-

ları Azərbaycan oxucusuna ilk dəfə tanıtmıqdan, təbii ki, məmnunluq duyuram.

–İlham müəllim, A.Nobelin vəsiyyətnaməsi yalnız mükafatlar haqqında idi, yoxsa şəxsi motivlər də vardı?

–A.Nobelin şəxsi məsələlərlə bağlı bircə təvəqqəsi olub. O, xahiş etmişdi ki, onu dəfn etməzdən əvvəl mütləq damarlarını kəsib həqiqətən ölüb-ölmədiyini dəqiqləşdirsinlər.

Həyatda çox cəsarətli adam olan Alfred Nobel bircə diri-diri basdırılmaqdan qorxurdu.

Könül HƏSƏNOVA,

“Ulus”, 23.12. 2001

İLİN ƏN YAXŞI DƏRS KİTABI

Respublika “Təhsil” cəmiyyətinin təsis etdiyi “Təhsil sahələri üzrə nailiyyətlərə görə” mükafat hər il dərslük və dərs vəsaitlərinin yazılması üzrə ən ciddi uğurlar qazanmış alim və mütəxəssislərə verilir.

Bu yaxınlarda Azərbaycan MEA-nın akademiki Maqsud Əliyevin başçılıq etdiyi və ölkəmizin görkəmli elm xadimlərinin təmsil olunduğu Mükafatlar Komitəsi 2001-ci il üçün ən yaxşı dərslük və dərs vəsaitləri üzrə “Təhsil” cəmiyyətinin keçirdiyi müsabiqəyə yekun vurmuşdur.

Komitənin yekun iclasını BDU-nun rektoru, MEA-nın müxbir üzvü Abel Məhərrəmov açmışdır. “Təhsil” cəmiyyətinin sədri Nuqay Əliyev, Milli Məclisin Elm və təhsil komissiyasının sədri Şahlar Əsgərov qalibləri təbrik etmiş, onlara yeni uğurlar arzulamışlar. Akademik Maqsud Əliyev çıxışında qeyd etmişdir ki, bu mükafatın təsis olunmasında əsas məqsəd milli ruhlu, müstəqillik ideyalı

yeni dərslik və dərs vəsaitlərinin yazılmasını stimullaşdırmaqdır. Yeni dərsliklərin yaradılması ölkəmizdə həyata keçirilən təhsil islahatlarının ən vacib göstəricilərindən və bu sahədə irəliləyişin əsas atributlarından biridir. Təsadüfi deyil ki, dövlətimizin təhsil siyasətində və Azərbaycan Prezidenti H. Əliyevin bu sahə ilə bağlı göstərişlərində yeni dövrün tələblərinə cavab verən yeni dərsliklərin yaradılmasına xüsusi əhəmiyyət verilir.

Müsabiqəyə qəbul edilmiş kitablar profili üzrə müxtəlif elmi-tədqiqat müəssisələrinə və ali məktəblərin müvafiq kafedralarına göndərilir. Yalnız müsbət rəy verilən əsərlər müsabiqənin həlledici turunda iştirak etmək hüququ qazanır. Bu il müsabiqənin həlledici turuna 15 əsər buraxılmış, gizli səsvermə yolu ilə müsabiqənin qalibləri müəyyənləşdirilmişdir.

Müsabiqədə iştirak edən kitablardan altısı – BDU-nun professoru Abuzər Xələfovun “Kitabxanaşünaslığa giriş”, ADNA-nın əməkdaşları Ramiz Qurbanov, İrşad İbrahimov və Tahir Süleymanovun “Nəzəri mexanikadan məsələ həllinə dair vəsait” (rus dilində), BDU-nun professoru Məcnun Babayevin “Molekulyar genetikadan mühazirələr”, ATU-nun kafedra müdiri, professor Çingiz Quliyevin “Uşaq cərrahlığı”, AKTA-nın əməkdaşları akademik Məmmədtağı Cəfərov və dosent Ramiz Quliyevin “Torpaq fondu və ondan səmərəli istifadə” kitabları qaliblər sırasındadır.

“Təhsil” cəmiyyəti Mükafatlar Komitəsinin qərarına əsasən, müsabiqənin qalibi adına layiq görülmüş əsərlərdən biri də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Təsviri sənət, rəsmxətt və onların tədrisi metodikası kafedrasının müdiri, dosent Soltan Atayevin “İbtidai siniflərdə təsviri sənətin tədrisi metodikası” kitabıdır. Bu kitab ölkəmizdə həmin sahə ilə əlaqədar çap olunmuş ilk tədris vəsaitidir və bu baxımdan müsabiqənin şərtlərinə daha çox uyğundur. Eyni zamanda müsabiqənin qalibi olmuş əsərlər arasında bu kitab təhsil sistemində daha çox diqqət və qayğı tələb edən, prioritet sahə sayılan orta təhsillə bağlı yeganə dərs vəsaitidir.

Müsaibimiz kitabın müəllifi, pedaqoji elmlər namizədi Soltan Atayevdir.

– Soltan müəllim, əvvəlcə sizi bu nüfuzlu mükafata layiq görülməyiniz münasibətilə təbrik edirik. Sonra xahiş edirik, bu kitabın meydana gəlməsi haqqında məlumat verəsiniz.

– Mən də əvvəlcə sizə – “Xalq qəzeti”nə, onun yaradıcı kollektivinə öz minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Bu kitab haqqında ilk təqdirədirici resenziyanı sizin qəzet dərc edib. Ayağınız düşərli oldu.

Ölkəmizin bütün ali pedaqoji məktəblərində, eləcə də pedaqoji kadrlar hazırlayan özəl ali məktəblərdə ibtidai sinif pedaqogikası fakültələri var. Uzun illərdən bəri həmin fakültələrdə təsviri sənətin tədrisi metodi-

kası fənni keçilsə də, bu günəcən müvafiq dərs vəsaiti yox idi. Müəllimlər ya Sovet dövründən qalma, ya da Rusiyada hazırlanmış proqram və dərsliklərdən istifadə etmək məcrubiyyətində qalırdılar. Biz əvvəlcə proqram hazırladıq. İndi ölkəmizin bütün ali məktəblərində bu fənn üzrə bizim kafedrada hazırlanmış proqramlardan istifadə edirlər. Təbii ki, bundan sonra belə bir dərsliyin hazırlanması zərurəti meydana çıxdı. Onu da deyim ki, orta məktəblərdə də ibtidai sinif şagirdləri və müəllimlərinin istifadəsi üçün təsviri sənət üzrə dərslik və dərs vəsaiti yoxdur. Vaxtilə bizim kafedraya rəhbərlik etmiş Hüseyn Hüseynovun ibtidai siniflər üçün tərtib etdiyi “Rəsm” kitabı vardı. O kitab da neçə illərdir ki, təkrar nəşr olunmur və artıq tamamilə istifadədən çıxıb. Buna görə də, “İbtidai siniflərdə təsviri sənətin tədrisi metodikası” kitabı ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbələri ilə bərabər həm də orta məktəblərdə bu fənni tədris edən müəllimlərin istifadəsi üçün nəzərdə tutulub. Ötən ilin mayında kitab çapdan çıxdıqdan sonra belə bir dərs vəsaitinə nə qədər böyük ehtiyac və tələbat olduğu daha aydın göründü.

Yeri gəlmişkən, orta məktəblərdə təsviri sənət fənninin tədrisi səviyyəsi sizi qane edirmi?

– Qətiyyəən qane etmir. Adi bir faktı deyim ki, ölkəmizin orta məktəblərində rəsm dərsi deyən müəllimlərin heç iyirmi faizi də ixtisas təhsilinə malik deyil. Bundan

sonra hansı keyfiyyətdən danışmaq olar? Hansı müəllimin dərsi az olur, deyirlər, get rəsmi de. O da, təbii ki, bu dərsi deyə bilmir, daha doğrusu, demir, başqa fənlərlə əvəz edir.

Rəsmə maraq körpə yaşlarından hər bir uşaqda olur. Əgər ailə və məktəb bu marağı düzgün istiqamətləndirsə, bu həvəs inkişaf edərək istedad, qabiliyyətə çevrilir. Əks halda bu maraq tədricən sönüb gedir. Bu isə, bir tərəfdən, gənc istedadların aşkara çıxarılmasına, formalaşdırılmasına, digər tərəfdən isə yeniyetmə və gənclərimizin ümumi estetik tərbiyəsinə ziyan vurur. Buna görə də nəinki ibtidai siniflərdə rəsm tədrisinin keyfiyyətini yüksəltmək, eyni zamanda yuxarı siniflərdə də incəsənətlə bağlı təlim prosesini hansı formada davam etdirmək lazımdır. Bu, vətəndaşlarımızın ümumi zövq, bilik, ziyalılıq səviyyəsini, milli mənlilik şüurunu inkişaf etdirmək üçün son dərəcə vacibdir. Təsəvvür edin ki, orta məktəb şagirdləri bizim görkəmli rəssamlarımızın, demək olar ki, heç birini tanımır, milli tətbiqi sənət növlərimizdən xəbərsizdir. Başqa fənlərdən keçirilən olimpiadalar kimi təsviri sənət üzrə yaradıcılıq müsabiqələri də keçirmək olmazmı?

– *Soltan müəllim, “Təhsil” cəmiyyətinin keçirdiyi müsabiqə və burada mükafat almış kitabınızın məzmunu haqqında bir qədər ətraflı məlumat verə bilərsinizmi*

– Cəmiyyətin münisiflər heyətinə çox nüfuzlu mü-təxəssislər, görkəmli ziyalılar daxildir. Mənim kitabıma

İncəsənət Universitetinin və Rəssamlıq Akademiyasının müvafiq kafedraları müsbət rəy verdikdən sonra həlledici tura buraxıldı.

Təvazökarlıqdan uzaq olsa da deyim ki, bu, ölkəmizdə həmin sahəyə aid ilk kitabdır. Bizdə indiyə qədər əsasən Rusiyada nəşr olunmuş, həm məzmunu, həm də əhatə etdiyi materiallar baxımından milli şüurumuza, milli mədəniyyətimizə yad olan vəsaitlərdən istifadə edilirdi.

Mən ilk dəfə olaraq bu kitaba Azərbaycan təsviri sənətinin və onun tədrisinin tarixi ilə bağlı, milli sənət növlərimizin xarakteri, görkəmli sənətkarlarımızın yaradıcılığı ilə bağlı materiallar daxil etmişəm. İllüstrativ materiallar və mövzular da bütövlüklə milli təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri əsasında tərtib olunub.

Bunlarla yanaşı, kitabda təsviri sənət dərslərinin təşkili ilə bağlı zəngin nəzəri və metodiki material verilib, dərslər növləri şərh olunub.

– Soltan müəllim, siz təsviri sənətin tədrisinə dair yüksək pedaqoji keyfiyyəti rəsmən təsdiqlənmiş ilk milli dərslərin müəllifi kimi, bu sahədə qarşıda duran vəzifələrin necə müəyyənləşdirərdiniz?

– Bilavasitə bu kitabın davamı kimi mən indi məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində təsviri sənət məşğələlərinin metodikası haqqında vəsait üzərində işləyirəm.

Ümumən götürdükdə, mənə elə gəlir ki, bu sahənin mütəxəssisləri, pedaqoji və təhsil qurumları qarşısında duran bir nömrəli vəzifə ibtidai siniflər üçün yeni rəsm dərsliklərinin hazırlanıb nəşr edilməsidir. Məktəblərdə rəsm dərslərinin lazımi səviyyəyə qaldırılması üçün bu, ən vacib məsələdir.

Təhsil Problemləri İnstitutunun müvafiq bölməsinin təşəbbüsü ilə bu sahədə müəyyən işlər görülür. Ancaq hələ ki, real nəticə yoxdur. Rəsm dərslikləri öz spesifikasiyinə görə həm hazırlanması, həm də çapı üçün başqa dərsliklərdən daha artıq vəsait tələb edir. Bu cəhətdən də dövlət orqanlarının xüsusi qayğısına ehtiyac duyulur.

“Xalq qəzeti”, 6.02.2002

DOST

Dünya azərbaycanlıların Birinci qurultayının nümayəndələri arasında hamıdan fərqlənən bir nəfər də vardı. O, azərbaycanlı deyildi. Söhbət yalnız milli mənsubiyyətdən getmir. Qurultayın iştirakçıları sırasında Azərbaycanda doğulub boya-başa çatmış digər millətlərin nümayəndələri çox idi. Ancaq haqqında danışdığımız şəxs Azərbaycana genetik qohumluq, yaxud coğrafi mənsubluqla yox, mənəvi, ruhi tellərlə bağlı olan bir insandır. Bütün ömrünü Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğinə həsr etmiş tərcüməçi-publisist İqor Alekseyeviç Peçenev Vətənimizin, millətimizin sədaqətli dostudur.

Onunla görüşərkən qəlbində Azərbaycana, xalqımıza necə böyük sevgilər bəslədiyinin şahidi olduq. Hər sözü, hər kəlməsi bu böyük sevginin dərinliyindən soraq verir.

**“Azərbaycan ədəbiyyatı ruhuma çox
doğmadır”**

– *İqor Alekseyeviç, özünü necə təqdim edərdiniz?*

– Moskvalıyam, rusam. Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunu bitirmişəm. İxtisasca şərqşünas – türkoloqam. Türk dilini tələbəyənkən öyrənmişəm. Bir az fars, bir az da ərəb dillərini bilirəm.

Hələ institutda oxuyan vaxtdan ədəbiyyatla, bədii tərcümə ilə məşğul olmağa başlamışam. **Çap olunan ilk tərcümələrim Nazim Hikmətdən olub. Nazimi rus dilində ilk dəfə orijinaldan və sistemli şəkildə tərcümə edən mən olmuşam. O zaman Nazim Hikmət hələ məhbəsdə idi. Sonra azadlığa çıxdı, SSRİ-yə gəldi, Moskva-da yaşamağa başladı. Tanış olduq, dostlaşdıq. Şeirlərindən başqa onun nəsr əsərlərini də tərcümə etmişəm. Böyük sənətkar olduğu qədər də böyük insan, böyük şəxsiyyət idi.**

İnstitutu bitirdikdən sonra, məzunların bir çoxu kimi, mən də hərbi forma geyinməli oldum. Xeyr, bizi orduya yox, təhlükəsizlik orqanlarına xidmətə cəlb etdlər. **Beləliklə, SSRİ DTK-sının Türkiyə ilə məşğul olan şöbəsinin əməkdaşı oldum. Xidmət pillələri ilə həmin şöbənin rəisi vəzifəsinə, general rütbəsinə qədər yüksəldim. Bəli, belə-belə işlər... Azərbaycanlı dostlarımin hamısı**

bilirdilər ki, mən DTK-çıyam. Mən bunu heç zaman gizlətməmişəm, çünki vicdanım təmizdir. Xüsusən türklər qarşısında. Həmişə çalışırdım ki, rəhbərlik etdiyim sahənin işi dövlətin Türkiyə ilə bağlı siyasətinə müsbət təsir etsin, münasibətləri yumşaltsın.

– Söhbətimizin ümumi axarını pozsam da, bu məqamda bir replika verməkdən özümü saxlaya bilmirəm. Aydın məsələdir ki, DTK Türkiyə ilə bir dost kimi maraqlanmırdı. Və yaqın, DTK təcrübəsində müstəsna haldır ki, sizdə "məşğul olduğunuz" ölkəyə, onun xalqına bu qədər rəğbət, məhəbbət yaranmışdı...

– Mənim Türkiyəyə, onun xalqına və ümumən türklərə sevgim əvvəl sadəcə peşmə, öyrəndiyim dilə maraqlardan yaranıb. Sonra onların tarixinə, mədəniyyətinə, mənəviyyətinə dərinlən bələd olduqca bu maraq böyük məhəbbətə çevrilib. Və bu işdə əsas rolu, şübhəsiz ki, ədəbiyyat oynayıb. Xidməti fəaliyyətimlə paralel ömrüm boyu peşəkar tərcüməçiliklə məşğul olmuşam.

Nazim Hikmətdən sonra müasir Türkiyə nəsrinin, ədəbi dilinin yaradıcılarından olan Ömər Seyfəddinin hekayələr toplusunu tərcümə etdim. Misilsiz novella ustası olan Ömər Seyfəddinin kitabı rusca üç-dörd dəfə təkrar nəşr edildi. Ancaq **Türkiyə ədəbiyyatının tərcüməçisi kimi mənə populyarlıq və şan-şöhrət gətirən əsər Rəşad Nuri Güntəkinin məşhur "Çalı quşu" romanı oldu.**

Bu roman mənim tərcüməmdə rusca əlli altı dəfə təkrar nəşr olunub.

50-ci illərin ortalarında mən Türkiyənin böyük yazıçısı Əziz Nesini tərcümə etməyə başladım. O vaxtacan Əziz Nesinin əsərləri rus dilinə tərcümə olunmamışdı və SSRİ-də onu heç kim tanımırdı. İndiyəcən qürur duyuram ki, bu şərəf ilk dəfə mənə qismət olub. Mənim tərcüməmdə Əziz Nesinin dörd kitabı çap olundu. Yazıçı SSRİ-də böyük şöhrət qazandı, dəfələrlə Moskvaya gəlib-getdi.

– *Yəqin, onunla da dostlaşmışınız?*

– Yox, bunun tarixçəsi daha qəribə olub. Əziz Nesin hər dəfə Moskvaya gələndə onun ətrafında böyük izdiham toplaşır. Yeni dostlar, tanışlar... Həqiqi və yalançı. O isə, təbii ki, hamıdan əvvəl Peçenevi – onu bu ölkədə məşhurlaşdıran şəxsi arayıb-axtarırdı. Hər dəfə də bir bəhanə ilə mənim gözə görünməməyimə "üzürlü səbəb" tapırdılar.

Mən Əziz Nesinlə yalnız onun vəfatından bir neçə ay əvvəl Türkiyədə görüşüb tanış oldum. Dedi ki, Peçenev, əzizim, qırx ildir səni arayıram, nerələrdə itibətırdın? Dedim, əfəndim, onsuz da Türkiyədə sənın əskın tüstülüdür. Üstəlik, kommunist ölkəsində mənim sənın yan-yörəndə görünməyim əlavə problemlər yarıdardı. Axı mən əmniyyət zabiti idim... Deyəsən, inanmadı. Bax belə...

Türkiyənin klassik və müasir ədəbiyyatından başqa tərcümələrim də çox olub.

– Bəs necə oldu ki, Türkiyə ədəbiyyatının tərcüməçisi kimi məhsuldar işlədiyiniz, ad-san qazandığınız bir vaxtda “profilinizi” dəyişib Azərbaycan ədəbiyyatının tərcüməsi ilə məşğul olmağa başladınız?

– Bu, əvvəlcə mənim özümə də bir təsadüf kimi görünürdü və açıq, güman eləməirdim ki, bu iş ömürlük bağlanaram.

Əziz Nesinin kitabları və "Çalı quşu" çap olunandan sonra ədəbi dairələrdə peşəkar ədəbiyyatçı kimi tanınırdım. Azərbaycan yazıçılarının da bir çoxu ilə salam-ələykim vardı. Bir gün Sabit Rəhman onun "Nina" romanını tərcümə etməyimi xahiş elədi. Düzü, əvvəl tərəddüd elədim. Dedi qorxma, türkcəni ki bilirsən, dillərimiz, demək olar ki, eynidir. Razılaşdım. Amma işə başlayandan sonra gördüm ki, ədəbi dillər arasında xeyli fərq var. Bir neçə ay Azərbaycan dili üzərində işləməli oldum. Ancaq zəhmətim hədəfə getmədi, tərcüməni bəyəndilər. Sonra Sabit Rəhmanın "Böyük günlər" əsərini və "Sınıq güzgü" hekayələr kitabını tərcümə etdim. Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlılığım belə yarandı.

– İqor Alekseyeviç, söhbət təkcə yaradıcılıq əlaqələrinin yaranmasından getmir. Məni məsələnin daha dərin qatları maraqlandırır. Azərbaycan ədəbiyyatı Sizi

hansı cəhətləri, hansı xüsusiyyətləri ilə cəlb etdi ki, ömürlük bu işə bağlanmaq qərarına gəldiniz?

– Azərbaycan ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olduqca gördüm ki, bu ədəbiyyat bədii keyfiyyətləri, mənəvi tutumu, həyatı məzmunu ilə mənim təsəvvür etdiyimdən qat-qat dərinidir və açığını deyim ki, Türkiyə ədəbiyyatı ilə müqayisədə mənim qəlbimə daha yaxın, ruhuma daha doğmadır. Məndə bu qənaət Cəlil Məmmədquluzadənin hekayələrini tərcümə edəndən sonra qətiləşdi və ömürlük seçimimi etdim. Baxmayaraq ki, Türkiyə ədəbiyyatını tərcümə etmək maddi cəhətdən daha sərfəli idi. Çünki nəşriyyatlar xarici ədəbiyyat nümunələrinin tərcüməsinə daha yüksək qanor verirdilər.

Sonra M.F.Axundovun komediyalarını tərcümə elədim. Beləliklə, ciddi yaradıcılıq bağlılığı yarandı. Moskva nəşriyyatlarından sifarişlər almağa, Azərbaycanın bir çox tanınmış yazıçıları ilə birgə işləməyə başladım. Mehdi Hüseynlə, Rəsul Rza ilə yaxın dostluğum yarandı. Süleyman Rəhimovun "Saçlı" romanını tərcümə elədim, özü ilə də dostlaşdım. Onunla Laçını, Kəlbəcəri gəzdim. Çox maraqlı, koloritli şəxsiyyət idi.

Klassiklərdən Cəfər Cəbbarlının pyeslərini, M.S.Ordubadinin "Qılınc və qələm" romanını tərcümə etdim. Bu romanın tərcüməsi üzərində işləyərkən Azərbaycanın

qədim tarixini öyrənmək üçün neçə-neçə kitablar oxudum. Çox maraqlı iş idi.

Sonrakı illərdə Azərbaycanın müasir yazıçıları – əsasən 60-cı illər nəslinə mənsub olan nasirləri ilə yaradıcılıq əlaqələri qurdum, onların əsərlərini tərcümə etdim. Anarın, Elçinin, Ə. Əylislinin bir çox əsərləri ilə rusdilli oxucular mənim tərcümələrimdə tanış olublar.

Son onilliyin coşqun hadisələri fonunda mən də “janrımı” dəyişməli oldum, tərcümə işindən bir qədər uzaqlaşdım. İndi daha çox siyasi publisistika ilə məşğul olur, Azərbaycanda və onun ətrafında baş verən hadisələrin, Qarabağ konfliktinin mahiyyətini Rusiya oxucularına çatdırmağa çalışıram.

– İqor Alekseyeviç, Azərbaycan ədəbiyyatını bütün incəlikləri ilə bilən və onu Rusiya, Türkiyə ədəbiyyatları ilə müqayisə etmək imkanı olan bir adam kimi, Sizcə, bu ədəbiyyatın fərqli cəhətləri, özünəməxsus xüsusiyyətləri nədir?

– Zənnimcə, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı – mən ilk növbədə nəsrə nəzərdə tuturam – öz xalqının mədəni, intellektual potensialını ifadə etmək, bədii obrazını yaratmaq, həyatını, xarakterini əks etdirmək və dövrün, zamanın sosial portretini çəkmək baxımından dünya səviyyəsində dayanan bir ədəbiyyatdır. Bu ədəbiyyatın kökləri birinci növbədə Cəlil Məmmədquluzadəyə bağlıdır. Drama-

turgiyada Mirzə Fətəli, nəsrdə Mirzə Cəlil çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının bünövrə daşlarıdır.

– Siz tərcümələrinizlə Azərbaycan ədəbiyyatına, mədəniyyətinə əvəzolunmaz xidmət göstərmisiniz. Lakin, aydındır ki, bu işinizdə həm də öz xalqınıza xidmət etmiş, onun mənəvi, estetik ehtiyacını ödəməyə çalışmışınız. Sizcə, tərcümələriniz, onların vasitəsilə Azərbaycan ədəbiyyatı rus oxucusuna nə verib?

– Bu sual mənim çox xoşuma gəlir. İlk baxışda elə görünə bilər ki, Rusiyanın özünün istənilən tələbatı ödəyə bilən böyük ədəbiyyatı olduğu halda, Azərbaycan ədəbiyyatı rus oxucusuna daha nə verə bilərdi?..

İndi bizim ölkələrimizin yolları ayrıldıqdan, mədəni əlaqələrimiz zəifləyəndən sonra aydın görünür ki, Azərbaycan ədəbiyyatından, mədəniyyətindən ayrı düşmək biz ruslar üçün necə böyük itkidir.

Azərbaycan ədəbiyyatının, azərbaycanlı xarakterinin elə cəhətləri, elə cizgiləri var ki, o bizdə yoxdur, ümumiyyətlə, başqa heç kimdə yoxdur.

Mən Nizami, Füzuli kimi şairləri müqayisə etmək üçün dünya ədəbiyyatında başqa adlar tapa bilmirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycan ədəbiyyatının əvvəlki qədr tərcümə və çap olunmaması biz rusiyalıları mənəvi cəhətdən yoxsullaşdırır.

– İqor Alekseyeviç, Azərbaycanda gedən çağdaş ədəbi proseslə, yeni yaranan əsərlərlə tanışsınız mı? Sizcə, yaşadığımız günlərin ədəbi mühiti əvvəlki dövrdən hansı keyfiyyətləri ilə fərqlənir?

– Sizin Yazıçılar Birliyinin rəhbəri, mənim yaxın dostum Anarla bu günlərdə elə bu mövzuda geniş söhbətimiz oldu. Bilirsiniz, bu saat Azərbaycan ədəbi mühitinin mənzərəsi ilə Rusiya ədəbi mühitinin vəziyyəti çox oxşardır. Bu, hər şeydən əvvəl, ölkələrimizdə gedən iqtisadi və sosial proseslərin yaxınlığından irəli gəlir. Hər iki ölkənin ədəbi həyatı həm təşkilati, həm iqtisadi, həm də yaradıcılıq baxımından analoji problemlərlə üzləşmişdir.

Yaradıcılıq məsələlərinə nəzər salsaq, iqtisadi, siyasi böhran, ictimai quruluşun dəyişməsi, bir tarixi epoxadan digərinə keçid prosesinin yaratdığı mürəkkəbliklər ədəbiyyatı çətin problemlərlə üz-üzə qoymuşdur. Hər şeydən əvvəl, dövrün, zamanın xarakterini, cəmiyyətdə, insanda baş verən dəyişmələrin mənasını anlamaq, dərk etmək problemi var. İkincisi, ədəbiyyat həyatın yeni reallıqlarını əks etdirmək üçün yeni ifadə imkanları, yeni təsvir üsulları tapmalıdır. **Köhnə dövrün xarakterinə uyğunlaşmış, sınaqdan çıxmış yaradıcılıq üsulları indi işə yaramır, köhnəlmiş görünür. Bütün bu problemlərin həlli yollarını tapmaq üçün ədəbiyyata vaxt lazımdır. Ona görə də bu gün ədəbiyyatda hadisəyə çevrilən ciddi əsərlərdən danışmaq mümkün deyil. Boşluğu, hələ ki, yüngül**

ədəbiyyat nümunələri doldurur. Vəziyyət tək sizdə yox, bütün keçmiş sovet respublikalarında bu cürdür.

Mən inanıram ki, siyasət və iqtisadiyyatla birgə, mədəniyyət sahəsində də keçid dövrü müsbət nəticələrlə başa çatacaq. Böyük ədəbiyyat cəmiyyətin, xalqın həyatında öz layiqli yerini yenidən tutacaq. Bir şey aydındır ki, cəmiyyətin ümumi problemləri həll edilmədən ədəbiyyatın problemləri həll edilə bilməz.

“Ermənilər məğlubiyyətə məhkumdurlar”

– İqor Alekseyeviç, Siz peşənizə və yaradıcı fəaliyyətinizə görə, Azərbaycanın və ümumiyyətlə bu regionun həm tarixi, həm də müasir mərhələdəki ictimai-siyasi durumuna yaxından bələdsiniz. Sizcə, yaranmış geopolitik böhranın köklərini nədə axtarmaq lazımdır?

– Lap əvvəlcədən deyim ki, bu məsələdə sizin, yəni Azərbaycan xalqının da günahı böyükdür. Siz ocağınızın başında düşməni bəsləmişiniz. Özünüzün gözəl bir atalar sözünüz var: – İti öldürənə sürütdürərlər. Tarix boyu heç kimin xoş üz göstərmədiyi, hamının qapısından qovduğu, heç kimin inanmadığı ermənilərə üz vermişiniz, qapınızdan içəri buraxmışınız. İndi də bu erməni leşini “sürümək” məcburiyyətində qalmısınız.

Bu sözləri yandığımdan deyirəm. İnanın mənə, regionun tarixini və burada cərəyan etmiş prosesləri ən yaxşı bilənlərdən biriyəm. Başqalarının təqiblərindən qaçan ermənilər sizin torpaqlarda ilk dəfə 11-ci əsrdən başlayaraq sığınacaq tapmağa başlayıblar. Sonra Əmir Teymur az qala axırlarına çıxacaqdı, onda da Zəngəzurun dağlarında gizlənib canlarını qurtardılar.

Bu torpaqların XV, XVI, XVII əsrlərə aid köhnə xəritələrində, həm də müxtəlif dövlətlərdə çəkilmiş xəritələrində ermənicə bir dənə də yer-yurd adı yoxdur.

Dünyanın bütün vicdanlı, həqiqi alimləri – şərqşünasları, tarixçiləri bilirlər ki, ermənilər bu yerlərin köklü əhalisi deyil, gəlmədir. Qafqazda onların izi-tozu da olmayıb. Anadolu ərazisinə isə yeni eradan əvvəl VI əsrdə Balkandan gəliblər.

– Dedikləriniz çox maraqlıdır. Ancaq gəlin etiraf edək ki, bunları hamı bilir. Axı siz təkcə tərcüməçi-publisist yox, həm də DTK generalısınız, xidməti fəaliyyətinizlə bağlı elə mənbələrlə tanışsınız, elə şeyləri bilirsiniz ki, bunlardan adi adamlar xəbərsizdir. Gəlin bunlardan – konfliktin görünməyən tərəflərindən danışaq.

– Sizi başa düşdüm. Məncə, konfliktin yaranmasına gətirib çıxaran bir neçə amildən danışmaq olar. Birinci səbəb erməni xalqının öz mentaliteti, öz milli xarakteridir. Biz, əlbəttə, humanist adamlarıq və başa düşürük ki, xalq bütövlükdə pis ola bilməz. Təəssüf ki, tarix boyu bu xal-

qın taleyini həll edən nüfuzlu şəxsiyyətlər, əslində, onun taleyi ilə oynayıblar. Və bayaq dediyim kimi, ermənilərin öz xarakteri də buna imkan yaradıb. **Bu xalq əsrlər uzunluğunu vətənsizlik dərddə çəkib. Bu, çox acı nəticəyə – elmdə “erməni xəstəliyi” adlandırılan sindromun meydana çıxmasına səbəb olub. Guya nə zamansa dövlətlərinin, dövlətçilik ənənələrinin olduğunu deyəndə də yalan danışırırlar. Olmayıb. Mən bunu sizə bir mütəxəssis kimi deyirəm.** Uydurduqları tarixi özlərindən başqa təsdiq edən yoxdur. İndi də utanmadan guya xristianlığı qəbul etmələrinin 1700 illiyini bayram edirlər. Roma papasını, Rusiya patriarxını qonaq gətirirlər.

Ümumiyyətlə, bu xalqın mayası yalan və xəyanətdən yığılıb. Ancaq bir çox hallarda istədiklərinə nail olublar. Etiraf etmək lazımdır ki, ermənilər çox diribaş millətdir. Özlərindən qat-qat güclü dövlətləri belə bəzən çaldıqları havaya oynatmağı bacarırlar. Və bu xalq tarixi boyu öz dövlətini qurmaq üçün fürsət güdüb, bu əsasda millətçilik virusu onların qanına işləyib.

Türk torpaqlarında erməni dövləti yaratmaq ideyası ilk dəfə XIX əsrin Rusiya -Türkiyə rəqabəti zamanı meydana çıxdı və ermənilər bu işdə Rusiyadan dəstək alacaqlarına əmin olandan sonra açıq fəaliyyətə başladılar. Türkiyə yalnız bu xəyanəti gördükdə qoynunda ilan bəslədiyini başa düşdü.

Erməni millətçiliyi ideyasını, Türkiyəyə, türklərə qarşı düşmənçilik təbliğatını yayan mərkəzlər də ilk dəfə Rusiya imperiyası ərazisində – Peterburqda, Tiflisdə yaradıldı.

İndi “genosid” deyə bütün dünyaya həşir salıblar. Genosid barədə heç danışmağa dəyməz. Dünya müharibəsi gedirdi. O tərəfdən də Vanda yerli ermənilər qiyam qaldırıb bütün müsəlman əhalini qırışdırlar. Bizim padşahımız II Nikolay da onlara təbrik məktubu göndərüb hansısa bir erməni Vanın qubernatoru təyin etmişdi. Qars və Ərdəhan istiqamətində irəliləyən rus qoşunlarının tərkibində erməni hərbi hissələri də vardı. Türkiyə dövləti də xəyanətlərin daha böyük miqyas almasına yol verməmək üçün erməni əhalini həmin ərazilərdən köçürməyə – deportasiya etməyə məcbur oldu. Gəlin açıq danışaq, hansı böyük müharibədə deportasiya olmayıb?

Bir sözlə, bütün xarici ölkələrin ciddi tarixçiləri türk-erməni münaqişəsində günahın erməni tərəfində olmasını dönə-dönə yazıblar.

– Elə isə bu həqiqətlər nə üçün beynəlxalq hüquqi sənədlərin, siyasi qərarların məzmununa təsir göstərə bilmir? Məgər böyük dövlətlərin ermənilərin çaldığı havaya oynaması təkcə elə ermənilərin öz hünəridir?

– Yox, əlbəttə. Onların arxasında duran olub. Rusiya imperiyası bu regionda gedən tarixi-siyasi proseslərə müdaxilə edən gündən erməni kartından siyasi

faktor kimi istifadə edib və əvəzində onlara da pay düşüb.

Türkiyə ərazisində özlərinə dövlət qurmaq planları puça çıxandan sonra ermənilər Rusiyanın köməyi ilə bunu Azərbaycan torpaqlarında reallaşdırmağa biliblər. Paytaxtı qədim Azərbaycan şəhəri İrəvan olan Ermənistan Respublikası, uydurmaları nəzərə almasaq, ermənilərin tarixində ilk dövlət qurumu idi. Bundan sonra həmin ərazidə yaşayan azərbaycanlılara qarşı etnik ekspansiya siyasəti yürüdülməyə başladı. Bu siyasət bütün sovet dövrü ərzində davam edərək Qorbaçovun hakimiyyəti illərində özünü ən kəskin formada göstərməyə başladı. Bütün azərbaycanlılar əsrlər boyu əcdadlarının vətəni olan doğma torpaqlarından qovuldular.

Konfliktin 1988-ci ildə başlayan və Qarabağ münaqişəsi ilə nəticələnən bu son mərhələsində birbaşa o zamanın SSRİ rəhbərliyi günahkardır. Təhlükəsizlik orqanlarının real vəziyyəti əks etdirən xəbərdarlıq xarakterli məlumatları cinayətkarcasına qulaqardına vurulurdu.

SSRİ dağılandan sonra isə problemin həlli daha da çətinləşdi. Bir tərəfdən də Yeltsinin başçılıq etdiyi Rusiya rəhbərliyinin maymaq, burnunun ucundan uzağı görməyən siyasəti vəziyyəti daha da qəlizləşdirdi. Millətçilik məsələsində həmişəki kimi çox enerjili olan ermənilər də yaranmış vəziyyətdən bəhrələnmə bildilər.

Mən çəkinmədən deyirəm, konfliktin bu həddə gəlib çatmasında Rusiya günahkardır. Bu alovu vaxtında və dərhal söndürmək Rusiya hakimiyyətinin borcu idi. Həm də bu sözləri təəssüflə deyirəm, çünki bu irticadan rus xalqı heç də sizdən az əziyyət çəkməyib. Ermənilər indi də bütün Krasnodar və Stavropol diyarını “zəbt edib” etnik zəmində çox ciddi problemlər yaradırlar. Rusiyanın bəzi üzdənirəq siyasətçiləri isə Qarabağ müharibəsinin alovunda qızınıb xumarlanırlar.

–Siz Rusiya imperiyasının çarını, Sovet İttifaqının baş katibini, Rusiya Federasiyasının keçmiş prezidentini söyürsünüz. Elə isə deyin, bəs indiki Rusiya hakimiyyətinə düzgün seçim etməkdə, haqqın tərəfində durmaqda nə mane olur? Axı bu, bizim qədər də sizə lazımdır. Azərbaycanla səmimi dostluq Rusiya üçün Şərqə, islam aləminə, türk dünyasına, Qafqaza qapı açır. Üstəlik, iqtisadi cəhətdən faydalı olar. Bəs Ermənistanla “dostluq” sizə nə verir? Hansısa uydurma, xəyali siyasi dividendlər müqabilində region ölkələrini özünüzdən narazı salmaq, ölkənizin beynəlxalq mövqeyinə xələl gətirmək və yenə də üstəlik, iqtisadi cəhətdən ziyana düşmək Sizə lazımdır mı?

–Bəli, çox sərt suallardır, hətta ittiham kimi səslənir. Ancaq dedikləriniz həqiqətdir. Mən sizinlə razıyam.

Bilirsiniz, siyasət ətalətli bir şeydir. Burada kursu dəyişmək, sərt dönüşlər etmək, kəskin addımlar atmaq çə-

tindir, hətta müəyyən mənada qorxuludur, çünki fəsadlar törədə bilər.

Rusiya bu regiona gələndən həmişə ermənilərin xeyrinə iş görüb və ermənilərdən öz xeyrinə istifadə edib. Bu məsələdə həlledici rolu siyasi maraqlar oynasa da, bəddnam "xristian həmrəyliyi"nin də təsiri olub.

İndi dünyada siyasi qüvvələr nisbəti yenidən formalaşır, ölkələrarası münasibətlər tamam başqa prinsiplərlə qurulur. Və bu regionda Rusiyanın geopolitik maraqlarını müəyyən edən amillər də dəyişir. Rusiyanın NATO ilə maksimal yaxınlaşması fonunda Türkiyə də daha "düşmən" deyil.

Ancaq tək Rusiyada yox, Avropa ölkələrində də Şərq “xofu” hələ qalmaqdadır və bu onların ictimai rəyinə, beynəlxalq siyasətinə hələ də müəyyən təsir göstərir. Sovet İttifaqı dağılandan sonra Rusiyada hakimiyyətdə olan qüvvələr Azərbaycanla dostluğun Rusiya üçün nə qədər mühüm olduğunu anlamırdılar. V.Putin və onun yaxın ətrafı isə bunu başa düşür. Ancaq Rusiyanın öz içində problemlər xırtdəyəcəndir. Buna görə də oturduqları qayığı yırgalamaq istəmirlər. Beynəlxalq münasibətləri tədricən yoluna qoymağa çalışırlar. Görürsünüz, Gürcüstanda nələr baş verir? Hamısı da Rusiya bazalarını ərazilərindən çıxarmağın başındadır. Bu saat Putin Ermənistanda da belə bir vəziyyətlə üzləşmək istəmir. Lakin mən əminəm, çox çəkməyəcək ki, Rusiya rəhbərliyi

bu regiondakı siyasətini sağlam düşüncə prinsipləri ilə quracaq. Sadəcə, bir az cəsarətli olmaq lazımdır.

Bu fikir eynilə ictimai rəyə də aiddir. İndi Rusiyanın cəmiyyətdə nüfuz sahibi olan bir çox ziyalıları, ictimai xadimləri problemin mahiyyətini anlayır, onun ədalətli həlli yolunu görürlər. Və bunun naminə iş görməyə də hazırdırlar.

Bir məsələni də deyim ki, Rusiya KİV-nin "ermənipərəst" mövqeyi rus xalqının, Rusiya ictimaiyyətinin rəyindən birbaşa asılı deyil. Burada çox şeyi maliyyə faktorları həll edir. Loru dillə desək, onlar qəzetləri, telekanalları satın alırlar. Sizinkilər isə buna getmirlər. Bəlkə də, düz eləyirlər. Siz erməni tək olmağı bacarmazsınız...

Bütün bunlarla belə, tarixin obyektiv inkişafının öz məntiqi var. Haqq-ədalət gec-tez yerini tutur. Ermənilər bu münaqişədə məğlubiyyətə məhkumdurlar. Özgə atına minən tez düşər – deyiblər. İndi ermənilər özləri o torpaqlardan qaçırlar. Məndə olan səhih, necə deyərlər, "konfidensial" məlumatlara görə, bu saat Ermənistanda 800 min, Qarabağda isə cəmi 20 min erməni qalıb. Onlar da səfalət içində yaşayırlar.

Bax, Qarabağ konfliktinin mənim bildiyim və analidiğim görünüşü bundan ibarətdir. Məsələnin həlli üçün bütün bu amillərin hamısı müəyyən dərəcədə rol oynayır.

Ancaq son sözü, təbii ki, siz özünüz deməlisiniz. “Donuz və darı” məsələni heç vaxt yaddan çıxarmaq olmaz.

***“Azərbaycana məhəbbət
mənim xoşbəxtliyimdir”***

– İqor Alekseyeviç, Azərbaycan ədəbiyyatını rus dilinə tərcümə edənlər çox olub. Onların sırasında işinin keyfiyyəti və Azərbaycana rəğbəti ilə seçilənlər də az deyil. Ancaq Azərbaycanı Sizin qədər sevən, Azərbaycan xalqının Sizin kimi həqiqi dostuna çevrilən olmayıb. Bu bağlılığın səbəbi nədir?

– Bilirsiniz, tərcüməçilik çox ciddi peşədir. Eyni zamanda yaradıcılıq işidir. Yəni ilham, daxili tələbat tələb edən bir işdir. Mənim özümün hekayələrim, publisistik yazıları, ssenarilər var. Hətta cavanlıqda şeir də yazmışam. Hesab edirəm ki, orijinal əsər yazmaq tərcümədən asandır. Həqiqi tərcümə daha çox enerji, emosional gərginlik tələb edir. Azərbaycandan bir hekayəni beş-altı saata tərcümə edə bilərəm. Ancaq onu bədii əsər görkəminə salmaq üçün bir neçə həftə lazım olur.

Bununla belə, mənim Azərbaycan yazıçıları ilə ünsiyyətim sadəcə yaradıcılıq əlaqəsindən ibarət olmayıb. Həqiqi mənada dostluq etmişik, ailəvi get-gəlimiz olub. Hələ cavan yaşlarımda necə dəfə Mehdi Hüseynlə balıq tutmağa getmişəm, Rəsul Rza ilə saatlarla oturub dünyanın gərdisindən söhbətlər etmişəm.

Bayaq dedim, ilk dəfə Süleyman Rəhimov məni Laçına aparıb. Sonra düz on bir dəfə Laçında olmuşam. Bir il bütün qışı xanımım ilə birgə Laçının dağlarında keçirmişəm. Ona görə də Laçının işğalı həm də mənim şəxsi faciəmdir. Azərbaycanı Laçınsız, Şuşasız görmək mənə çox ağırdır.

Kəlbəcər yaylaqlarında çoban dəyələrində günlər keçirmişəm, dağ çaylarında balıq tutmuşam.

"Qılınc və qələm"i tərcümə eləyəndə başa düşdüm ki, Nizaminin yurdunu görmədən, məqbərəsini ziyarət etmədən bu işin öhdəsindən gəlmək olmaz. Xeyli vaxt Gəncədə yaşadım, hələ o vaxtdan gəncəlilərin dili ilə bu şəhərə Kirovabad yox, Gəncə deməyə başladım. Göy gölə vuruldum. Mən heç yerdə elə füsunkar gözəllik görməmişəm. O vaxtdan Azərbaycana hər gəlişimdə mütləq Gəncəyə gedirəm, Göy gölə qalxıram. İndi də getmişdim. Hər yan dizəcən qardır. O yerləri görəndən sonra Nizaminin nəhəngliyinin bir sirri də mənə əyan oldu, anladım ki, o böyük sənət həm də bu torpağın bərəkətindən, bu havanın-suyun, bu gözəlliyin təsirindən yaranıb.

Amma onu da deyim ki, nə qədər ki, mən təkcə yazıçılarla dostluq edirdim, ölkə üçün qonaq idim. Yalnız xalqın içinə gedəndən, sadə adamlarla dostlaşandan sonra ölkə üçün doğmalaşdım. Mən Azərbaycanı qarış-qarış gəzmiş, xalqın içində yaşamışam. Azər-

baycanlıların xarakterini, həyat tərzini, dünyabaxışını təkcə kitablardan deyil, həm də canlı müşahidələrdən, insani münasibətlərdən öyrənmişəm. Bu mənada özümü bəxti gətirmiş adam sayıram. Çünki ən diqqətli ədəbiyyat da xalqın həyatının, xarakterinin bütün cizgilərini əhatə edə, əks etdirə bilməz.

Moskvalı dost-taşılarım hərdən deyirlər ki, sən Azərbaycanı, azərbaycanlıları çox ideallaşıdırırsan. Deyirəm, vallah, o xalqın böyüklüyünün, müdrikliyinin müqabilində mənim dediklərim və etdiklərim çox azdır.

– Dostlarınızın iradı ilə razılaşırsınızsa, onda mövqeyinizi bir az da açıqlayın. Bu xalqa nədən belə aşiq olmusunuz? Biz özümüzdən Siz deyən qədər də razı deyilik, o qədər nöqsanlarımızı görürük ki!..

– Mən azərbaycanlı xarakterinin fenomenallığı barədə çox düşünmüşəm. Bu barədə yazılar da yazmışam, bu xalqın yüksək mənəvi keyfiyyətlərini təbliğ etməyə, tanıتماğa çalışmışam. Azərbaycan yazıçılarını tərcümə etməklə də təkcə bu xalqın ədəbiyyatını yox, ilk növbədə, özünü populyarlaşdırmaq istəmişəm. Hesab edirəm ki, bu xalq bundan qat-qat artığına layiqdir.

Ədəbiyyatın bütün qalan funksiyaları ilə bərabər bir əsas vəzifəsi də insanların qəlbinə xeyirxahlıq toxumu səpmək, mərhəmət, şəfqət hissləri aşılamaqdır.

Azərbaycan ədəbiyyatı bu baxımdan çox güclüdür. Bunun səbəbi isə, elə bilirəm, xalqın özündən, öz xarakterindən gəlir.

Xeyirxahlıq keyfiyyətinə görə Azərbaycan xalqı mənim tanıdığım digər xalqların hamısından, o cümlədən rus xalqından daha üstündür. Mən təmiz rusam və öz xalqımı çox sevirəm. Ancaq həqiqəti demək lazımdır.

Qonaqpərvərlik cəhətdən Azərbaycan xalqının misli-bərabəri yoxdur. Bəlkə də, qonaqpərvərliyi xüsusi keyfiyyət kimi fərqləndirməyim sizə qərribə görünəcək, çünki bu, sizin həyatınızın qanunudur, siz bunu adi hal kimi qəbul edirsiniz, hesab edirsiniz ki, elə belə də olmalıdır. Ancaq, inandırırıram sizi, bu, çox ciddi məsələdir. Başqa xalqların həyat tərzilə müqayisədə bunun adi məişət yox, böyük mədəniyyət hadisəsi olduğu çox qabarıq şəkildə görünür.

Azərbaycan xalqı özündə üç sivilizasiyanın – türk, islam və Qafqaz sivilizasiyalarının elementlərini birləşdirir. Və inanın mənə, hər üçünün tərkibində başqa xalqlardan yaxşı mənada seçilir.

Tarix boyu bu xalqın başı çox müsibətlər çəkib. Xarakterinin sərtləşməsi, qəlbinin buzlaşması üçün səbəb qədrindən də artıq olub. Ancaq xalqın böyüklüyünə bax ki, hər şey əksinədir. Bu baxmadan azərbaycanlıları "əzabkeş" erməni xalqı ilə müqayisə etsək, heyvətli mənzərə ilə üzləşirik.

Ermənilərin Qərblə, eləcə də Rusiya ilə münasibətlərində möhtəkirçəsinə istifadə etdikləri məzlumluluq ideyası, xristian həmrəyliyi faktoru onların riyakarlığının ən bariz nümunəsidir.

V.D.Veliçko "Qafqaz" kitabında onlar haqqında çox yaxşı deyib ki, xristian mənəviyyatına, xristian əxlaqına ziyələnəmədən xristian olmaq riyakarlıqdır. Erməni xarakterində həтта öz düşməninə belə sevməyi təlqin edən xristian əxlaqından əsər-əlamət yoxdur.

Azərbaycanlı xarakterini anlamaqda mənə kömək etmiş bir əhvalatı danışmaq istəyirəm. Bir dəfə Kəlbəcərdə fərel tutmaq həvəsilə Böyük Qaragölə qalxdım. Oktyabr ayı idi, qar düşmüşdü. Çox əziyyət çəkdim, ancaq məlum oldu ki, göldə balıq yoxdur. Ümumiyyətlə, heç bir canlı yaşamır. Geri qayıdanda çobanların qonağı oldum. Dedilər, düzdür, o göldə balıq yoxdur, amma suiti var. Bu, əlbəttə, uydurma idi. Dağın başında suiti nə gəzir. Ancaq başa düşdüm ki, yerli camaat gölün "ölü" olması həqiqəti ilə barışmaq istəmir. **Bu xalq boşluğu sevmir. Nə təbiətdə, nə ev-əşiyində, nə gündəlik həyatında, nə arzularında, nə süfrəsində... Çünki qəlbi, mənəviyyatı doludur,**

Və mən sizə həsəd aparıram ki, dövlətinizə milli xarakterinizin bütün müsbət xüsusiyyətlərini öz şəxsiyyətinə birləşdirən Heydər Əliyev kimi bir insan rəhbərlik edir.

Mən əminəm ki, 1985-ci ildə Sov.İKP MK-nın baş katibi vəzifəsinə Qorbaçov yox, Əliyev seçilsəydi, ölkə iqtisadi çətinliklərin öhdəsindən gələr, siyasi böhran və süqut həddinə gəlib çıxmazdı.

Bu kontekstdə mən Heydər Əliyevin adını təsadüfən çəkmirəm. Öz informasiyalarım bir yana, qardaşım Vadim Peçenev həmin illərdə Mərkəzi Komitədə məsləhətçilər qrupunun rəhbəri idi. Eyni zamanda Çernenko baş katib olanda onun köməkçisi vəzifəsində işləyirdi. Partiyanın mərkəzi aparatının və Siyasi Büronun dərinliklərində gedən bütün xəlvəti proseslərdən xəbərdar idi. O deyirdi ki, Çernenko öləndə baş katib vəzifəsinə yeganə namizəd kimi yalnız Heydər Əliyevin adı çəkilirdi. Hamı başa düşürdü ki, Siyasi Büronun tərkibində ölkəni vəziyyətdən çıxarmağa qadir adam bircə odur.

Ancaq seçmədilər. İntriqalar, qruplaşmalar, xəlvəti sövdələşmələr, "əl əli yuyar" prinsipi qoymadı. Onun milli və dini mənsubluğu da təsir göstərdi. Seçmədilər və nəticəsi də göz qabağındadır.

– İqor Alekseyeviç, Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayından xeyli vaxt ötür. Sizin Azərbaycana bu dəfəki gəlişiniz məhz qurultaya nümayəndə seçilməyinizlə əlaqədar idi. Siz Rusiyadakı Azərbaycan diasporunun işində fəal iştirak edirsiniz. Xahiş edirik fəaliyyətinizin bu sahəsi barədə danışasınız.

– Qurultaya nümayəndə seçilməyim mənim azərbaycanlı “statusumu” rəsmiləşdirdi. Ona görə də Moskva-da, Rusiyada yaşayan azərbaycanlıların problemləri bu saat məni ən çox düşündürən və məşğul edən məsələdir. Daimi yaşayanlardan danışsaq, onların Rusiya həyatında iştirakını şəxsən mən müsbət hal kimi qiymətləndirirəm. Onlar öz gün-güzəranlarını normal qura biliblər və bizim ictimai həyatımızı bir sıra zəruri nüanslarla, detallarla tamamlayırlar.

Rusiyaya çörək dalınca üz tutanların vəziyyəti isə müəyyən narahatlıq doğurur. Konfliktli situasiyalar yaranır. Rusiya əhalisinin, rusların onlara münasibəti qərəzli deyil və problemlər milli-etnik səciyyə daşımır. Sadəcə olaraq, Rusiyadakı ümumi kriminogen gərginlik onların da vəziyyətinə mənfi təsir göstərir.

Yoxsul əhali, pensiyaçılar Rusiya bazarlarında üstünlük təşkil edən azərbaycanlılardan razıdır. Çünki onların rəhmdilliliyinin, əliaçıqlığının real bəhrəsini görürlər.

Kriminal dairələrin və milisin münasibəti isə tamam başqadır.

Mən həmişə yarızarafat-yarıciddi deyirəm ki, dünyada azərbaycanlı alverçiləri Moskva milisi qədər sevən yoxdur. Əgər dövlət onları Rusiyadan çıxarmaq istəsə, milis buna yol verməz. Çünki milis onların hesabına dolanır. Bunu mütləq yazın – təcədən dırnağacan

kriminallaşmış Moskva milisi azərbaycanlıları soy- maqla dolandır.

Bir tərəfdən də erməni təsiri altında olan media ictimai rəydə azərbaycanlıların mənfi obrazını yaratmağa çalışır.

Qurultayda da vurğulandığı kimi, bu məsələlərin həlli, problemlərin aradan qaldırılması Azərbaycan diasporunun təşkilatlanmasından çox asılıdır. İndi mən bütün enerjimi bu sahəyə yönəlmişəm. Rusiyanın ictimai rəyinə və dövlət siyasətinə təsir göstərəcək qədər nüfuza malik Azərbaycan diasporunun formalaşdırılması üçün əlimdən gələni edirəm.

Əsas vəzifə bütün Rusiyaya səpələnmiş Azərbaycan təşkilatlarını, cəmiyyətlərini bir araya gətirmək, vahid qüvvə şəklində birləşdirməkdir. Bu barədə Moskvada keçirilmiş konqresdə də, Bakıdakı qurultayda da ciddi söhbət getdi, konkret tədbirlər planlaşdırıldı. Bu məqsədə nail ola bilsək, Azərbaycan diasporu bütün sahələrdə, o cümlədən siyasi sferada daha fəal rol oynayacaq.

İndi mən Moskvada analitik-informasiya mərkəzi yaratmaqla məşğulam. Əsas işimiz Rusiyada düşmənlərimizin dəstəyi ilə aparılan anti-Azərbaycan təbliğatına qarşı əks tədbirlər görmək olacaq.

– Nəhayət, sonuncu sualımı vermək istəyirəm. Azərbaycan sevgi, azərbaycanlılarla dostluq bir sənətkar və bir insan kimi şəxsən Sizə nə verir?

– “İkinci Vətən” ifadəsi yerli-yersiz o qədər işlədilib ki, qiymətdən düşüb. Mən bu sözü işlətmək istəmirəm, ancaq inanın, bu torpaq mənim üçün çox doğmadır.

Azərbaycanlı xarakterinin təsiri mənim şimal təbiətimə bir cənub hərarəti gətirib, mülayimləşdirib. Bir sirri də açım ki, Qafqazın məni cəlb etməsi təsadüfi deyil. Əslim-köküm Vladıqafqazdandır. Görürsünüz, “əslən haralı” olmağımı vurğulamaqda da sizə oxşamışam.

Azərbaycan sevgisini mənim qanıma-canıma hopduran təkcə ədəbiyyat deyil. Mən bu ölkənin təbiətinin, insanların, bir də musiqisinin heyranıyam. Böyük bəstəkarlarınızın musiqisini, böyük müğənnilərinizin oxumağını və muğamatı dinləməkdən hədsiz zövq alıram.

Ömrümü, həyatımı belə bir xalqla bağlamağım, Azərbaycana məhəbbətim mənim xoşbəxtliyimdir. Buna görə mən öz taleyimdən çox razıyam.

“Azərbaycan” jurn. № 9, 2002

“ƏN BÖYÜK ARZUM AZƏRBAYCANIN QƏLƏBƏ BAYRAMINDA İŞTİRAK ETMƏKDİR”

Çağdaş tariximizin son 30 ilində Azərbaycanın şad günündə də, ağır günündə də Vətənimizin böyük və sədaqətli dostu Oljas Süleymenovu sıramızda görməyə adət etmişik. Yanımızda yox, məhz sıramızda. Görkəmli qazax şairi, alimi və ictimai xadimi O.Süleymenov təkcə müasir dünya ədəbiyyatının ən nüfuzlu nümayəndələrindən biri deyil, həm də müasir insan təfəkkürünün ən parlaq daşıyıcılarından biri olan ziyalı və mütəfəkkirdir. O.Süleymenov dünya miqyasında təkcə doğma Vətəni Qazaxıstanı yox, eyni zamanda bütün türk dünyasını, deməli, həm də Azərbaycanı təmsil edir. Onun bu şərəfli missiyası bir daha təsdiq edir ki, yalnız öz milli köklərinə bağlı olan, öz milli varlığını qoruyan, mənsub olduğu xalqın milli düşüncəsini ləyaqətlə daşıyan sənətkar və alim ümumbəşəri ideyalara, dəyərlərə də həqiqi mənada sahib ola bilər.

Bir şair kimi bütün yaradıcılığı boyu yüksək insani dəyərlərə sadıq olmuş, onları öz əsərlərinin aparıcı ideyasına çevirmiş O.Süleymenova ilk dəfə şöhrət gətirən Yuri Qaqarinin kosmosa uçuşuna həsr etdiyi “Torpaq, insana baş əyl!” poeması olmuşdu. Bircə gecənin içində yazılmış və səhərisi gün qəzetdə dərc olunmuş bu əsər uçuşdan iki gün sonra Moskvada Qaqarinin qarşılanma mərasimində artıq əl-əl gəzirdi. İndi isə bu sözlər ilk dəfə kosmosa uçmuş yer oğlunun vətəninə abidəsinin üzərinə yazılıb.

İlk ixtisası geoloq olan O.Süleymenov, öz etirafına görə, Yer in geoloji tarixini öyrəndikdən sonra onun üzərində yaşayan insanların, xalqların da tarixini öyrənmək qərarına gəlir. Bu yol onu türk xalqlarının o zamankı hakim ideologiyanın müəyyən etdiyi çərçivələrə sığmayan həqiqi tarixini yazmağa gətirib çıxarır. Bütün SSRİ-yə və türk dünyasına səs salan “Az i ya” kitabı meydana gəlir. Rəsmi ideologiyanın göstərdiyi “cızıqdan çıxmaq” gənc yazıçı üçün asan başa gəlmir. “Az i ya” kitabı yasaq olunur, qalan əsərlərinin çapına da bir müddət qadağa qoyulur. Ancaq bu çətinliklər onu yolundan və əqidəsindən döndərə bilmir, əksinə, daha da mətinləşdirir və O.Süleymenov qazax xalqının öz milli varlığını təsdiq etməsi yolunda mücadilənin aparıcı ideoloquna çevrilir.

Ümummill i liderimiz, O.Süleymenovun yaradıcılığına və şəxsiyyətinə həmişə yüksək qiymət vermiş Heydər Əliyev 1999-cu il martın 4-də O.Süleymenovla görüşündə

onun həyat və mübarizə yolunu belə qiymətləndirmişdi: “Xatırlayıram ki, siz öz əsərlərinizdə mərdliklə və cəsarətlə elə mövzular qaldırırdınız ki, bunlar o vaxtlar da gərək idi, indi qazax xalqı da, Azərbaycan xalqı da öz müstəqilliyini, azadlığını əldə etdiyi, suveren dövlətlər olduğu vaxtda da daha yüksək qiymətləndirilir.”

Heydər Əliyevin şəxsiyyətinə və türk xalqlarının tarixi taleyindəki əvəzsiz roluna böyük rəğbətini həmişə səmimiyyətlə etiraf edən O.Süleymanov həmin görüşdə demişdi: **“Çox vacibdir ki, müstəqilliyin təşəkkül tapdığı məhz bu çətin dövrdə xalqlara Sizin kimi yüksək dərəcəli peşəkarlar, bərkdən-boşdan çıxmış insanlar rəhbərlik etsinlər. Çünki belə imkan xalqlara min ildə, bəlkə də, bir dəfə verilir və onu əldən buraxmaq olmaz, ondan elə istifadə etmək lazımdır ki, xalq bu dövrdən möhkəmlənmiş halda çıxsın və onun sonrakı nəsilləri irsən müstəqil, sözün əsl mənasında, azad və məğrur insanlar olsunlar.”**

1990-cı ilin qanlı yanvar günlərində xalqımızın haqq səsinin dünyaya çatdırılmasında, insanlarımızın mənəvi böhrandan qurtulmasında O.Süleymanovun qardaşlıq mövqeyinin nə qədər mühüm rol oynadığı barədə çox yazılıb. Bəlkə də, sırf psixoloji cəhətdən kiminsə sevincinə şərik olmaq, dərdinə həyan olmaqdan daha artıq mənəvi qüvvə tələb edir. Son onillik ərzində O.Süleymanov Azərbaycanın ən böyük təntənələrində – Füzulinin 500 illiyində, “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illiyində iştirak etmiş,

öz dərin məzmunlu çıxışları ilə bu bayramlara xüsusi rəvnəq vermişdir Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Avropanın coğrafi və siyasi mərkəzlərindən birində Belçikanın paytaxtı Brüssel şəhərində Dədə Qorqudun abidəsini açarkən onun yanında Azərbaycan ziyalıları ilə bir sırada O.Süleymanov da dayanmışdı.

70 illiyinin qeyd olunduğu bu günlərdə dövlətimizin başçısı O.Süleymanova Azərbaycanlının “Şöhrət” ordenini təqdim edərkən, onun bu xidmətlərinin və insani keyfiyyətlərinin böyük dəyərə layiq olduğunu vurğulamışdır: **“Biz bunu unutmuruq və yüksək qiymətləndiririk. Azərbaycan xalqı sizi sevir, sizin yaradıcılığınız və vətəndaşlıq mövqeyiniz böyük hörmətə layiqdir”.**

Elə həmin gün, iyunun 21-də axşam “Muğam teatri”ndə keçirilən görüş Azərbaycan xalqının öz qəlbində O.Süleymanova böyük sevgi və hörmət hissləri bəslədiyi barədə Prezidentin sözlərini bir daha təsdiq etdi.

Ölməz bəstəkarımız Tofiq Quliyevin məşhur “Əziz dost” mahnısının melodiyası altına salona daxil olan O.Süleymanovu görüşə toplaşanlar ayaq üstündə, sürəkli alqışlarla, həqiqətən də ən əziz dost kimi qarşıladılar.

Əvvəldən axıra qədər gözəl musiqinin müşayiəti ilə davam edən tədbiri giriş sözü ilə Xalq yazıçısı Çingiz Abdullayev açaraq O.Süleymanovu yubileyi münasibətilə bütün Azərbaycan xalqı adından bir daha təbrik etdi və onun bu məhəbbətə tam layiq olduğunu bildirdi.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri, Xalq yazıçısı Anar O.Süleymanovu həm də Azərbaycan şairi hesab etdiyini bildirərək yubilyara Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin fəxri üzvü vəsiqəsini təqdim etdi.

Rəsul Rza fondunun sədri, Xalq şairi Fikrət Qoca R.Rzanın O.Süleymanov yaradıcılığını yüksək qiymətləndirdiyini qeyd edərək, ona Rəsul Rza mükafatı laureatının diplomunu təqdim etdi.

Görüşdə çıxış edən millət vəkili Fəttah Heydərov, baş nazirin müavini, Xalq yazıçısı Elçin, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının sədri, Xalq rəssamı Fərhad Xəlilov, fəvqəladə hallar naziri Kəmaləddin Heydərov, Qazaxıstan Respublikası xarici işlər nazirinin müavini Kayrat Əbdürrəhmanov, millət vəkili Elmira Axundova O. Süleymanovun şair, alim, ictimai xadim kimi böyük xidmətlərindən, Azərbaycana böyük sevgisindən və Azərbaycanda qazandığı böyük məhəbbətdən danışdılar.

Millət vəkili, Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı çıxışlarda səslənən fikirləri obrazlı şəkildə ümumiləşdirərək dedi ki, Azərbaycan xalqının O.Süleymanova olan hörmət və ehtiramının ifadəsi üçün nəinki “Muğam teatri”nın, hətta Muğan çölünün də hüduqları kifayət etməzdi.

Şair Akif Əhmədgil O.Süleymanovun poeziyasından etdiyi yeni tərcümələri oxudu.

Görüşdə O.Süleymanovun həyat və yaradıcılığından, Azərbaycanla əlaqələrindən bəhs edən yeni film nümayiş olundu.

Tədbirin sonunda salamlarını, sevgilərini və minnətdarlıq duyğularını bütün Azərbaycan xalqına ünvanlayan Oljas Süleymenov özünə xas olan müdrikliklə dedi: **“Eldə belə bir məsəl var: deyirlər, dostunu mənə göstər, sən kim olduğunu deyim. Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycan kimi dostum var və mənim kimliyimin təsdiqində bu dostluğun mənası çox böyükdür.”**

Oljas Süleymenov hərarətli çıxışını bu sözlərlə tamamladı: **“Burada dönə-dönə deyildi ki, mən Azərbaycanın çox bayramlarında iştirak etmişəm. Ən böyük arzum isə Azərbaycanın qələbə bayramında iştirak etməkdir!”**

Beləliklə, bu böyük insanın məhəbbətinin işığı ilin ən uzun gündüzünü bir az da uzatdı, ən qısa gecəsini bir az da qısaltdı...

“Xalq qəzeti”, 24.06.2006

“...MİLLƏT SİZƏ RƏHMƏT OXUYACAQ”

1907-ci ilin dekabrında – H.B.Zərdabinin vəfatından bir neçə gün sonra Ə.B.Haqverdiyev “Ağa Məhəmməd şah Qacar” faciəsinin uğurlu tamaşası ilə bağlı onu şöhrətpərəstlikdə ittiham edən bir tənqidçiyə cavabında yazmışdı: “Mənim şöhrətə ehtiyacım yoxdur və nə qədər millətə qələm ilə qulluq etsəm də mərhum Həsən bəy Məlikovun elədiyi xidmətlərin yüzdə birini edə bilməyəcəyəm; nə qədər Həsən bəy şöhrət qazanmışdı, onun yüzdə birini də mən qazanaram.”

Böyük yazıçının millətə xidmət etməyin və bunun müqabilində halal şöhrət qazanmağın nümunəsi kimi Həsən bəy Zərdabini yada salması təsadüfi deyildi. H.B.Zərdabi bu haqqı bütün cəfakeş həyatı və fədakar fəaliyyəti ilə qazanmışdı. Ancaq Əbdürrəhim bəyin sözləri həm də ikili mənə daşıyırdı, çünki əslində Həsən bəy sağlığında millət üçün elədiklərinin qədir-qiymətini layiqincə almamışdı. Yalnız bu fani dünyadakı məşəqqətli həyatı başa çatanda xalq sanki kimi itirdiyini anlamış, Həsən bəyə o çağacan müsəlman dünyasında görünməmiş əzəmətli bir dəfn mərasimi təşkil olunmuşdu. Xalqa xidmət yolunu

seçən Həsən bəy hələ sağlığında bu yolun keşməkeşlərini əvvəlcədən görərək yazmışdı: “Öz işinə qiymət, yəni mü-kafat umma, səni tərifləyib göylərə qaldıracaqlarını dü-şünmə. Xalq üçün işlə. Onda o, ardınca gedəcək və sənin qədrini biləcək.”

Hər bir xalqın tarixinə onun ictimai-mədəni həya-tının ən önəmli hadisələrindən sayılan teatr və mətbua-tın yaradıcısının, xeyriyyə cəmiyyəti və məktəb şəbəkə-si təşkilatçılarının adları qızıl hərflərlə yazılır. Azər-baycan, bəlkə də, dünyada yeganə ölkədir ki, bu şərəfli missiyaların hamısı eyni bir şəxsə – məhz Həsən bəy Zərdabiyə nəsib olmuşdu. Başqa sözlə desək, Həsən bə-yin bu böyük mənəvi hünərlərindən təkcə biri də xalqımızın tarixində onun şərəfli bir yer tutması üçün kifayət edərdi.

Ancaq reallıq başqa cür idi. 1925-ci ildə ilk Azər-baycan qəzetinin – “Əkinçi”nin nəşrə başlamasının 50 il-liyi tamam olurdu. Milli mətbuatımızın bu ilk böyük yubi-leyi sovet respublikasında layiqincə qeyd olunmadı. Həsən bəyin ömür-gün yoldaşı Hənifə xanımın 1925-ci ildə yaz-dığı memuar və maarifpərvər ziyalı, pedaqoq Fərhad Ağə-zadənin “Kommunist” qəzetinin təşəbbüsü ilə 1926-cı ildə çap olunmuş kitabçası nəzərə alınmasa, bu tarixi hadisə, demək olar ki, sükutla qarşılandı.

Ancaq Vətəndən uzaqlarda Parisdə siyasi mühacir həyatı yaşayan milli azadlıq hərəkatının və Azərbaycan

Xalq Cümhuriyyətinin liderlərindən biri olmuş, Həsən bəyin kürəkəni və məsləkdaşı Əlimərdan bəy Topçubaşov bu əlamətdar ildönümünə həsr edilmiş yarı memuar, yarı araşdırma xarakterli “Azərbaycanın mayakı” adlı dəyərli bir əsər qələmə aldı. Burada ictimai fikir tariximizlə, H.B.Zərdabinin həyat və mücadiləsi ilə bağlı bir sıra dəyərli, indiyəcən geniş oxucu kütləsinə məlum olmayan faktlar öz əksini tapmışdır.

Bu tədqiqatı nə Vətəndə, nə də xaricdə çap etdirmək niyyətində və ümidində olmayan Əlimərdan bəy onu böyük qızı, H.B.Zərdabinin böyük nəvəsi Sara xanıma hədiyyə etmişdi. Orijinalı rus dilində yazılmış bu qiymətli əsər uzun illərdən sonra ilk dəfə 2002-ci ildə “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalında dərc edilmişdir. Mətbuat tariximizin bir sıra mühüm məqamlarına işıq salan bu qiymətli mənbə ana dilimizdə 2009-cu ildə “Xalq qəzeti”nin 21-26 iyun nömrələrində Ərşad Əzimzadənin, 2010-cu ildə isə “525-ci qəzet”in may-iyun nömrələrində filologiya elmləri doktoru Vilayət Quliyevin tərcüməsində “Azərbaycanın yol göstərəni” adı ilə oxuculara təqdim olunmuşdur.

Sovet dövründə “Əkinçi” qəzetinin və H.B.Zərdabinin sonrakı yubileyləri yada salınmamış, otuzuncu illərdə hətta məzarı da yerlə yeksan edilmişdi. Yalnız sovet-bolşevik rejiminin repressiv xarakteri bir qədər yumşaldıqdan sonra, 1957-ci ildə Həsən bəyin cəsədi

indiki layiqli yerində – Fəxri Xiyabanda yenidən dəfn edilmişdi...

Moskva Universitetini bitirərək xalqına xidmət üçün böyük arzularla Vətənə döənən gənc Həsən bəyin üzləşdiyi sərt reallığı Ə.B.Topçubaşov belə təsvir edir: “...Hələ mövcud şəraitin mahiyyətinə dərindən varmadığı, lakin xalq üçün faydalı olmağı qəti qərara aldığı ilk vaxtlarda Həsən bəy hər şeydən öncə Qafqaz idarəçiliyində hökm sürən özbaşınalıq və dərəbəyliliklə, məhkəmələrdəki qanunsuzluq və rüşvətxorluqla, hərc-mərclik və nizamsızlıqla, nəhayət, bütün bunların mənbəyi olan cahillik və hüquqsuzluqla, kütlələrin mədəni və iqtisadi səfaləti ilə tanış olmalı idi.”

Əvvəlcə qüvvəsini hüquqsuzluğa qarşı mübarizə, indiki terminologiya ilə desək, hüquq müdafiəçiliyi işi üçün səfərbər edən, vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan Həsən bəy sonra ilk növbədə cəhalətə qarşı mübarizənin vacibliyini dərk edərək müəllimlik peşəsini seçdi.

Bakı realnı gimnaziyasında müəllim işləyərkən 1873-cü ilin Novruz bayramı günlərində şagirdləri ilə birlikdə ilk teatr tamaşası hazırlamaqla Azərbaycanda peşəkar teatrın əsasını qoyan Həsən bəy böyük ustadı Mirzə Fətəli Axundovun qaldırdığı maarifçilik bayrağını daha yüksəklərə ucaltmaq, millətini tərəqqi yolunda daha irəliyə aparmaq üçün ən təsirli vasitə kimi mətbuatın yaradılmasını görürdü: “Elmsiz bu zəmanədə dolanmaq mümkün

deyil. Ələlxüsus bizim yerlərdə ki qonşularımız elm təhsil edib günü-gündən irəli gedir, bizim əlimizdə olan mülkü malımıza sahib olurlar və bir az vaxtdan sonra biz onlara rəncbərlik edib, onların malını daşımaqdan ötrü kirəkeşlik edəcəyik.

Belədə nə qayırmalı? Hər kəsi çağırıram gəlməyir, göstərirəm görməyir, deyirəm qanmayır. Axırda gördüm ki, onları haraylayıb çağırmaqdan, onlara deməkdən başqa qeyri əlac yoxdur. Olmaz ki, mənim sözüümü eşidənlərdən heç biri qanan olmasın.

...Belədə qəzet çıxarmaqdan savayı bir qeyri əlac yoxdur ki, kağız üstə yazılmış doğru sözlər qapı-pəncərələrdən o iman mənzillərinə çata bilsin. Heç olmaz ki, doğru söz yerdə qalsın. Hər ildə on qəzet oxuyandan birisi oxuduğunu qansa, onların qədəri ilbəil artar.”

Lakin bu böyük ideyanı həyata keçirmək ilk baxışda göründüyü qədər də asan məsələ deyildi. İmperiya əsarətində saxladığı türk-müsəlman xalqlarının ictimai oyanışma təkan verə biləcək belə bir qüdrətli vasitənin meydana çıxmasına imkan yaratmaq istəmirdi. Buna görə də hökumət dairələri əvvəlcə Həsən bəyə rus dilində qəzet buraxmağı “məsləhət gördülər”. Lakin Həsən bəyin öz niyyətindən dönmədiyini gördükdə məsələni süründürməçiliyə saldılar. Qəzetin nəşrinə icazə verilməsi prosesi bir neçə il çəkdi. O zamankı Bakı qubernatoru general Staroselskinin Həsən bəyə rəğbətli münasibəti sayəsində maneələri dəf etmək mümkün oldu. Ancaq bununla da hər şey həll olun-

madı. Məsələ ondadır ki, o zaman Bakıda türk dilində qəzet buraxmaq üçün texniki vasitələr və kadr potensialı yox idi. Texniki məsələlər yoluna qoyulandan sonra isə Azərbaycan dilini bilən çapçı, mürəttib tapmaq müşkülə çevrildi. Taleyin istehzası ilə Həsən bəy bu işə “müsəlman hürufatını alayarımcıq düzən Minasov adlı bir erməni”ni götürməyə məcbur oldu.

1875-ci il iyulun 22-də “Əkinçi” qəzetinin ilk nömrəsi çap olundu. “Mənim əvvəlinci köməkçilərim” adlandırdığı şagirdləri yay tətilində olduğundan qəzetin fəhləlik işini də Həsən bəy özü görürdü. 1877-ci ilin 29 sentyabrına qədər nəşr olunan “Əkinçi”nin 1875-ci ildə 12, 1876-cı ildə 24, 1877-ci ildə isə 20 nömrəsi çıxmışdı. Qəzet ayda iki dəfə, 300-400 tirajla çap olunurdu.

Qəzetin əksər materiallarını H.B.Zərdabi özü yazırdı. Bununla belə, onun ətrafına o dövr Azərbaycan maarifçiliyinin əsas simaları olan Mirzə Fətəli, əqidə yoldaşları Seyid Əzim və Əhsənül-Qəvaid imzası ilə yazan Hacı Məmmədsadiq, tələbələri Nəcəf bəy Vəzirov və Əsgər ağa Adıgözəlov-Gorani kimi ziyalılar toplaşmışdılar.

Əsas amalı milli oyanış və yeni cəmiyyətin qurulması zərurətini təbliğ etmək olan Azərbaycan maarifçiliyinin bayraqdarına çevrilən “Əkinçi”nin ilk nömrəsində H.B.Zərdabi bu ideyanı ifadə edərək yazırdı: “Olmaz ki, dünyada həmişə bir qayda ilə rəftar olsun. Bizim zamanə dəyişilməyi tələb edir.”

Bu məqsədə çatmaq üçün ilk növbədə xalqı bir ideya ətrafında birləşdirmək lazım idi. Bütün ictimai-siyasi amal və əqidələri, mədəni-mənəvi dəyərləri gözdən salmadan etiraf etmək lazımdır ki, hər bir xalqı birləşdirən ən böyük amil onun ana dilidir. Azərbaycan dilində ilk qəzetin nəşri kimi mühüm və ağır bir işə başlayan Həsən bəy bununla həm də, Ə.B.Topçubaşovun sözləri ilə desək, “özünəməxsus qətiyyət və enerji ilə ana dilinin müdafiəsinə qalxdı. O, mövcud terminologiyanın imkan verdiyi tərzdə “Əkinçi”də fars və ərəb sözlərindən mümkün qədər istifadə etməməyə, istisnasız şəkildə təmiz türk Azərbaycan dilində yazmağa çalışdı.”

Dil məsələsində Həsən bəyin mövqeyini Hənifə xanım belə xatırlayırdı: “Həsən bəy ömrünün axırına qədər saf türkcə tərəfdarı olmuşdur. Türk dilinə ərəb və fars kəlmələrinin qatılmasının əleyhinə idi. O, bu barədə çox yazmışdır. Onun “Əkinçi”sinin dili bütün Qafqaz müsəlmanları arasında aydın anlaşılırdı.”

Bu mənada “Əkinçi” qəzeti həm də ana dilimizin inkişafında yeni bir mərhələnin əsasını qoydu, Azərbaycan ədəbi dilinin yeni bir qolunu – publisistik üslubu yaratdı.

Həsən bəy “Əkinçi”nin nəşri ilə öz qarşısına qoyduğu, daha doğrusu, zamanın onun qarşısına qoyduğu məqsədləri yerinə yetirməyə nail ola bildi. Yenə də Ə.B.Topçubaşovun sözlərinə müraciət edək: “Əkinçi”, həqiqətən də, doğma xalqının salnaməsinə çevrilmişdi. Təmiz, ləkəsiz güzgü kimi təmsil etdiyi milləti bütün təbii keyfiyyət

və çatışmazlıqları, zəngin mədəni keçmişi, Şərqi böyük tarixi yolundakı bütün qəhrəmanlıq və faciələri, yad qüvvələrin hakimiyyəti altında üzləşdiyi məhrumiyyət və sarsıntıları ilə göstərirdi.”

Dünyanın hər yerində olduğu kimi, Azərbaycanda da milli və ictimai azadlıq ideyaları maarifçilik hərəkatının qoşa qanadı idi. Bu gün də Azərbaycan cəmiyyətinin, millətimizin qarşısında bir nömrəli vəzifə kimi duran azad cəmiyyət, demokratik dövlət qurmaq ideyalarını ictimai təfəkkürümüzə ilk dəfə məhz bu hərəkatın ideoloqları gətirmişdilər. Söz, fikir, seçki, vicdan, şəxsiyyət azadlıqları, hüquq bərabərliyi anlayışları Azərbaycan ictimai mühitinə ilk dəfə onların yazılarında daxil olmuşdu.

Ədəbiyyatın yeni cəmiyyət quruculuğuna xidməti yeni ideyaların tərənnümündən daha çox köhnə cəmiyyətin, köhnəlmiş həyat normalarının tənqidi ilə mümkün olur. Buna görə də dünyanın hər yerində olduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatında da maarifçilik dövründə satira aparıcı rol oynamağa başladı. Bu tənqid pafosuna, “milləti gözdən saldıqlarına” görə bəzən hətta indi də M.F.Axundov, S.Ə.Şirvanini, H.B.Zərdabini, N.B.Vəzirovu, Mirzə Cəlili Ə.B.Haqverdiyevi, M.Ə.Sabiri, Ü.B.Hacıbəyovu qınayanlar tapılır. Ancaq başa düşmək lazımdır ki, milləti irəli aparmaq üçün tərəqqi yolunu tarixin tör-töküntülərindən təmizləmək zəruri idi. H.B.Zərdabinin bu yöndəki

xidmətlərini Ə.B.Topçubaşov belə qiymətləndirir: “Zavalılı xalqın hiylə və riya toruna salınmasına səy göstərən qara qüvvələr qəzet nəşirinin diqqətini daha çox cəlb edirdi. Cahil mollalar, qolçomaqlar, yerlərdəki satqın hakimiyyət nümayəndələri, acgöz mülkədarlar, qudurğan bəylər, aralıq vəkilləri bir-birinin ardınca ”Əkinçi”nin səhifələrinə çıxarılıb sorğu-suala tutulurdu. Ehtiyatlı ifadələrlə də olsa, məhkəmə və idarəçilik orqanlarının fəaliyyətindəki yarıtmaz cəhətlər tənqid olunurdu.

Sonralar M.Ə.Sabirin “Bəli, hürriyyət olan yerdə də insanlıq olur” misrası ilə bəyan etdiyi fikri H.B.Zərdabi müqayisə yolu ilə belə ifadə edirdi: “Nə qədər Avropa əhli bizim tək azadlıqdan bixəbər olub, o vaxtacan bizdən bədtər avam olub.”

Biz “Əkinçi”nin nəşrə başladığı tarixi yaddaşımızda qoruyur, milli mətbuatımızın yaranma günü kimi bayram edirik. Zərdabi yolunun davamçıları olaraq bu bayram bizim halal haqqımızdır. Ancaq “Əkinçi”nin niyə qapanmışını (qapadıldığını) xatırlamasaq, dəyərləndirməsək, bu tarixi reallıqdan ibrət dərsi almasaq, Zərdabinin həqiqi varisləri adını daşımağa haqqımız çatmaz.

“Əkinçi”nin tutduğu milli dirçəliş yolunun imperiya hakimiyyətini təmin etmədiyi aydın bir həqiqətdir. Əslində, hakimiyyət belə bir qəzetin nəşrinə icazə verdiyi üçün çox tez peşman olmuşdu və onun fəaliyyətini hər vasitə ilə məhdudlaşdırmağa çalışır, qapamağa bəhanə gətirdi. Zərdabinin ilk bioqrafı Fərhad

Ağazadə haqlı olaraq yazırdı: “Həsən bəy məxarici mədaxilindən çox olan bir qəzetəyi davam etdirir, aldığı məvəcibin çox qismini qəzetə üçün sərf edirdi. Çar hökuməti məmanət etməsə idi, Həsən bəy qəzetəyi müvəffəqiyyətlə özü öz məsarifini ödəyə biləcək bir halə vardıra biləcəkdı. Təəssüf olsun ki, çar hökuməti bu qəzetənin davam etməməsinə qərar vermişdi.”

Hakimiyyətin mövqeyi aydındır, ancaq təəssüf ki, xalqın haqq yoluna xəyanət edərək yadelli ağalarına yalmanan mənəbpərəstlər özümüzünkülərin içərisində də tapılırdı. Xalqın gələcəyi üçün çalışan qələm sahiblərinin avamlığa, savadsızlığa, mövhumatçılığa qarşı “Əkinçi”nin səhifələrində apardığı mübarizə özlərini bu millətin övladı sayan bəzi şəxsləri razı salırdı. Qəribədir ki, azadlıq və tərəqqi əleyhinə səs ucaldanlar sırası xalq kütləsinin içərisindən yox, “yüksək təbəqə”dən çıxan şair Həsən Qara Hadi, kapitan Sultanov, general Əlixanov kimi adamlar idi. M.F.Axundov və S.Ə.Şivraninin onlara cavablarını çap etməyə senzura icazə vermədi. Əlacsız qalan H.B.Zərdabi Həsən Qara Hadinin onun ünvanına göndərdiyi təhqiramiz həcvi nəzərdə tutaraq yazırdı: “Fikrim budur ki, bizim Zərdab kəndində bir daş qoydurub onun üstünə zikr olunan həcvi yazıdırım ki, gələcəkdə bizim övladlar o yadigara baxıb bilsinlər ki, mən nə zəhmət ilə milləti-islami qəflətdən ayılmaq istəyən vaxtda necə nadanlara rast gəlmişəm.”

Təəssüf ki, cəhalət yolçularının “Əkinçi”yə və onun naşirinə qarşı şər davası yalnız həcv və təhqirlərlə bitmirdi. Onlar dövlət orqanlarına, jandarma idarəsinə böhtan dolu “donos”lar göndərməkdən usanmırdılar. Həsən bəy özü həmin günləri belə xatırlayırdı: “Müsəlmanların düşmənləri hər tərəfdən “Əkinçi”nin üstünə tökülüb onun bağlanması səy etdilər. Jandarma polkovnikinə hər gündə məndən və “Əkinçi”dən adsız donoslar göndərdilər”.

Bunları bəhanə edən dövlət orqanları “Əkinçi”ni bağlamaq üçün tədbirlər görməyə başladı. Həsən bəyin üzərinə jandarma nəzarəti qoyuldu, qəzetə siyasi xəbərlər, ilk növbədə cərəyan edən Rusiya-Osmanlı müharibəsi haqqında informasiyalar dərc etmək qadağan edildi. Həmin günləri təsvir edərkən Ə.B.Topçubaşov yazır: “Həddini aşmış hakimiyyətin təqib, basqı və haqsızlıqlarına dözmək, bütün bunları cavabsız buraxmaq üçün böyük soyuqqanlılıq, səbr və dözümlülük tələb olunurdu. Hakim dairələrin vəhşi, yırtıcı təbiətinə yaxşı bələd olan Həsən bəy üçün doğma xalqının taleyi ilə bağlı çətin mənəvi əzablar dövrü başlanmışdı”. Bütün bu şər və böhtan kampaniyasının məntiqi sonluğu isə o oldu ki, bir gün jandarm idarəsinə çağırılan Həsən bəy gəlib gördü ki, çapçısı erməni Minasov orada qəzetin siyasi xəbərlərinin “sətiraltı məna” daşması barədə çuğulçuluq edir. Bununla da “Əkinçi”nin nəşri dayandırıldı.

Əslində, hakimiyyət dairələrinin öz qurması olan bütün bu “donos”bazlıq oyunları və erməni çuğulçuluğu

“Əkinçi”nin qapadılması üçün səbəb yox, bəhanə idi. Qəzetin amalıni əks etdirən həqiqi məzmununu xarakterizə edərkən Ə.B.Topçubaşov yazır: “Həsən bəyin xalqı qəflət yuxusundan ayılmağa, cəhalət pəncəsindən xilas olmağa, sağlam və mədəni həyata, milli şüura səsləyən çağırışları” “Əkinçi”yə xüsusi bir məna verirdi.” Qəzetin qapadılması-nın əsl səbəbi məhz bu “xüsusi məna” idi. İmperiya haki-miyyəti yaxşı başa düşürdü ki, qəflət yuxusundan ayılmış, öz haqqını dərk etmiş xalqı əsarətdə saxlamaq çətin, bəlkə də, qeyri-mümkün olacaq.

Hənifə xanımın xatirələri bu məsələyə bir daha aydınlıq gətirir: “Hökumət onu ona görə işdən azad edirdi ki, bu insan müsəlman idi və qaranlıqda olan öz müsəlman qardaşlarını maarifləndirmək istəyirdi.”

...Hökumət həmişə Həsən bəydən çəkinirdi. Yaşlı quberniya müşavirlərindən biri Həsən bəyə demişdi: “Biz istəyirdik, başınızdan neft töküb sizi diri-diri yandıraq. Siz olmasaydınız, bizim dilsiz-ağızsız qoyun sürüsü ilə işimiz asan olardı.”

“Əkinçi”nin qapadılması və H.B.Zərdabinin sonrakı taleyindən bəhs edərkən bir məqama diqqəti cəlb etmək istərdik. Məsələ burasındadır ki, H.B.Zərdabi özü “Əkin-çi”nin nəşri tarixindən bəhs edən və “Həyat” qəzetinin 28 dekabr 1905 və 2,3 yanvar 1906-cı il nömrələrində dərc olunmuş “Rusiyada əvvəlinci türk qəzeti” məqaləsində bir çox məsələlərlə, o cümlədən “Əkinçi”nin bağlanması və

özünün Bakıdan uzaqlaşdırılması ilə bağlı tam həqiqəti deyə bilməmişdi. Unutmayaq ki, imperiya hakimiyyəti və senzura hökmranlılığı hələ davam edirdi. Həsən bəy həmin məqalədə bu barədə belə yazmışdı: “Mən istəyirdim qəzetəni vəqtilə (müvəqqəti - İ.A.) bağlayıb dava qurtarandan sonra çıxardım. Amma müsəlmanların düşmənləri əl çək-mədilər. ... Dava qurtardı, amma mənim Bakıda qalmağım müşkül oldu. ... Belədə mən nə ki, “Əkinçi”ni dəxi çıxarda bilmədim, hətta Bakıda da qala bilməyib öz kəndimizə köçüb getdim”. Sovet dövründə nəşr olunan bütün mənbə-lər, ədəbiyyat və jurnalistika tarixinə dair kitablar, H. B. Zərdabinin həyat və yaradıcılığı haqqındakı araşdırmalar, hətta xatirələr bu “həqiqəti” təkrarlayır: “Həsən bəy Bakıda qala bilməyib öz kəndlərinə köçüb getdi.”

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, Ə.B.Topçubaşovun “Azərbaycanın yol göstərəni” əsərində “Əkinçi”nin qa-padılması və Həsən bəyin sonrakı taleyi ilə bağlı indi-yəcən üstündən sükutla keçilmiş bir sıra əhəmiyyətli məsələlərə aydınlıq gətirilir. H.B.Zərdabiyə qarşı təz-yiqlərin get-gedə güclənməsindən bəhs edən Əlimərdan bəy daha sonra yazır: “Məhkəmə və cəzanı çox gözlə-mək lazım gəlmədi. Qafqaz canişinliyinin göstərişi ilə Həsən bəy Bakı real məktəbinin müəllimi vəzifəsindən azad edildi və beş illiyinə Stavropol şəhərinə sürgün olundu. Onun sevimli övladı “Əkinçi” isə həmişəlik qa-padıldı.”

Vətəndən və doğma xalqın dan uzaq düşməsi, vərdis etdiyi mühitdən, həyat tərzindən və sevimli məşğuliyyə-tindən ayrılması, maddi cəhətdən tam müflüsləşməsi, dai-mi stress və mənəvi əzablar Həsən bəyin səhhəti, xüsusən də əsəb sistemi üçün təsirsiz ötüşmədi. O, sağlamlığını itirərək hələ orta yaşlarında ikən bir ilin içində saç-saqqalı tamam ağarmış, üzgün bir qocaya çevrilmişdi. Ancaq sonrakı illər göstərdi ki, bu iztirablar Həsən bəyin daxilindəki mübarizə əzmini və xalqına xidmət eşqini söndürə, şəxsiyyət və ləyaqətini sındıra bilməyib.

1881-ci ildə Həsən bəy Zərdab kəndinə qayıda bil-di. Bu zaman onun cəmi 44-45 yaşı vardı. Keçirdiyi sarsıntılar nəticəsində səhhəti nə qədər pozulsa da, özünə qapanıb sakit ömür sürmək onun həyat amalına uyğun deyildi. Əvvəlcə kənddə məktəb açmaq istəyinə düşür, lakin icazə vermirlər. Amma Həsən bəy yenə də yolundan dönmür. Gəncliyində olduğu kimi kənd əha-lisinin haqqını dövlət məmurlarının özbaşınalığından qorumaq üçün hüquq müdafiəçiliyi, ictimai vəkillik fəaliyyətinə başlayır. Bununla yanaşı, həmin illərdə Tiflisin rusdilli mətbuatı, xüsusən “Obzor” qəzeti ilə əməkdaşlıq edir, soydaşlarının dözülməz həyat şəraiti, addımabaşı üzləşdikləri haqsızlıqlar barədə kəskin məz-munlu məqalələr çap etdirir.

Hər iki fəaliyyət forması Həsən bəy üçün ciddi təh-lükə doğururdu. Xalqının haqqını tələb etmək naminə o, yenə də həyatını və taleyini riskə qoymaqdan çəkinmirdi.

Ə.B.Topçubaşov bu barədə yazır: “O, yenidən çox asanlıqla Qafqaz hakimiyyət dairələrinin hədəfinə çevrilə bilirdi. Onlar hələ “Əkinçi”nin yaratdığı baş ağrılarını yaddan çıxarmamışdılar. Cəmiyyətdəki sakitliyi pozan, hökumətə problemlər yaradan ünsür kimi Həsən bəyin yenidən Qafqaz hüdudları xaricinə sürgün edilməsi üçün bəhanə axtarılırdı.

Haqlı olduğuna ürəkdən inanan, xalqa sona qədər sədaqətli xidmət yolundan çəkilməyi ağılına da gətirməyən Həsən bəy fəaliyyətini əvvəlki kimi əzmlə davam etdirirdi.”

1896-cı ildə Həsən bəy Zərdabi əzablarla dolu 17 illik məcburi fasilədən sonra yenidən Bakıya dönə bildi. Həmin il onun kürəkəni Əlimərdan bəy Topçubaşov da Tiflisdən Bakıya köçmüş, Bakı dairə məhkəməsində iclasçı və vəkil vəzifələri tutmuşdu. Sonrakı il həm Həsən bəy, həm də Əlimərdan bəy Bakı Şəhər Dumasına üzv seçildilər. Əlimərdan bəy Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maliyyələşdirdiyi rusdilli gündəlik “Kaspi” qəzetinin baş redaktoru oldu və 1896-cı ildən Həsən bəyin bu qəzetlə ömrünün sonuna qədər davam edən çox fəal əməkdaşlığı başlandı. Eyni zamanda həmin illərdə şəhər Dumasının üzvü kimi H.B.Zərdabi əhalinin hüquqlarının qorunması, abadlıq işlərinin görülməsi, müsəlman uşaqları üçün “rus-tatar” məktəbləri şəbəkəsinin yaradılması kimi mühüm layihələrin həyata keçirilməsinin təşəbbüskarı oldu.

“Əkinçi”nin son nömrəsində Həsən bəy oxuculara müraciətlə yazmışdı: Biz naxoş olduğumuza görə bu ilin axırını nömrələri öz vaxtında çıxmayacaq və onların haçan çıxması məlum deyil.” Burada Həsən bəy “biz” deyərkən şəxsən özünü nəzərdə tutmuşdu, amma bu gün tarixin yüksəkliyindən baxanda bu “biz” kəlməsinin həqiqətən bizim hamımıza, bütün cəmiyyətə aid olduğunun rəmzi mənası aydın görünür və aradan ötən 135 illik zaman müddəti heç də hər şeyi dəyişə bilməyib. Sanki mətbuatın maarifçilik missiyası tamam unudulub. Söz azadlığından sui-istifadə edilərək siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, dil və s. baxımdan nə qədər savadsız və qərəzli yazılar çap olunur! Dini dəyərlərə qayıtmaq adı altında yenə də çox zaman mövhumatçılıq, təriqətçilik təbliğ edilir.

Azərbaycan milli mətbuatının 135 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamında deyilir: “Azərbaycan milli mətbuatı bütün dövrlərdə həqiqət çarcısı olmuş, cəmiyyəti düşündürən problemləri, dövrün qabaqcıl ideyalarını və mütərəqqi fikirlərini əks etdirmiş, xalqımızın maariflənməsində, milli və bəşəri dəyərlərin təbliğində mühüm rol oynamışdır.

Mürəkkəb, lakin şərəfli inkişaf yolu keçmiş milli mətbuatımız həmişə xalqımızdan şanlı tarixinin güzgüsü olmuşdur.” Bu sözlər müasir Azərbaycan jurnalistikasının

qarşısına böyük vəzifələr qoymaqla onun məsuliyyətini daha da artırır.

H.B.Zərdabi yazırdı: “Üç ildir “Əkinçi” qəzeti fəryad edir ki, ay qardaşlar, elm öyrənin, yoxsa zindəganlıq cəngində özünüz, millətiniz, məzhəbiniz bərbad olacaqdır.” İndiki bəzi qəzetləri oxuyanda görürsən ki, nəinki üç, hətta yüz otuz beş ildən sonra da bu həqiqətləri başa düşməyənlər var.

Sadəcə qəzet buraxmaq yox, avamlığı, mövhumatçılığı, xurafatı, yalançılığı, elmsizliyi ifşa edən “Əkinçi”nin ideya ənənələrini davam etdirmək lazımdır. “Əkinçi”dən yüksək insani ləyaqət və yazı mədəniyyəti öyrənərək mətbuatı şər, böhtan, söyüş, təhqir və iftira məzmunlu cizmalaralardan xilas etmək gərəkdir.

Həyatı boyu çəkdiyi bütün məşəqqətlərə baxmayaraq, tale Həsən bəyə “Əkinçi” ilə səpdiyi maarif və mədəniyyət toxumlarının ilk cücərtilərini görmək xoşbəxtliyi bəxş etmişdi. Tale ona Azərbaycanda peşəkar teatrın və peşəkar mətbuatın formalaşmasının, məktəb şəbəkəsinin, xeyriyyə cəmiyyətlərinin yaranmasının canlı şahidi olmaq, yeni meydana çıxan milli ziyalı təbəqəsi üçün ağsaqqal və məsləhətçi missiyasını yerinə yetirmək səadəti vermişdi.

1901-ci ildə Bakıda H.B.Zərdabinin təşəbbüsü, H.Z.Tağıyevin vəsaiti ilə ilk müsəlman qız məktəbi açılmış, Həsən bəyin ömür-gün yoldaşı Hənifə xanım onun ilk müdirəsi olmuşdu.

1906-cı ildə H.B.Zərdabinin təşəbbüsü və sədrliyi ilə Bakıda Azərbaycan müəllimlərinin ilk qurultayı keçirilmişdi.

Həsən bəyin qızı Qəribsoltn xanım atası haqqında xatirələrində yazırdı: “Ömrünün qüruba yaxınlaşdığı günlərdə atam üçün ən böyük təsəlli və yüngüllük fəaliyyətinin başlanğıcında olduğu kimi təklikdə qalmaması idi. Onu tək-tənha başladığı iş və vəsiyyətlərinə sadıq olan sevimli şagirdləri əhatə etmişdi. O, artıq xalqın çoxəsrlik cəhalət yuxusundan ayıldığını, öz müdafiəsinə qalxdığını görürdü.”

H.B.Zərdabi həmin “sevimli şagirdlərinə” – dövrünün gənc ziyalılarına müraciətlə yazırdı: “Ey elm təhsil edən cavanlarımız! Doğrudur, bizim vətən qardaşlarımız ilə üns tutmaq çətindir, siz danışığınızı onlar başa düşməyib, ətfalınızı şəriətə namüvafiq hesab edib, sizə kafir deyib incidəcəklər. Pəs ləzzəti-dünyaya tamah etməyib, öz qardaşlarımızı əməli-xeyrə vadar edin, qoy şüəralar sizi həcv etsin, mollalar lənət oxusun, əvamünnas daşa bassın, siz millət üçün zəhmət çəkirsiniz və bişəkk, gələcəkdə millətin gözü açılanda sizi şəhid hesab edib, sizə rəhmət oxuyacaq.”

Əlbəttə, bu rəhmətdən ən böyük pay elə Həsən bəyin öz ruhuna düşür.

“Xalq qəzeti”, 23-24.07.2010

2013-CÜ İLİN NOBEL MÜKAFATI LAUREATLARI

Müasir dünyada il ərzində elm, ədəbiyyat və sülhün qorunması sahələrində baş verən ən əlamətdar hadisələrdən biri də həmin fəaliyyət sahələri üzrə ən uğurlu nəticələrə nail olmuş insanların Nobel mükafatına layiq görülməsidir. 1896-cı ildə vəfat etmiş görkəmli İsveç alimi, ixtiraçısı və sahibkarı, o zaman dünyanın ən zəngin adamlarından biri olan Alfred Nobelin vəsiyyətinə əsasən, onun bütün varidatı satıldı, toplanan vəsait xüsusi fond şəklində İsveç bankına qoyuldu və il ərzində yığılan faizlər beş bərabər hissəyə bölünərək yeni əsrin ilk ilindən – 1901-ci ildən fizika, kimya, təbabət (yaxud fiziologiya), ədəbiyyat və sülhün qorunması sahələrində ən böyük uğurlara görə mükafat kimi verilməyə başlandı.

1968-ci ildə İsveç Dövlət Bankı iqtisadiyyat üzrə də Nobel mükafatı təsis etdi. Rəsmən Nobel xarirə mükafatı adlanan bu ödənilmə statusuna və məbləğinə görə Nobel mükafatına bərabər tutulsa da, Nobel Fondunun yox, İsveç

Bankının vəsaiti hesabına ödənilir. İndiki valyuta kursu ilə mükafatın məbləği təxminən bir milyon ABŞ dollarına bərabərdir.

Bu ən nüfuzlu beynəlxalq mükafa layiq görülmüş şəxslərin adı mənsub olduqları sahələrin və təmsil etdikləri ölkələrin çağdaş tarixinə şöhrət gətirir. Onların xidmətləri bütün dünyada tanınır və ehtiramla qəbul edilir. Deyilən fikirlər eyni qayda ilə 2013-cü ilin Nobel mükafatı laureatlarına da aiddir.

Xatırladaq ki, 2013-cü ildə fizika üzrə Nobel mükafatına yeni elementar hissəciyin mövcudluğunu nəzəri olaraq isbat etmiş Britaniya alimi Piter Hiqqs və onun belçikalı həmkarı Fransua Enqler layiq görülmüşlər. P.Hiqqs 1929-cu ildə İngiltərənin Nyukasl şəhərində doğulmuşdur. London Universitetinin Kral kollecini bitirən alim 1954-cü ildə doktorluq elmi dərəcəsi almış, müxtəlif illərdə Britaniyanın London və Edinburq universitetlərinin professoru olmuşdur. 1983-cü ildən London Kral Cəmiyyətinin üzvüdür.

1964-cü ildə materiyanın kütləsini müəyyən edən elementar hissəciyin mövcudluğunu proqnozlaşdırmış, bu hissəcik onun şərəfinə “Hiqqs bozonu” adlandırılmışdır. P.Hiqqsin elmi fərziyyəsi özünü doğrultmuş, yüksək enerji daşıyıcısı olan bu hissəcik 1997-ci ildə praktik olaraq kəşf edilmişdir. Görkəmli alim Nobel mükafatından əvvəl də bir sıra nüfuzlu elmi mükafatlara layiq görülmüşdür.

Belçika alimi Fransua Enqler 1932-ci ildə dünyaya gəlmiş, 1956-cı ildə Brüssel Universitetini bitirmiş, 1959-cu ildə doktorluq elmi dərəcəsi almışdır. 1964-cü ildən Brüssel Universitetinin professorudur. 1980-1998-ci illərdə həmin ali məktəbin nəzdindəki Nəzəri Fizika İnstitutunun direktoru olmuşdur. Bir sıra beynəlxalq elmi mükafatlara layiq görülmüşdür.

Kimya sahəsində mükafat kimyəvi sistemlərin kompleks araşdırılmasına görə ABŞ alimləri Maykl Levitt, Ariye Uorşell və Martin Karplyusa verilmişdir.

İxtisasca biofizik olan M.Levitt 1947-ci ildə Cənubi Afrika Respublikasında doğulmuş, 16 yaşında İngiltərəyə köçmüş, 1967-ci ildə London Kral Kollecinə daxil olmuş, sonra təhsilini Kembric Universitetində davam etdirmişdir. 1972-ci ildə doktorluq elmi dərəcəsi alan alim bir neçə il İsraildə, bir müddət Paris Universitetində, sonra yenidən Kembridcə molekulyar biologiya üzrə araşdırmalar aparmışdır.

1987-ci ildən Avropa Molekulyar Biologiya Cəmiyyətinin, 2001-ci ildən London Kral Cəmiyyətinin, 2002-ci ildən ABŞ Milli Akademiyasının üzvüdür. M.Levitt bioloji molekulların strukturunun kompyuter modelləşdirilməsi metodunun banisidir.

İsrail əsilli Ariye Uorşell 1940-cı ildə anadan olmuş, 1969-cu ildə oradakı Veysman İnstitutunda kimyəvi fizika üzrə doktorluq elmi dərəcəsi almış, bir müddət ABŞ-ın

Harvard Universitetində, sonra Avropa Molekulyar Biologiya Cəmiyyətində çalışmışdır.

1981-ci ildən Cənubi Kaliforniya Universitetinin kimya və biokimya üzrə professorudur. 2008-ci ildən London Kral Cəmiyyətinin, 2009-cu ildən ABŞ Milli Akademiyasının üzvüdür.

Fiziologiya üzrə 2013-cü ilin Nobel mükafatına hüceyrələrarası tənzimləmə mexanizminin kəşfinə görə amerikalı Ceyms Rotman, Rendi Şekman və alman alimi Tomas Züdxof layiq görülmüşlər.

C.Rotman 1950-ci ildə ABŞ-ın Massaçusets ştatında doğulmuş, Harvard Universitetini bitirmiş, 1976-cı ildə həmin universitetdə doktorluq elmi dərəcəsi almışdır. Sonra Massaçusets Texnologiya İnstitutunda və Stenford Universitetində elmi tədqiqatlarla məşğul olmuşdur. Hazırda Yel Universitetinin professoru və hüceyrə biologiyası kafedrasının müdürüdür.

R.Şekman 1948-ci ildə ABŞ-ın Minnessota ştatında dünyaya gəlmiş, Stenford Universitetində 1959-cu ilin Nobel mükafatçısı Artur Komberqin rəhbərliyi altında doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Hazırda Kaliforniyadakı Berkli Universitetinin molekulyar və hüceyrə biologiyası kafedrasının professorudur.

T.Züdxof 1955-ci ildə Almanıyanın Hettingen şəhərində anadan olmuş, əvvəl tibb, sonra isə fiziologiya üzrə doktorluq elmi dərəcəsi almışdır.

2013-cü ildə iqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatını “qiymətlərin və maliyyə aktivlərinin empirik təhlilinə görə” ABŞ alimləri - Çikaqo Universitetinin professorları Yucin Fam, Lars Piter Hansen və Robert Şiller qazanmışlar. Onların tədqiqatları uzunmüddətli birja əməliyyatlarının idarə olunmasına kömək edir.

Nobel sülh mükafatı isə son bir neçə ildə olduğu kimi, bu dəfə də ayrıca bir şəxsə yox, təşkilata verilmişdir. 2013-cü ildə bu mükafata kimyəvi silahların qadağan olunması üzrə beynəlxalq agentlik layiq görülmüşdür. Əsas arqument Suriyada bu silahın tətbiqinin qarşısının alınmasıdır. Nəhayət, Nobel mükafatları içərisində geniş ictimaiyyət üçün daha populyar olan ədəbiyyat üzrə mükafatın laureatı haqqında bir qədər ətraflı məlumat vermək istərdik.

Oktyabrın 10-da İsveç Kral Akademiyasının təqdimatı, Nobel Mükafatları Komitəsinin qərarı ilə **2013-cü ilin ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı ingilis dilli Kanada yazıçısı, “müasir hekayə ustadı” xanım Elis Munroya verilmişdir.** E.Munro Nobel mükafatlarının 112 illik tarixində ədəbiyyat üzrə ən nüfuzlu beynəlxalq mükafata layiq görülən ilk Kanada yazıçısıdır. Eyni zamanda, o, həmin mükafatı qazanmış on üçüncü qadın yazıçıdır.

Qeyd edək ki, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına namizədlər vermək hüququna İsveç Akademiyasının, eləcə də digər ölkələrin analoji qurumlarının üzvləri, ədəbiyyat, yaxud dilçilik üzrə elmlər doktorları, əvvəlki illərin lau-

reatları, ədəbiyyat qurumlarının nümayəndələri (təşkilatlar yox, məhz nümayəndələr) malikdirlər. Hər il oktyabrın sonlarında İsveç Akademiyası dünyanın nüfuzlu 600-700 müvafiq qurumuna namizədlərin irəli sürülməsi üçün təklif göndərir. Namizədlərin adları yanvarın 31-nə qədər təqdim olunmalıdır. İlk mərhələdə onlardan iyirmi, ikinci mərhələdə isə beş nəfəri seçilərək oktyabrın əvvəlində keçirilən yekun səsverməsinə buraxılır. Hər iki mərhələdə namizədlərin adları məxfi saxlanılır. Namizədlərin ümumi siyahısı yalnız əlli ildən sonra rəsmi olaraq açılır.

Bu ilə qədər ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına Avropadan - 83, Şimali Amerikadan - 11, Asiyadan - 6, Latin Amerikasından - 4, Afrikadan - 4, Avstraliyadan - 1 nəfər layiq görülmüşdür. Laureatların 13 nəfəri qadın, 94 nəfəri isə kişidir.

XXI əsrin əvvəlindən bəri hər il Nobel mükafatına əsas namizəd kimi dünya şöhrətli yapon yazıçısı Xaruki Murakaminin adı çəkilir, ancaq mükafatı almaq ona nəsib olmur. Bu il mükafatın favoritləri sırasında ondan başqa belorus yazıçısı Svetlana Aleksiyeviç, italyalı postmodernist Umberto Eko, macar dramaturqu Peter Nadaş, rus şairi Yevgeni Yevtuşenko, israili nasir və publisist Amos Oz və digər yazıçıların da adları çəkilirdi. Son illər E.Munro da əsas iddiaçılardan sayılırdı. Və bu dəfə tale onun üzünə güldü. Elis Enn Munro 1931-ci il iyulun 10-da Kanadanın Ontario əyalətinin Uingem qəsəbəsində doğulub. Atası fermer, anası orta məktəb müəllimi olub. O, bə-

dii yaradıcılığa yeniyetmə yaşlarından başlamış, ilk hekayəsini 1950-ci ildə, universitetin filologiya fakültəsində oxuyarkən çap etdirmişdir. Qızlıq famili Leydlou olan Elis universitet təhsilini başa vurmada Ceyms Munro ilə ailə qurur və Vankuver şəhərinə köçür. Bununla da yaradıcılığına on beş illik fasilə verməli olur.

Bu nikahdan üç qızları dünyaya gəldikdən sonra ailə Viktoriya şəhərinə köçür və Elis burada kitab mağazası açır.

Bir neçə ildən sonra Ceymsdən ayrılan E.Munro yenidən Ontarioya qayıdır və peşəkar yaradıcılıq fəaliyyətinə başlayır. Onun 1968-ci ildə nəşr olunmuş “Xoşbəxt kölgənin rəqsi” adlı ilk kitabına daxil edilmiş kiçik hekayələr ədəbi ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilir və Kanada general-qubernatorunun mükafatına (faktiki olaraq, Kanadanın dövlət mükafatına) layiq görülür.

1971-ci ildə nəşr olunmuş “Qızların və qadınların həyatı” kitabı onun ədəbi uğurlarını daha da artırdı. Yazıçının xatirə-roman janrında yazılmış, formaca bir neçə hekayənin sintezini xatırladan yeganə iri həcmli bu əsərinin bir çox epizodları müəllifin öz bioqrafiyası ilə üst-üstə düşür. 1972-ci ildə nəşr olunmuş “Sən özün kimsən, axı?” adlı ikinci hekayələr toplusuna görə E.Munro yenidən general-qubernator mükafatı alır.

1979-cu ildən 1982-ci ilə qədər E.Munro pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olaraq Kanadanın, eləcə də Çin, Avstraliya və Skandinaviya ölkələrinin müxtəlif universitet-

lərində ədəbiyyatdan mühazirələr oxumuşdur. Ötən əsrin 80-90-cı illərində, hər dörd ildən bir E.Munronun müntəzəm olaraq yeni hekayə kitabları nəşr edilirdi. “Yupiterin peykləri” (1982), “Sevgi yolu” (1986), “Gənclik dostum” (1990), “Açıq sirlər” (1994), “Seçilmiş hekayələr”(1996), “Yaxşı qadının sevgisi” (1998) bu dövrün məhsullarıdır. 2002-ci ildə onun böyük qızı Şeyla da ədəbi yaradıcılığa başlayaraq anasının 70 illiyi şərəfinə yazdığı kitabı nəşr etdirir.

E.Munronun əksər hekayələri bir çox xalqların dilinə tərcümə olunmuş və müəllifinə dünya şöhrəti qazandırmışdır. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, Nobel laureatlarının çoxu kimi E.Munronun da heç bir əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmayıb və haqqında ölkəmizdə heç nə yazılmayıb (yalnız Nobel mükafatı alandan sonra bir hekayəsi Azərbaycan dilində elektron KİV-də yayınlandı). E.Munronun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirən mütəxəssislər onu hekayə ustası kimi böyük rus yazıçısı A.P.Çexovun davamçısı adlandırırlar. Bu, onun sənətinə verilən ən yüksək qiymətdir.

2009-cu ildə E.Munro nüfuzuna görə dünyada Nobeldən sonra ikinci ədəbiyyat mükafatı sayılan Buker mükafatına layiq görülmüşdür. 1969-cu ildə təsis olunmuş Buker mükafatı müxtəlif ölkələrin ingilis dilində yazan yazıçılarna verilir. Bu mükafatı almış yazıçılardan bəziləri sonra Nobel mükafatına da layiq görülmüşlər. İndi E.Munro da bu şərəfli ənənəni davam

etdirənlər sırasındadır. Qeyd edək ki, 2005-ci ildən başlayaraq bu mükafatı başqa dillərdə yazan yazıçılara da verirlər.

E.Munronun əksər hekayələrinin baş qəhrəmanı mürəkkəb, ziddiyyətli və emosional xarakterli qadınlar, mövzusu isə qadın taleyidir. Demək olar ki, bütün əsərlərində hadisələr yazıçının öz Vətəninə – Ontario əyalətində cərəyan edir.

Onun şöhrət çələnginə yeni rənglər əlavə etmiş son əsərlərindən “Nifrət, dostluq, məhəbbət və nikah” (2001), eləcə də “Qaçqın” (2007) hekayələri müasir cəmiyyətin qadınları dözülməz iztirablara məruz qoyması probleminə həsr olunub.

Müasir dünya ədəbiyyatında hekayə janrının ən məşhur ustalarından sayılan yeni Nobel laureatı ümumilikdə iyirmiyə yaxın kitabın müəllifidir. Sonuncu kitabı 2009-cu ildə nəşr edilmiş “Xoşbəxtlik həddindən artıq çoxdur” adlı novellalar toplusudur. Hələlik, axıncı mətbu hekayəsi ötən ilin yayında dərc edilmiş qocaman nasir - “Yəqin ki, bu, mənim son hekayəm olacaq” - fikrini söyləmişdi. Bundan sonra qələmini yerə qoyan E.Munro həyat tərzini də dəyişərək özünü dünyadan təcrid etmişdi. Heç kimlə ünsiyyət saxlamır, televizor və kompyuterə baxmır, hətta telefon zənglərinə belə cavab vermirdi. Bir sözlə, xanım Elis həyatla vidalaşmağa hazırlaşdı. Ancaq ümid etmək olar ki, yazıçı şöhrətinin zirvəsi sayılan ali mükafatla təltif

İlham Abbas

olunması ona yeni həyat və yaradıcılıq enerjisi verəcəkdir.

“Xalq qəzeti”, 14.01.2014

2014-CÜ ILIN NOBEL MÜKAFATI LAUREATLARI

Hər il dünya ictimaiyyətinin, kütləvi informasiya vasitələrinin diqqətini cəlb edən, maraq doğuran məsələlərdən biri də dünyada ən nüfuzlu mükafat sayılan Nobel mükafatına kimlərin layiq görülməsidir.

Məlum olduğu kimi, 1896-cı ildə vəfat etmiş görkəmli İsveç alimi, ixtiraçı və sahibkarı, o zaman dünyanın ən zəngin adamlarından biri olan Alfred Nobelin vəsiyyətnaməsinə uyğun olaraq, onun bütün varidatı satılaraq, toplanan vəsait xüsusi fond şəklində İsveç Dövlət Bankına qoyulmuşdu. Yeni əsrin ilk ilindən -- 1901-ci ildən başlamış il ərzində toplanan faizlər hər il bərabər hissələrə bölünərək beş nominasiya – fizika, kimya, təbabət (yaxud fiziologiya), ədəbiyyat və sülhün qorunması sahələrində ən böyük uğurlara görə mükafat kimi verilməyə başlandı.

1968-ci ildən İsveç Dövlət Bankı iqtisadiyyat üzrə də Nobel mükafatı təsis etmişdir. Rəsmən Nobel xatirə mükafatı adlanan bu ödəmə statusuna və məbləğinə görə Nobel mükafatına bərabər tutulsa da, Nobel Fondunun yox, İsveç

Bankının vəsaiti hesabına ödənilir. İndiki valyuta kursu ilə Nobel Fondunda toplanmış vəsaitin ümumi həcmi 250, mükafatların məğləği isə təxminən bir milyon ABŞ dollarına bərabərdir. (Bu il 1,4 milyon). Əgər hər hansı sahə üzrə iki, yaxud üç mükafatçı olarsa, mükafat onların arasında bərabər bölünür.

Nobel mükafatının əsasnaməsinə görə, bütün sahələr üzrə mükafata namizədlərin adları, müzakirələrin və səsvermənin gedişi məxfi saxlanılır, bu barədə heç bir rəsmi açıqlama verilmir. Yenə də qəbul olunmuş qaydalara əsasən, bu məxfi məlumatlar yalnız 50 ildən sonra açıqlana bilər. Məsələn, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatlığına namizədlərin adları bu günəcən yalnız 1950-ci il daxil olmaqla rəsmən elan edilmişdir. Deyilən müddətin üstündən on ildən artıq ötməsinə baxmayaraq, sonrakı illər üzrə namizədlərin adları hələ də rəsmən açıqlanmayıb.

Buradan belə bir məntiqi nəticə çıxır ki, hər il mükafatların verilməsi ərəfəsində bizim, eləcə də bütün dünyanın KİV-ində kimlərinsə namizədliyi barədə verilən məlumatlar yaxşı halda şayiədən, pis halda dezinformasiyadan başqa bir şey deyil.

Nobel Fondunun nizamnaməsinə əsasən, ayrı-ayrı sahələr üzrə namizədləri mükafatla təltif etmək səlahiyyəti ekspert təşkilatı qismində dörd quruma verilmişdir. Fizika və kimya üzrə laureatların kimliyini İsveç Kral Elmlər Akademiyası, tibb (yaxud fiziologiya) üzrə Stokholm Karolina Tibb-Cərrahiyyə İnstitutu, ədəbiyyat üzrə İsveç

Ədəbiyyat Akademiyası, sülhün qorunması üzrə isə Norveç parlamentinin nəzdindəki xüsusi komitə müəyyən-ləşdirir. Sonra bütün laureatların adlarını Nobel Mükafat-ları Komitəsi rəsmən təsdiq edir.

İndiyə qədər yalnız doqquz ölkənin – ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa, İsveç, Rusiya (SSRİ), İtaliya, Avstriya və Kanadanın təmsilçiləri bütün nominasiyalar üzrə Nobel mükafat qazanmağa nail olmuşlar. Onu da qeyd etmək maraqlı olardı ki, amerikalılar ümumilikdə - 338, britaniyalılar – 110, almaniyalıları – 82, fransalar – 56, isveçlilər – 30, rusiyalıları – 22, italiyalıları – 15, avstriyalıları – 13, kanadalıları – 13 mükafat qazanmışlar.

Ötən il fizika üzrə Nobel mükafatına "ağ işıq mənbə-lərinin parlaqlığını və enerji qoruyuculuğunu təmin edən yüksək effektiv göy işıq diodlarının ixtirasına görə" yapon alimləri İsami Akasaki, Xiroşi Amako və Syudri Nakamu-ra (ABŞ vətəndaşı) layiq görülmüşlər. Əgər 2013-cü ildə fizika sahəsində Nobel mükafatı nəzəri tədqiqatlar istiqə-mətli kəşfə görə verilmişdisə, bu il üstünlük sırf praktik xarakterli ixtiraya görə verilib. Laureatlar bu effekti təmin edən lazer qurğusunun yaradılması üzərində 1982-ci ildən iyirmi il çalışmağa başlamış, ilk məqaləni 1992-ci ildə çap etdirmişlər. Qeyd etmək lazımdır ki, kvant-lazer tədqiqat-ları üzrə Nobel mükafatının verilməsi birinci dəfə deyildir.

İşıqsaçan diodlar yüksək texnologiyalar aləmində çoxdan məlumdur. Müasir elektron telecihazlarında onlar-dan geniş istifadə olunur. İndiyəcən qırmızı və yaşıl işıq

şüalandıran diodlar mövcud idi. Yapon alimləri isə daha effektiv olan göy işıq diodları ixtira ediblər. Bu problem üzərində dünyanın bir çox elmi mərkəzlərinin laboratoriyalarında tədqiqatlar aparılırdı. Bu ixtiranın tətbiqi ağ işıq mənbələrinin gücünü müqayisəyəgəlməz dərəcədə artırmağa imkan verir. Bu diodların bir üstünlüyü də var ki, daha səmərəli olmalarına baxmayaraq, hazırlanma və istifadə texnologiyası əvvəlkilərə nisbətən dəfələrlə ucuz başa gəlir. Həmin cihazlardan bütün dünyada müasir işıqlandırma qurğularının hazırlanmasında geniş istifadə olunur və onların tətbiqi sferası ildən-ilə genişlənir. Mütəxəssislər bu ixtiranı "ışıq elmində inqilab" adlandırırlar.

Nobel mükafatı laureatı İ.Akasaki 1929-cu ildə anadan olmuş, 1952-ci ildə Kioto Universitetini bitirmişdir. 1959-cu ildən yarımkeçirici diodlar üzrə araşdırmalarını Naqoya Universitetində davam etdirir, 1981-ci ildən həmin universitetin professorudur.

Ötən ilin Nobel mükafatçısı X.Amako İ.Akasakinin tələbəsi olmuşdur. O, 1960-cı ildə Yaponiyanın Xamatsu şəhərində doğulmuş, 1983-cü ildə Naqoya Universitetinin mühəndislik, 1985-ci ildə isə elektronika fakültələrini bitirmişdir. 1989-cu ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, 2010-cu ildə Naqoya Universitetinin professoru rütbəsi almışdır. 1982-ci ildən İ.Akasakinin qrupunda çalışan gənc alim 1992-ci ildə onunla birlikdə mövzuya aid ilk məqalənin həmmüəllifi olmuşdur.

2014-cü ilin fizika üzrə üçüncü Nobel mükafatçısı S.Nakamura 1954-cü ildə Yaponiyanın İkate şəhərində dünyaya gəlmiş, 1979-cu ildə Tokusima Universitetinin elektronika fakültəsini bitirmiş, 1994-cü ildə doktorluq elmi dərəcəsi almışdır.

1990-cı illərdə S.Nakamura Yaponiyanın Nichia korporasiyasının elmi-tədqiqat işlərinə rəhbərlik etmiş, 1993-cü ildə dünyada ilk dəfə olaraq göy işıq diodlarının sənaye üsulu ilə istehsalına nail olmuşdur.1999-cu ildən ABŞ-da yaşayan S.Nakamura Kaliforniya Universitetinin Mühəndislik Kollecinin professorudur.

2014-cü ildə kimya sahəsində Nobel mükafatı "yüksək səviyyəli fluoressent mikroskopiyanın hazırlanmasına görə" ABŞ alimləri Erik Betsiq, Uilyam Myorner və alman kimyaçısı Ştefan Hellə verilmişdir.

Mütəxəssislərin fikrincə, yüksək mükafata layiq görülmüş iş, əslində sırf kimyəvi kəşf yox, daha çox kimya texnologiyalarına aid ixtira xarakteri daşıyır. Alimlər ən yeni mərhələyə aid optik mikroskopla elektron mikroskopun ən üstün keyfiyyətlərini birləşdirərək maddənin indiyə qədər görünməsi mümkün olmayan xassələrini müşahidə etmək imkanlarını kəşf etmişlər.

Bu kəşf müasir elm qarşısında canlı toxumada proteinin təsiri ilə meydana gələn bir sıra xəstəliklərin, o cümlədən müalicəsi indiyəqən tapılmayan Alsgeymer və Parkinson xəstəlikləri kimi bəlalарının yaranma prosesini

aydınlaşdırmaq (deməli, həm də müalicə üsullarını tapmaq) şansı verə bilər.

E.Betsiq 1960-cı ildə doğulmuş, 1980-ci ildə Kornell Universitetində doktorluq dərəcəsi almışdır. İndi Tibbi Araşdırmalar Universitetində tədqiqat qrupuna rəhbərlik edir. U.Myorner 1953-cü ildə dünyaya gəlmiş, 1982-ci ildə Kornell Universitetində doktorluq dərəcəsi almışdır. Hazırda Stenford Universitetinin tətbiqi kimya üzrə professorudur.

Ş.Hell 1962-ci ildə Rumıniyada alman ailəsində anadan olub. Universitet təhsilini Almaniyada aldıqdan sonra bu ölkənin vətəndaşlığını qəbul edib. Doktorluq dərəcəsinə Heydelberq Universitetində alıb. Hazırda elmi fəaliyyətinə Maks Plank İnstitutunun biokimya üzrə direktoru və Almaniyanın xərçəng xəstəliyini öyrənmək üzrə mərkəzinin bölmə rəhbəri kimi davam etdirir.

Ötən il təbabət (yaxud fiziologiya) üzrə Nobel mükafatına "insan beyninin məkanda istiqamətlənmə qabiliyyətini müəyyənləşdirən elmi araşdırmalara görə" Britaniya fizioloqu Con O'Kif və Norveç alimləri ər-arvad Edvard və Mey-Britt Mozerlər layiq görülmüşlər.

Britaniya nevroloqu C. O'Kif bu istiqamətli araşdırmalara hələ 1971-ci ildə siçovullar üzərində apardığı təcrübələrlə başlamışdır. Analoji tədqiqatlar üzərində işləyən Norveç fizioloqları Edvard və Mey-Britt Mozerlər 2005-ci ildə insan beynində məkanda koordinatların müəyyənləşdirilməsinə cavab verən xüsusi toxumaların olduğunu

aşkar etmişlər. Bu toxumaların kəşfi insan beyninin yaddaş prosesini təmin etmə mexanizminin aydınlaşdırılmasına kömək edir.

Con O'Kif 1939-cu ildə Nyu-Yorkda anadan olmuş, 1967-ci ildə Kanadada doktorluq elmi dərəcəsi almışdır. Bundan sonra İngiltərəyə köçən alim 1987-ci ildən London Universitetinin professoru, 2013-cü ildən London Universiteti nəzdində Koqnitiv Neyrofiziologiya İnstitutunun direktorudur. Nobel mükafatına gətirib çıxarmış tədqiqat istiqaməti üzərində o, 45 il əvvəldən işləməyə başlamışdır.

C. O'Kif Böyük Britaniya Kral Elmi Cəmiyyətinin və Tibb Elmləri Akademiyasının üzvüdür. Elmi işlərinə görə bir çox beynəlxalq mükafatlara layiq görülmüşdür. O, ABŞ və Böyük Britaniya vətəndaşlığına malikdir.

Edvard Mozer 1962-ci ildə Norveçin Olesunn şəhərində dünyaya gəlmiş, 1995-ci ildə neyrofiziologiya ixtisası üzrə doktorluq elmi dərəcəsi almışdır. Bir müddət Britaniyanın Edinburq Universitetində C. O'Kifin rəhbərlik etdiyi elmi-tədqiqat laboratoriyasında çalışmışdır. 2007-ci ildən Norveç Elm və Texnologiya Universtitetinin Neyrofiziologiya İnstitutuna rəhbərlik edir.

Mey-Britt Mozer 1963-cü ildə Norveçin Fosnavaaq şəhərində doğulmuşdur. Oslo Universtitetini bitirmiş, 1995-ci ildə neyrofiziologiya ixtisası üzrə doktorluq dərəcəsi almışdır. Əri kimi o da bir müddət Britaniyanın Edinburq və London universitetlərində C. O'Kifin elmi tədqiq-

qat laboratoriyasında çalışmışdır. 1996-cı ildən elmi araşdırılmalarını Edvard ilə birgə Norveçin Tronxeym Universitetində davam etdirir. 2000-ci ildən həmin universitetin professoru və Neyron Tədqiqatları Mərkəzinin rəhbəridir.

Bir cəhəti də qeyd etmək maraqlı olardı ki, Nobel Mükafatları Komitəsinin qərarına əsasən, 2014-cü ildə fiziologiya üzrə mükafatı laureatlar arasında ənənəyə uyğun olaraq üç bərabər hissəyə yox, iki hissəyə bölmüşlər. Mükafatın yarısını C. O'Kif, digər yarısını isə Mozerlərin ailə cütünü almışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illər fiziologiya üzrə Nobel mükafatları əsasən molekulyar biologiya və DNK sahəsində aparılmış tədqiqatlara görə verilir.

Norveç parlamentinin qərarı ilə 2014-cü ilin Nobel sülh mükafatına "uşaq və gənclərin istismarına qarşı və bütün uşaqların təhsil hüququnun həyata keçirilməsi uğrunda yorulmaz mübarizələrinə görə" hüquq müdafiəçiləri – pakistanlı xanım Mələlə Yusifzay və hindistanlı Kaylaş Satyarthi layiq görülmüşlər.

Nobel Mükafatları Komitəsi hesab edir ki, builki mükafatçılar ayrı-ayrı dini konfessiyalara (müsəlman və induş) mənsub olmalarına və ölkələri arasındakı münasibətlərin gərginliyinə baxmayaraq, öz həyatlarını, demək olar ki, eyni bir işə sərf ediblər.

On yeddi yaşlı Mələlə Yusifzay Nobel mükafatlarının bütün tarixi ərzində bu ada layiq görülmüş ən gənc laureatdır. O, 1997-ci ildə Pakistanın şimalında yerləşən

Minqor şəhərində anadan olmuşdur. 2009-cu ildə onların şəhərini nəzarət altına alan Taliban qruplaşması qızların məktəbə getməsini qadağan edir. Öz haqqı uğrunda mübarizə aparmaq qərarına gələn 11 yaşlı qız keçmiş məktəb direktoru olan atası Ziyəddin Yusifzayın köməyi ilə özünün internet bloqunu yaradır və burada dini radikalların nəzarəti altında olan şəhərinin həqiqətlərini əks etdirən gündəlik materialları yayınlamağa başlayır. Bütün dünyada milyonlarla internet istifadəçisinin diqqətini cəlb edən, marağına səbəb olan bu gündəliklər Mələləyə böyük populyarlıq qazandırır. Gündəliklər əsasında ABŞ-da sənədli film çəkilir.

2011-ci ildə Mələlə Pakistanın milli sülh mükafatına layiq görülür. Qızın əzmkar mübarizəsi irticaçı qüvvələrin də diqqətindən yayınmır. 2012-ci il oktyabrın 9-da Mələlə terror hücumuna məruz qalır və ağır yaralanır. Onu İngiltərəyə -- Britaniya kraliçasının Birmengemdəki şəxsi klinikasına gətirirlər. İki ağır cərrahiyyə əməliyyatı sayəsində qızın həyatını xilas etmək mümkün olur.

2013-cü ilin 12 iyununda, 16 yaşı tamam olan gün Mələlə BMT tribunasından uşaqların hüquqlarının qorunması mövzusunda məruzə ilə çıxış edir və həmin ilin payızında İrlandiyanın paytaxtı Dublində insan haqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan Beynəlxalq Amnistiya təşkilatının mükafatı ilə təltif olunur. 2013-cü ilin sonunda Britaniya-da gənc hüquq müdafiəçisinin "Mən Mələləyəm" kitabı nəşr olunur.

İndi gənc Nobel mükafatçısı ailəsi ilə birlikdə Londonda yaşayır. Atası Pakistanın Birmengemdəki konsulluğunda işlə təmin olunub. Məlalə tezliklə müalicə və reabilitasiya kursunu başa vurub vətəninə qayıtmaq, mübarizəsini davam etdirmək arzusundadır.

2014-cü ilin Nobel sülh mükafatının ikinci laureatı hindistanlı hüquq müdafiəçisi Kaylaş Satyarthi 1953-cü ildə Hindistanın Vidişa şəhərində anadan olmuşdur.

Elektrik mühəndisliyi üzrə universitet təhsilinə və elmi dərəcəyə malikdir. Bir müddət kollecdə ixtisası üzrə müəllim işləmişdir.

1983-cü ildə uşaq hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan "Uşaqlığı qoruyaq" adlı ictimai hərəkətin əsasını qoymuşdur. On il müddətində bu hərəkət 80 mindən artıq uşağı köləlikdən və əməyinin qanunsuz istismarından xilas etmişdir. K. Satyarthinin bundan sonra təsis etdiyi Uşaqların hüquqlarını mühafizə təşkilatının əsas məqsədi azyaşlıların qanunsuz əməyə cəlb olunmasının qarşısını almaq və onları təhsilə cəlb etməkdir. Son illər K. Satyarthinin rəhbərlik etdiyi təşkilat beynəlxalq şəbəkəyə çevrilmiş və dünyanın 140-dan çox ölkəsində özünün yerli qurumlarını yaratmışdır.

2014-cü ildə sülh üzrə Nobel mükafatına məhz bu şəxslərin layiq görülməsi bu sahədə laureatların kimliyi ilə bağlı bəzi illərdə meydana çıxan söz-söhbətin yaranmasına yol vermədi. Onların humanitar məzmunlu real xidmət-

lərinin və bu yoldakı fədakarlıqlarının belə bir mükafata tamamilə layiq olduğunu hamı etiraf edir.

Ötən il iqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı bazar iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin tənzimlənməsinə aid tədqiqatlarına görə tanınmış fransız iqtisadçısı Jan Tirola verilmişdir.

Hər il Nobel mükafatı laureatları sırasında ən çox maraq və müzakirə doğuran ədəbiyyat sahəsində ödəülə layiq görünənlər olur. 2014-cü ildə İsveç Akademiyasının seçimi ilə ədəbiyyat sahəsində dünyanın ən nüfuzlu mükafatı "işğal altında yaşayan insanların taleyinin ən mübhəm cəhətlərini yaddaşlara həkk eləyən sənətinə görə" yəhudi əsilli tanınmış fransız yazıçısı Patrik Modiano layiq görülmüşdür. Hələ 1901-ci ildə ədəbiyyat üzrə ilk Nobel mükafatını fransız şairi Sülli Prüdom aldıqdan sonra Fransa dünya ölkələri içərisində bu sahədə liderliyi əldən vermir. P.Modiano'nun mükafatı bu ölkənin ədəbiyyat üzrə qazandığı 14-cü mükafatıdır. Fransız yazıçılarından Nobel mükafatını sonuncu dəfə 2008-ci ildə Qustav Leklezio almışdı.

P.Modiano 1945-ci ildə Paris yaxınlığındakı bir qəsəbədə dünyaya gəlmişdir.

Yazıçının 1968-ci ildə nəşr olunmuş "Ulduz meydanı" adlı ilk romanı Fransanın faşist Almaniya tərəfindən işğal edildiyi dövrün hadisələrindən bəhs edirdi. Gənc nasir romanda işğal dövrü həyatının əsasən atasının söhbətlərindən eşitdiyi bütün rəzilliklərini tam çılpalığı

ilə əks etdirib. Bu cəhət atasını elə hiddətləndirmişdi ki, o, kitabın bütün tirajını alıb yandırmaq istəmişdi.

Lakin atasının narazılığı gənc yazıçını öz mövqeyindən döndərə bilmədi və o, sonrakı bütün yaradıcılığını – 30-dan çox romanını da, demək olar ki, bütövlükdə həmin mövzuya həsr etdi. Bu cür hallar, adətən, yazıçılar uşaqlıqdan yaddaşlarına hopmuş hadisələri qələmə alanda baş verir. Maraqlıdır ki, P.Modiano işğal başa çatdıqdan sonra doğulmuş, bu hadisələr haqqında yalnız böyüklərin, əsasən də atasının söhbətlərindən məlumat almışdır. Faşist işğalı altında yaşayan yəhudi ailəsinin nə kimi məşəqqətlərlə üzləşdiyini təsəvvür etmək isə çətin deyildir. Məhz bu cür həyati detalları üzə çıxarıb bədii təhlil predmetinə çevirdiyinə görə fransız tənqidçiləri P.Modianonu "yaddaş arxeoloqu" adlandırırlar. Nobel ödülinə qədər onun yaradıcılığının ən böyük uğuru 1978-ci ildə çox nüfuzlu Qonkur mükafatını qazanması olmuşdur.

Çağdaş Fransa ədəbiyyatının canlı klassiki sayılan Patrik Modianonun əsərləri bir çox dünya xalqlarının dillərinə tərcümə edilmiş, romanları əsasında bir neçə bədii film çəkilmişdir.

Xatirə işığı

“YAZDA GÜL ÇIXACAQ...”

Ağa Laçınlının adı mənə uşaqlıqdan tanış idi. On-on iki yaşlarımdan atamın zəngin kitabxanasındaki bütün klassik şairlərin kitablarını oxuyub, keçmişdim “müasir” poeziyaya. Hər gün dərsə gedəndə verilən “perajki” pulundan qənaət edib şeir kitabları alırdım. Əlbəttə, qalın kitablar almağa “maliyyə imkanlarım” imkan vermirdi. Gücüm o zaman “Gənc şairin ilk kitabı” seriyasından nəşr olunan kitabçalara çatırdı. 10-12 şeirdən ibarət bu balaca kitabların qiyməti də elə 10-12 qəpik idi.

Sənət əsərinin satış qiyməti ilə əsl dəyəri arasındakı fərqi dərk etməyə hələ dərrakəm çatmasa da, bu gün müasir ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndələri kimi tanınan bir çox şairlərin şeirləri ilə ilk tanışlığım on yaşımdan, həmin on vərəqli, on qəpiklik kitablardan başlamışdı.

Ağa Laçınlının şair kimi ilk kitabı mənim oxucu kimi alıb oxuduğum həmin o ilk kitablardan biri idi. O kitabın adı indi yadımda deyil. Ancaq şairin adını yaddaşı-

ma həmişəlik həkk etmiş iki misra bu gün də əzbərimdədir:

**Qışda qurşağıma qar çıxan yerdə
Yazda gül çıxacaq dizimə mənim.**

...İllər keçəndən sonra universitetin filologiya fakültəsinin tələbəsi olarkən şeirlərini sonralar da maraqla oxuduğum Ağa Laçınlını fakültəmizin müəllimi kimi tanıdım. O, artıq bir şair və tədqiqatçı kimi məşhurlaşmışdı. Bir oxucu kimi ürəyimdə onunla bağlı cücərmiş hörmət və ehtiram duyğuları şəxsən tanıyandan sonra daha da boy atdı. daha da dərinləşdi. Doğrudur, Ağa müəllim bizim qrupa dərs deməmişdi, ancaq düzlüyü, sadəliyi, səmimiliyi, təvəzökarlığı, nümunəvi insan olması ilə bütün tələbələrin müəllimi idi.

...Qəzetdəki işimlə bağlı son illər Ağa müəllimlə ünsiyyətim daha da yaxınlaşdı. Mən onu bir sənətkar, bir tədqiqatçı, ilk növbədə şəxsiyyət və vətəndaş kimi daha yaxından tanıdım və hörmətim, ehtiramım birə-beş artdı. Gördüm ki, Ağa Laçınlı adına layiq ağayana bir kişidir. Nə zamanın şirnikdirici küy-kələyi, nə kürəyini dəyanətlə yerə vurduğu ağır xəstəlik onun özünə qarşı sərt, tələbkar, insanlara qarşı mehriban, xoşqınlıq xasiyyətini dəyişdirə bilmədi.

Bir-iki ilin söhbətidir... Azərbaycan ziyalılarından, o cümlədən universitetin müəllimlərindən böyük bir qrupu dövlət hesabına Məkkə ziyarətinə getmək imkanı qazan-

mışdı. Həmin günlərdə Ağa müəllimlə rastlaşdıq. Ziyarətdən söz düşdü. Dedi ki, mənə də təklif etmişdilər, imtina elədim. Təəccübümü görüb əlavə etdi: şərtləri ağırdır. Gördü, yenə fikrini tuta bilmirəm, izahat verdi: Səfərin ağırlığını demirəm. Qayıdandan sonrakı şərtləri ağırdır. Başqalarına baxma, mən ziyarətə getsəm, qayıdandan sonra gərək həqiqi hacı olam, əsl mömin həyatı yaşayam, buna isə hələ özümü hazır bilmirəm.

Bu sözləri mənəvi saflığı, halallığı, ləyaqəti ilə çoxlarına örnək olası Ağa Laçınlı deyirdi.

Bu kiçik epizod Ağa müəllimin xarakteri haqqında çox şey deyir.

Güllərin dizə çıxdığı bu yaz günlərində gözəl şair, qeyrətli insan Ağa Laçınlının 60 yaşı tamam olur. Biz də onu təbrik edənlərin sırasına qoşuluruq. Köhnə kişilər demiş, Allah ürəyincə versin!

R.S. Ağa müəllimə zəng vurub təbrikimizi özünə çatdırmaq istədik. Məlum oldu ki, şəhərin ən ucqar bir məhəlləsində yaşayan Ağa Laçınlının evində telefon yoxdur...

“Xalq qəzeti”, 7.05.2000

JURNALİSTİKANIN CAZİBƏSİ

Azərbaycan Elmlər Akademiyası Rəyasət heyətinin qərarı ilə “Xalq qəzeti”nin elm və təhsil şöbəsinin baş müxbiri Arif Quliyev elmi müəssisələrin işinə, elmi problemlərin populyarlaşdırılmasına və elm adamlarının fəaliyyətinə həsr olunmuş yazılarına görə EA-nın fəxri fərmanı ilə təltif olunmuşdur.

Bu il həm də Arif müəllimin jurnalistlik fəaliyyətinin 25 ili tamam olur.

Biz həmkarımızı kollektivimiz və qəzetimizin oxucuları adından təbrik edir, ona yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Ötən illər ərzində yüzlərlə yazısında müxtəlif insanların işini, xarakterini oxuculara çatdıran Arif Quliyev bu gün ilk dəfə qəzet səhifəsinə yazının “qəhrəmanı” rolunda çıxır.

– *Arif müəllim, Siz həyatınızı jurnalistikanın spesifik bir sahəsinə həsr etmişiniz. Mətbuatımızda bu sahədə ixtisaslaşan jurnalistlər tək-təkdir. Necə oldu ki, elm mövzusunə bağlandınız?*

– Görünür, jurnalistikaya elm sahəsindən gəlməyim öz təsirini göstərüb. Mən vaxtilə indiki Neft Akademiyasının geoloji-kəşfiyyat fakültəsində oxumuşam və təhsil aldığım illərdə dəniz suyunun şirinləşdirilməsi problem laboratoriyasında işləmişəm. Elə o vaxtlardan jurnalistliyə meylim vardı. Hekayələr, mənsur şeirlər yazırdım, institutun “Neft kadrları uğrunda” qəzetində məqalələrim, oçerklərim dərc olunurdu. Həyatımdakı qərribə bir təsadüfdən sonra ömürlük bu peşəyə bağlandım. Uzun illər “Elm və həyat” jurnalında işləmişəm. Sonra bir ara “Bilik” cəmiyyətinin “Dalğa” qəzetində çalışdım. 1991-ci ildən “Xalq qəzeti”ndəyəm. Arabir başqa şöbələrdə işləsəm də, həmişə elm və təhsil şöbəsinə can atmışam və nə yaxşı ki, istədiyim alınıb.

– *Jurnalistikanın gücü nədədir, Sizi nə ilə cəlb etdi?*

– İnsanları iki qismə bölmək olar. Bir qrup adamlar hisslərinin təsiri ilə hərəkət edirlər, emosional, sentimental olurlar. Belə adamlar ağılla deyil, daha çox ürəklərinin hökmü ilə yaşayırlar. Bir qrup adamlar da var ki, ağıl və məntiqlə, hər şeyi ölçüb-biçərək ömür sürürlər.

Mən birinci qrup adamlardanam. Jurnalistlik sənətinin romantikası məni özünə cəlb edib. Cavanlıqda, bəlkə də, bu peşə ilə şöhrətlənmək, məşhurlaşmaq arzusunda olmuşam, amma heç vaxt jurnalist olub, var-dövlət, mənəbə qazanmaq fikrinə düşməmişəm.

Jurnalistikanın gücü kosmosdakı “qara dəlik”lərin cazibəsi kimi müdhiş və anlaşılmazdır. Təsir dairəsinə düşdünmü, xilas olmaq olmur.

– *O romantik duyğular qəlbinizdə yenə yaşayırmı?*

– Yox. Düzünü bilmək istəsəniz, indi jurnalistik məni bir o qədər də cəlb eləmir. Həkimliyi, müəllimliyi, mühəndisliyi jurnalistikadan daha faydalı sənət hesab edirəm.

– *Məgər yazılarınız dərc olunanda Sizi sevindirir?*

– Əvvəlki kimi yox... Əvvəllər kimin yazısı çıxırdısa, hamı onu təbrik edirdi. Tənqidi yazılara reaksiya verilir, tədbir görülürdü. İndi vəziyyət başqa cürdür...

İndi mən çox nadir hallarda yazım dərc olunan qəzeti alıram.

– *Bəlkə, bu da peşəkarlığın bir əlamətidir? Yazı yazmaq, çap olunmaq Sizin üçün adi hala çevrilib?*

– Elə bil ki, yazılar özü qiymətdən düşüb. Yazdıqlarını oxuyan, maraq göstərən yoxdursa, yaradıcılığın nə qiyməti ola bilər?

– *Bəs haqqında yazdığınız adamlarda Sizin yazılarınız fərah doğurmurmu?*

– Doğrusu, indi məni jurnalistliyə bağlayan da elə budur. Sevinirlər... Mən də məmnunluq hissi keçirirəm.

İnanın ki, heç bir maddi stimol olmadan belə indikindən daha çox və daha yaxşı yazmaq olar. Bir şərtlə ki, fikirlərin kiminsə qulağına çata, yazdıqlarından cəmiyyətə, ölkəyə azdan-çoxdan xeyir dəyə...

– Nə üçün daha çox elm adamlarından yazmağı üstün tutursunuz? Başqa sahələrin işi, adamları Sizdə maraq doğurmurmu?

– Əslinə qalsa, az-çox başqa sahələrdən də yazmışam. Amma heç nədən elm mövzusu qədər mənəvi zövq almamışam. Bu sahənin dəyəri, gərəkliliyi öz yerində, həm də elm adamları məni özlərinin daxili zənginliyi, mənəvi saflığı, əxlaqi təmizliyi ilə, işlərinə vurğunluğu, Vətənə, xalqa təmənnasız xidmətləri ilə cəlb edirlər.

Elm sahəsinə marağım və az-çox bələdliyim də məni bu sahəyə bağlayır. Çoxillik ünsiyyət sayəsində ölkəmizin elmi-tədqiqat müəssisələrinin problem və qayğılarından, hətta perspektivlərindən xəbərdaram. Elmdən yazmaq üçün gərək, heç olmasa, kəşf ilə ixtiranın, kimyəvi elementlə maddənin fərqlərini biləsən. Ümumiyyətlə, yazdığın sahəyə bələdlik jurnalistikanın əsas qanunudur.

– Bir halda ki, özünüz söhbəti elm mövzusunda çəkirsiniz, onda bu sahədə kifayət qədər məlumatlı bir adam kimi Azərbaycan elminin, elmi potensialının bugünkü vəziyyətini necə qiymətləndirirsiniz?

– Azərbaycanın elmi potensialı neft ehtiyatlarından da zəngindir. Əgər gərəyincə sərmayə qoyulsa, Azərbaycan elmi ölkəmizə neftdən də çox gəlir gətirər. Azərbaycanın çox görkəmli alimləri var. Onları xarici ölkələrdə tanıyır, qiymətləndirir, işə dəvət edirlər. Bir çoxları bu dəvətləri qəbul etməyə məcbur olurlar. Çünki ölkəmizdə ciddi elmi araşdırmalar üçün lazımi şərait yaradılmır. Elm və

texnikanın yeniliklərini istehsalata tətbiq etmək üçün mexanizm yoxdur. Elmi kəşf və ixtiraların, yeni texnika və texnologiyanın tətbiqinə, müasir cihaz və qurğuların istehsalına güzəştli şərait yaradılsaydı, ölkəmizin sənayesi sürətlə modernləşdirilə bilərdi. Elmi işlərə görə patent verilməsi həllolunmaz bir problemə çevrilib. Və təəssüf ki, bu, çox zaman subyektiv amillərlə bağlı olur.

– Elmlər Akademiyası ölkəmizin baş elmi mərkəzidir. Siz onun işi ilə yaxından tanışsınız. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

– Son dövrlərdə EA-nın işində bir canlanma hiss olunur. Elmi araşdırmaların səviyyəsini qaldırmaq üçün struktur dəyişiklikləri edilir, təsərrüfat müqaviləsi ilə görülmən işlərin sayı çoxalır, elmi işçilərin maaşları artırılır.

EA-nın rəhbərliyi xarici ölkələrin elm idarələri və ölkəmizdə fəaliyyət göstərən xarici şirkətlərlə əməkdaşlığı genişləndirir. Xaricdə işləyən azərbaycanlı alimlərlə əlaqələr bərpa olunur.

Ən başlıcası isə, EA-nın rəhbərliyi elmi işçilərin və müəssisələrin problemlərindən xəbərdardır və onları aradan qaldırmağa çalışır.

Təəssüf ki, mətbuatımızın, jurnalistlərimizin bu sahənin problemlərinə marağı çox zəifdir. Elmdən dəfələrlə az vacib olan məsələlərdən dəfələrlə çox yazılır.

– Arif müəllim, mən söhbətimizin axarını yaradıcılıq mövzusunə qaytarmaq istəyirəm. Sizin yaradıcılığınızın başqa bir istiqaməti də var -- yumoristik hekayələr,

novellalar müəllifisiniz. Bir-birindən kəskin fərqlənən bu iki sahəni necə uzlaşdırı bilərsiniz?

– Yumoristik hekayə və novellaları, adətən, özüm üçün yazıram. Yazıram və çox xoşuma gələndə dərc elədirirəm. Dərc olunmayan yazıları da çoxdur. Elələri də var ki, heç yazmıram, yeri gələndə dost tanışa danışırım. Mənə elə gəlir ki, yazsam, onlar o ləzzəti verməz.

– Yaradıcılığınızın bu iki qolunu qovuşdurmaq Sizə müyəssər olurmu? Yəni elm aləmində rastlaşdığınız əhvalatları hekayə mövzusunə çevirmək, yaxud elm sahəsinə aid yazılarda yumoristik üslubdan istifadə etmək alınır mı?

– Elmi-kütləvi yazılarımda yumor üslubu bəzən özünü göstərir. Elə hekayələrim də var ki, hadisə elmi-tədqiqat idarəsində baş verir. Belə yazılar bir-iki dənə olar.

Ümumiyyətlə, mən tənqiddə meyilli jurnalist olsam da, indiyədək elm adamlarını, elmi-tədqiqat idarələrini bir dəfə də tənqid etməmişəm. Onlar heç vaxt istehza, ironiya doğuran yazılarımdan qəhrəmanı olmayıblar.

Bu da bir paradoksdur, hərçənd ki, paradoksun nə olduğunu çox az adam bilir.

– Jurnalistika Sizin gündəlik işinizdir və sözsüz ki, bu sahədə müəyyən bir iş planınız var. Bədii yaradıcılıqda necə, gələcək üçün “plan qura” bilərsinizmi?

– Başqalarını bilmirəm, ancaq mən sözün əsl mənasında “plansız təsərrüfata” keçmişəm. Çoxlu hekayə və novellalarım, hətta bir neçə povestim var. Vəsait dər-

dindən çap elətdirə bilmirəm. “Gələcək üçün” yazmağa isə nə vaxt var, nə də maraq...

Yazıçılıqda mənim elə bir iddiam yoxdur və özümü peşəkar saymıram. Sadəcə, məni tutan mövzu olanda yazmaya bilmirəm. Bir neçə il əvvəl aktyor Arif Quliyevlə birgə nəşr etdirdiyimiz “Adaş və qardaş” kitabının ikinci hissəsini çapa hazırlamaq fikrimiz var. Bir kitab da “sifarişlə” yazıram. Muğam teatrının 10 illiyi ilə bağlı hazırladığım “Yeddi rəngli Muğam teatri” adlı bu kitab teatr rəhbərliyinin sponsorluğu ilə çap olunacaq.

– *Tək-tək adamlar bilir ki, Sizin musiqi mövzusunə marağınız elə-belə deyil...*

– Vaxtilə musiqiyə, xüsusilə opera musiqisinə çox böyük marağım olub. Hətta “Koroğlu” operasının bütün musiqisini əzbər bilirdim. Dost-taşıqlarla əylənəndə hərdən Koroğlunun ariyasını oxuyardım. Bir dəfə də redaksiyada özümü saxlaya bilməyib, oxumuşam. Yəqin, ona işarə vurursunuz...

Musiqini çox sevirəm. İspan rəqs musiqisindən sonsuz zövq alıram. Saz havalarını, son illərdə isə muğamatı, ən çox da “Segah”ı dinləməyi xoşlayıram.

– *Arif müəllim, ailəniz, balalarınız qələm əhlinin qayğılarına necə qatlaşırlar?*

– Doğrusunu deyim ki, çətindir. Mən hətta dolanışıq dərdindən jurnalistliyi atmaq fikrinə də düşmüşəm. Amma uşaqlarım, həyat yoldaşım, heç bir ehtiyaca baxmayaraq,

mənim öz peşəmdən uzaqlaşmağıma razı olmayıblar. Tək elə bu münasibətə görə taleyimdən razıyam.

– *Bəs yazılarınızı necə qarşılayırlar? Evdə oxucunuz varmı?*

– Əvvəllər yazılarım dərc olunanda evdə bildirirdim, oxuyurdular. Xüsusilə böyük oğlum Rövşən çox maraqlanırdı. İndi demək olar ki, yazılarımın çıxmağından xəbər tutmurlar və bəzən bildirmədiyimə görə xətlərinə dəyir, inciyirlər. Heyif ki, onları daha çox sevindirməyə özümdə güc tapa bilmirəm...

– *Deyirlər, xoşbəxt o adamdır ki, səhər işə tələsir, axşam evə...*

– Meyar təkcə bu olsa, bəli, onda mən xoşbəxt adammam.

– *İnsanlarda hansı keyfiyyəti yüksək qiymətləndirirsiniz?*

– Mənim nəzərimdə insanın ən ali keyfiyyəti təmənnaşız yaxşılıq eləməkdir. Alverdə yaxşılıq etmək olar, ancaq yaxşılıqda alver olmamalıdır.

– *Arif müəllim, təcrübəli bir jurnalist kimi söhbətimizə nə əlavə etmək istərdiniz? Bu müsahibəni Siz götürsəydiniz, daha hansı sualı verərdiniz?*

– Həyata yenidən gəlsəydiniz...

– *Bu ki, lap ənənəvi sualdır.*

Amma cavab ənənəvi olmayacaq: Həyata yenidən gəlsəydim, jurnalist olmazdım...

“Xalq qəzeti”, 12.04.1998

PSIXOLOGİYA ELMİMİZİN KORİFEYİ

Ölkəmizin elmi-pedaqoji ictimaiyyəti görkəmli alim, psixologiya elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, təvazökar insan, gözəl ziyalı, professor Əbdül Əlizadənin 80 illik yubileyini qeyd edir.

Sənədlərdə Əbdül Əlizadənin Bakıda dünyaya gəldiyi qeyd olunub. Onun haqqında yazılmış bir sıra məqalələrdə də bu “fakt” təkrarlanır. Ancaq özünün yazdığı tərcümeyi-halında Əbdül müəllim Şuşanın Malıbəyli kəndində doğulduğunu, hələ körpəykən ailəsinin Bakıya köçdüyünü göstərir. Bakıdakı 31 nömrəli orta məktəbdə təhsil almış, 1950-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin məntiq-psixologiya şöbəsinə daxil olmuşdur.

Gənc Əbdül hələ tələbəykən elmi araşdırmalara maraq göstərir və üçüncü kursda oxuyanda psixologiya tarixinə dair ilk məqaləsi “Universitetin elmi əsərləri” məcmuəsində dərc olunur. Beşinci kursda isə Ə.Əlizadə Cəfər Cabbarlının yaradıcılığı əsasında “Bədii yaradıcılığın psixoloji məsələləri” mövzusunda diplom işi yazaraq 1955-ci ildə universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirir.

Ali təhsilini başa vurduqdan sonra Ə.Əlizadə bir müddət Əzim Əzimzadə adına Rəssamlıq Məktəbində pedaqoq və “Azərbaycan məktəbi” jurnalında ədəbi işçi kimi çalışmışdır. Psixologiya təlimini daha dərinləndirən öyrənmək, elmi tədqiqatlarla peşəkar səviyyədə məşğul olmaq istəyi ilə 1959-cu ildə API-nin (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin) aspiranturasına daxil olur. Bu illərdə görkəmli alimlərin qayğısı ilə Ə.Əlizadə pedaqogika və psixologiya elmlərinin inceliklərini, elmi araşdırma üsullarını dərinləndirən mənimsəyir.

Ə.Əlizadə 1962-ci ildə “Şagirdlərin təxəyyül fəaliyyətində analiz-sintez proseslərinin xüsusiyyətləri” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə edir. Sonrakı dövrdə Ə.Əlizadənin elmi fəaliyyəti bir müddət Elmi-Tədqiqat Pedaqogika İnstitutu ilə bağlı olmuşdur. O, burada baş elmi işçi vəzifəsində çalışmış, elmi araşdırmalarında nəzəri psixologiya ilə məktəb praktikası məsələlərini əlaqələndirməyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu mərhələdə alim psixoloqların bir sıra ümumittifaq və beynəlxalq toplantılarında Azərbaycanı ləyaqətlə təmsil etmiş, elmimizin respublikamızdan kənarda tanınmasında müəyyən rol oynamışdır. O, 1963-cü ildə SSRİ psixoloqlarının ikinci qurultayında xüsusi məruzə ilə çıxış etmiş, sonrakı illərdə də analoji forumların fəal iştirakçısı olmuşdur. Bu dövr onun elmi yaradıcılığının çox məhsuldar bir mərhələsini təşkil edir. Gənc alim bir-birinin ardınca “Uşaqlarda diqqətin tərbiyəsi”, “Uşaqlarda kollektivçilik

hislərinin tərbiyəsi”, “Yoldaşlıq və dostluq tərbiyəsi”, “Şagirdlərdə təxəyyülün inkişafı və tərbiyəsi”, “Ailədə uşaqların cinsi tərbiyəsi”, “Şagirdlərin yaradıcılıq fəaliyyətinin psixologiyası”, “İlk addımlar”, “Məhəbbət aləmində” və digər elmi-tədqiqat əsərlərini nəşr etdirir.

1976-cı ildə çox aktual sayılan “Cinsi dimorfizm və şəxsi qarşılıqlı münasibətlərin formalaşmasının psixoloji xüsusiyyətləri” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edən Ə.Əlizadə növbəti ildə Pedaqoji Universitetin Ümumi psixologiya kafedrasının professoru və müdiri seçilir. O vaxtdan bu günəcən 37 ildir ki, Əbdül müəllim ölkəmizdə psixologiya elminin əsas mərkəzlərindən biri olan bu kafedraya rəhbərlik edir.

Prof.Ə.Əlizadənin pedaqoji psixologiya ilə bağlı araşdırmalarının əsas qayəsi mütərəqqi psixoloji ideyaların, qabaqcıl elmi-nəzəri prinsiplərin təhsil prosesinə, yeni vətəndaş yetişdirilməsi işinə daha dərinədən nüfuzunun təmin edilməsidir. Onun elmi-pedaqoji fəaliyyətinin mahiyyətini də həmişə bu amil – elmi ideyalarla əməli iş prinsiplərinin, nəzəri psixologiya ilə praktik pedaqogikanın üzvi surətdə qovuşdurulması təşkil etmişdir. Bu cəhət 1986-cı ildə çap olunmuş “Uşaq və yeniyetmələrin cinsi tərbiyəsi”, həmçinin 1989-cu ildə işıq üzü görmüş “Ailə həyatının etika və psixologiyası” kitablarında xüsusilə qabarıq nəzərə çarpır.

Onun psixoloji sistemində şagird, tələbə ilk növbədə fərdi xarakterə və fərqli təbiətə malik olan, sayğılı yanaşma tələb edən şəxsiyyət kimi dəyərləndirilir. Ümumiyyətlə, Əbdül müəllim özünün həyat tərzini və fəaliyyət prinsipləri ilə bir daha sübut edir ki, insanların hörmətini qazanmağın ən dürüst yolu onlara hörmətlə yanaşmaqdır. Bir pedaqoq və kafedra müdiri kimi də Əbdül müəllimin başlıca iş prinsipi şəxsi nümunə metodudur. Xarakterində, rəftarında nə qədər mülayim, nəzakətli olsa da, elmi məsələlərdə, həyat prinsiplərinə sadıqlıqda bir o qədər inadkar və dönməzdir.

Həyat və fəaliyyətinin ölkəmizin müstəqillik dövrünə düşən yetkin çağlarında prof.Ə.Əlizadə təhsil psixologiyası, xüsusən də etnopsixologiya ilə bağlı tədqiqatlarında xalqımızın klassik psixoloji irsinin öyrənilməsinə diqqət mərkəzində saxlayır, bu sahədə böyük Azərbaycan alimi Nəsirəddin Tusinin konseptual ideyalarını dünya elminə dəyərli töhfə kimi qiymətləndirir. “Nizaminin psixoloji görüşləri” və “Xəmsə”də yaş və pedaqoji psixologiya məsələləri” monoqrafiyaları da məhz bu istiqamətli araşdırmaların məhsulu kimi meydana çıxmışdır. Bu mərhələdə prof.Ə.Əlizadənin təhsil psixologiyasına aid tədqiqatlarını təkmilləşdirməklə yanaşı, etnopsixoloji problemlərin araşdırılmasını da ön plana çəkməsi qanunauyğun hal idi. Bütün pedaqoji və elmi fəaliyyəti boyu gənc nəslin milli mənəvi dəyərlərə sadıqlıq ruhunda tərbiyə olunmasını vacib hesab edən alimin müstəqil dövlət quruculuğu il-

lərində şəxsiyyətin milli psixologiya zəminində formalaşdırılması ideyasını elmi tədqiqatlarının aparıcı xətti kimi qəbul etməsi tamamilə təbii görünür. Prof.Ə.Əlizadənin mövqeyinə görə, həyatın bütün sahələri kimi milli təhsil sistemini də yenidən quran Azərbaycanda təlim-tərbiyə işinin optimal inkişaf istiqamətlərinin düzgün seçilməsi, şəxsiyyət tərbiyəsinin elmi əsaslarda həyata keçirilməsi, ailədə, məktəbdə və cəmiyyətdə qarşılıqlı münasibətlərin humanist prinsiplərlə qurulması xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

90-cı illərdən başlayaraq prof. Ə.Əlizadənin elmi fəaliyyətində aparıcı rol oynayan istiqamətlərdən biri də ölkəmizdə milli təhsil quruculuğunun elmi-nəzəri platformasının yaradılmasında, eləcə də yeni təhsil konsepsiyasının tələblərinə cavab verən dərslik və tədris vəsaitlərinin hazırlanmasında yaxından iştirak etməsidir. O, həmmüəllifləri ilə birgə “İlk addımlar”, “Ailə”, “İnsan və cəmiyyət”, “Psixologiya” və “Sosial psixologiya” dərsliklərinin müəllifidir. Həmin dövrdə onun pedaqoji psixologiya problemləri haqqında 200-ə yaxın elmi məqaləsi çap olunmuşdur. Əbdül müəllimin “Xalq qəzeti”ndə dərc olunmuş polemik xarakterli “Milli təhsil quruculuğu: problemlər, perspektivlər” adlı məqaləsi ən ciddi mütəxəssislərin iştirakı ilə geniş diskussiyanın başlanmasına yol açmış, ölkəmizdə milli təhsil konsepsiyasının formalaşmasında ciddi rol oynamışdı.

Həmin konsepsiyanın həyata keçirilməsində Əbdül müəllimin özü də dəyərli elmi əsərləri ilə yaxından iştirak edir. “Yeni pedaqoji təfəkkür”, “İstedadlı uşaqlar: psixoloji məsələlər”, “İdrak prosesi və hisslər”, “Təxəyyül: psixoloji etüdlər” kitablarını bu fəaliyyətin məhsulu kimi qiymətləndirmək olar.

1998-ci ildə nəşr olunmuş “Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri” adlı fundamental əsəri isə çağdaş psixologiya elminin ən yüksək səviyyədə dayanan bir nümunəsidir.

Dərslik yaradıcılığı sahəsində ümumən 20-dən artıq kitabın müəllifi olan Əbdül müəllimin 2010-cu ildə prof.H.Əlizadə ilə birgə çap etdirdiyi “Pedaqoji psixologiya” dərsliyini mütəxəssislər müasir Azərbaycan psixologiyasının ən böyük nailiyyəti kimi qiymətləndirirlər. Kitab özünün pedaqoji, psixoloji, metodiki göstəriciləri ilə müasir təhsil nəzəriyyəsinin, yeni pedaqoji təfəkkürün prinsiplərinə tam cavab verir.

Əbdül müəllim ömrünün bu ahıl çağında da fəal elmi yaradıcılıqdan ayrılmır. Professor hazırda “Qadın psixologiyasına giriş” monoqrafiyası üzərində işləyir. Maraqlı və ibrətamiz faktdır. Görünür, psixologiyanın ən qəliz və mürəkkəb probleminə həsr olunmuş belə bir əsəri yazmaq üçün uzun illərin bəxş etdiyi həyat təcrübəsi və alim səriş-təsi zəruri imiş...

Professor Əbdül Əlizadənin elmi və pedaqoji fəaliyyəti dövlət və cəmiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilib. Sovet dönəmində “Qırmızı Əmək Bayrağı”, müstəqillik dövründə isə “Şöhrət” ordenləri ilə təltif olunub. Gənclik illərində “Qabaqcıl maarif xadimi”, yetkinlik çağlarında “Əməkdar elm xadimi” fəxri adlarına layiq görülüb. Prezident təqaüdçüsüdür.

Müəllim adını ömrü boyu ləyaqətlə daşıyan, müəllimlik şərəfini hər şeydən uca tutan Əbdül Əlizadə pedaqoji fəaliyyəti müddətində minlərlə tələbənin, işlədiyi kollektivin, ölkəmizin bütün ziyalı mühitinin dərin hörmət və ehtiramını qazanmışdır. Onların hamısının fikrini Azərbaycanın təhsil naziri prof.Misir Mərdanovun sözləri ilə ümumiləşdirmək olar: “Son dərəcə səmimi, geniş ürəkli, humanist insan kimi tanıdığım Əbdül müəllim istər elmdə, istərsə də həyatda çoxları üçün əlçatmaz zirvələr fəth etmiş xoşbəxt taleli həqiqi ziyalılarımızdandır.” Dəyərli fikirdir, ancaq mən yazını Əbdül müəllimin öz sözləri ilə bitirmək istərdim: “Xalqımızın birliyi, Vətən torpaqlarının azad edilməsi, Azərbaycanımızın daha da çiçəklənməsi mənim ən böyük arzum, istəyimdir. Mən bir psixoloq kimi xalqımın qüdrətinə inanıram və ona övlad məhəbbətimlə fəxr edirəm.”

Biz də belə böyük bir insanın, böyük vətəndaşın müasiri olmağımızla fəxr edirik.

“Xalq qəzeti”, 27.01.2013

AĞSAQQAL LƏYAQƏTİ

*(Telman Heydərovun “Geriyə boylananda”
kitabına ön söz)*

Telman müəllim mənə ömür və yaradıcılıq yolundan bəhs edən xatirələr kitabının redaktoru olmağı təklif edəndə, düzü, qərribə hisslər keçirdim. Az qala mənim yaşıma qədər yaradıcılıq təcrübəsi olan, tamamilə haqlı olaraq ölkəmizin siyasi jurnalistikasında ən nüfuzlu simalardan biri sayılan Telman Heydərovun kitabını “redaktə etməyin” nə qədər şərəfli olsa da, eyni zamanda necə məsuliyyətli bir iş olduğunu yaxşı başa düşürdüm. Əvvəl bu təklifdən bir təhər boyun qaçıрмаq üçün ürəyimdə bəhanə axtarmaq istəsəm də, göstərilən etimadın böyüklüyü qarşısında məmnuniyyətlə “təslim oldum.”

Telman Heydərov həyatda nadir hallarda rast gəlinən şəxslərdəndir ki, bütün ömrü boyu eyni bir müəssisədə iş-

ləmişdir. Onun əmək kitabçasında yalnız bir iş yerinin adı yazılıb: – “Kommunist”/ “Xalq qəzeti”. O, düz 53 ildir ki, bu qəzetin əməkdaşdır, bu müddətin də 40 ildən çoxunu eyni bir vəzifədə, həm də qəzet üçün çox məsul olan bir vəzifədə çalışır – siyasət şöbəsinə rəhbərlik edir.

Son 17 ildə mənə Telman müəllimlə eyni redaksiyada işləmək, onun gündəlik fəaliyyətini, davranışını müşahidə etmək nəsim olub.

Aramızdakı yaş fərqi və xətir-hörmət pərdəsinə baxmayaraq, hərdən ürəyimdə özümü onun dostu saymağa da cəsarət edirəm. Onun üçün qısa olsa da, mənim üçün çoxillik sayıla biləcək müşahidələrimə əsaslanaraq Telman müəllim haqqında bəzi düşüncələrimi kitabın oxucuları ilə bölüşmək istərdim.

Telman Heydərov, istənilən rakursdan yanaşdıqda, çox maraqlı bir insandır. Buna görə əminəm ki, onun xatirələri də bu kitabı oxuyanlar üçün maraqlı olacaq. Burada Telman müəllimin mənalı və ibrətamiz həyat yolunda onun rastına çıxmış neçə-neçə insan haqqında səmimi xatirələr yer almışdır. Səmimiyyət istənilən yazının dəyərinə müəyyən edən ən mühüm şərtlərdəndir. Təbii ki, məmuar janrında yazılan əsərlərdə səmimiyyət amilinin dəyəri daha da artır. Telman Heydərovun xarakterinə kifayət qədər bələd olduğum üçün tam əminliklə deyə bilərəm ki, o, hadisələri və insanları qiymətləndirərkən həqiqəti olduğu kimi qələmə almış və bu zaman onların zahiri əlamətlərini deyil, məğzini, mahiyyətini ifadə etməyi bacarmışdır.

Kitabda toplanmış xatirələr, ilk növbədə, Telman müəllimin ömrünün yarım əsrdən artıq bir dövrünü fəda-karlıqla, təmənnəsiz zəhməti ilə həsr etdiyi “Xalq qəze-ti”nin, onun kollektivinin, ayrı-ayrı əməkdaşlarının, müx-təlif vaxtlarda qəzetə rəhbərlik etmiş şəxslərin həyat və fəaliyyətinə həsr olunub. Bu qəzet Telman müəllim üçün sadəcə iş yeri deyil, həyatının ən mənalı, unudulmaz gün-lərinin yaşandığı bir məkandır. O, burada işə başlayanda kollektivin ən cavan üzvü idi, indi isə hamıdan yaşlıdır, bu kollektivdə gənclikdən ahıllığa qədər şərəfli bir ömür yolu keçib - dəyanətlə, qürurla. Hərçənd, Telman müəllim deyir ki, qocalıq bir şey deyilmiş, ancaq ləyaqətlə qocalmaq da bir xoşbəxtlikdir. Bu gün onun kollektivimizin ağsaqqalı sayılmağa tam mənəvi haqqı vardır. Onun sözünün, möv-qeyinin çəkisini, nüfuzunu kollektivin hər bir üzvü qəbul edir. O, bu qəzetin, bu kollektivin mənafeyini, şərəfini, adını həyatının hər anında ləyaqətlə qorumağa, ucaltmağa çalışıb. Ümumiyyətlə, ləyaqət anlayışı Telman Heydəro-vun şəxsiyyətini və xarakterini müəyyənləşdirən, ifadə edən ən başlıca cəhətdir.

Yoldaşlıq etdiyimiz illər ərzində mən Telman müəl-limin bir dəfə də olsa kiminsə haqqında bədxahlıqla danış-dığını eşitməmişəm. Hətta ona qarşı xoş münasibətdə ol-mayan adamlar barədə də yalnız qınaqlı sözlər deməklə kifayətlənir. Həmişə bir kimsənin yamanlıqdan xeyir tap-madığını, tapmayacağını söyləyir.

Telman müəllimin insanlara xeyirxah münasibəti yalnız bu günə yox, keçmiş günlərə yanaşmada da özünü göstərir. Qəzetdə çalışdığı illər ərzində səkkiz baş redaktorla işləmiş Telman Heydərov onların hər birinin insani və işgüzar xüsusiyyətlərini vicdanla və yenə də səmimi bir xeyirxahlıqla səciyyələndirir, qəzetin tarixindəki rolunu və xidmətlərini obyektivliklə, ürək genişliyi ilə qiymətləndirir. Amma bu insanlar içərisində onun qəlbində və yaddaşında müstəsna yer tutan şəxsiyyət qəzetə uzun illər rəhbərlik etmiş, Telman müəllimin həmişə insanlıq və peşəkarlıq nümunəsi kimi xatırladığı, mərdanə xasiyyətlərindən söz açmaqdan doymadığı Ağababa Rzayevdir. Kitabda haqqında ən çox bəhs olunan şəxs də məhz odur, Bu söhhətlər və kitabın bu səhifələri bizə təkcə Ağababa Rzayevi deyil, həm də Telman Heydərovun özünü qədərbilən, alicənab bir insan kim daha yaxından tanımağa kömək edir.

Sovet dövründə Telman müəllim əsasən ideoloji mövzularda yazsa da, kommunist rejiminin fanatiki olmayıb. Onun kimi ağıllı, dünyanın gəliş-gedişindən baş çıxaran bir insanın fanatik olması, hər hansı ideoloji ehkamı kor-koranə qəbul etməsi ümumiyyətlə mümkün deyil. Sovet dövrü barədə hərdən mübahisələrimiz olsa da, başa düşürəm ki, onun mövqeyində o dövrlə bağlı bəzən müşahidə olunan nostalgiya notları siyasi quruluşla yox, ilk növbədə, hər bir insan üçün təbii surətdə çox əziz olan öz gənclik illəri ilə bağlı yaşanan duyğulardır.

Yüksək peşəkarlıq səviyyəsinə yiyələnmiş hər bir qələm adamı kimi Telman Heydərov da yazılarında ilk növbədə özünü – öz duyğu və düşüncələrini, dünyagörüşünü və həyat amalını ifadə edir. Hərçənd ki, Telman müəllimin yaradıcılıq sahəsi-siyasi publisistika jurnalistikanın elə bir qoludur ki, burada müəllifin özünü, öz mövqeyini və düşüncələrini, öz daxili aləmini və hissiyatını əks etdirməsi asan iş deyil. Təsadüfi deyil ki, özünüifadə imkanlarından bəhs edənlər ən çox bədii yaradıcılıqdan, jurnalistikada isə bədii publisistikadan söz açırlar. Etiraf etmək lazımdır ki, siyasi publisistika özünüifadə baxımından yaradıcılığının ən çətin sahəsidir. Ancaq Telman Heydərov yarım əsrlik yaradıcılıq təcrübəsi ilə sübut edir ki, insan öz işinə yüksək peşəkarlıq və məsuliyyətlə, vicdan və namusla yanaşarsa, buna nail olmaq mümkündür. Bircə gün ömrü olan gündəlik qəzet üçün yazılmış siyasi yazı illər keçəndən sonra da maraqla oxunursa, deməli, müəllif ideoloji mövzu altında insan həyatını, onun mənafeyini əks etdirməyi bacarıb. Bu isə yaradıcılıq işinin ən ümdə qayəsidir. Telman Heydərovun publisistikasında ideoloji təbliğatla siyasi icmalın həddləri çox dəqiq fərqləndirilir. Subyektiv ideoloji yanaşma yox, hadisələrin obyektiv, məntiqi təhlili ön plana çəkilir. Müəllif partiya mətbuatının ideoloji doqmaları çərçivəsində qapanıb qalmadan həqiqəti deməyi, bu çərçivəyə sığmayan fikirlər söyləməyi bacarıb. Razılaşaq ki, o zaman üçün bu, indi kiminsə düşünəcəyi qədər asan məsələ deyildi. Dediklərimizə

əyani sübut kimi bu kitaba daxil edilmiş, “İnamsız uğurlu hərəkət yoxdur” və “Bizə nə lazımdır?” məqalələrini göstərə bilərik. Ümumiyyətlə, insan istənilən mühitdə, istənilən şəraitdə haqla nahaq, həqiqətlə yalan, xeyirlə şər arasında seçim etmək imkanı tapa bilər. Yetər ki, öz şəxsiyyətinə hörmət qoymağı, həyat reallığına vicdan ölçüsü ilə yanaşmağı bacarasan. Telman müəllim məhz belə bir insandır. Onun jurnalist peşəkarlığının bir göstəricisi də predmetə dərinlən bələd olması, mövzuya yaradıcı və səriştəli münasibət bəsləməsidir. Üstəlik, onun ana dilimizi ən incə məqamlarına qədər gözəl bilməsini, yazı üslubunun səlisliyini də buraya əlavə etsək, Telman Heydərovun yaradıcılıq manerası haqqında təsəvvürümüz tam dolğunlaşar.

Telman Heydərovun publisistik yaradıcılığı yalnız siyasi məzmunlu məqalələrlə məhdudlaşmır. Onun xeyli sayda tarixi məzmunlu maarifləndirici yazıları da var. Bu kitaba onlardan nümunə kimi Fransa imperatoru Napoleon Bonapart və ABŞ Prezidenti Duayt Eyzenhauer haqqında məqalələr daxil edilmişdir. Telman müəllim yaradıcılığı boyu bədii publisistikanın dəyərli örnəyi sayıla bilən neçə-neçə oçerk və sərbəst janrlı məqalələr də yazmışdır. Onlardan biri də bu kitaba daxil edilmiş, 20 Yanvar gecəsinin müdhiş mənzərəsini bənzərsiz bir şəkildə əks etdirən “Xalq 20 Yanvar faciəsinin günahkarlarını heç vaxt bağışlamayacaq” məqaləsidir. Bu yazı oxucuda mükəmməl sənədli hekayə təəssüratı yaradır. Bu da təsadüfi deyil, Tel-

man müəllim bədii ədəbiyyat sahəsində yüksək zövqə və geniş müəllimə malik olan bir insandır. Rəsul Rza və Bəxtiyar Vahabzadənin poeziyası, İlyas Əfəndiyev və İsmayıl Şıxlının nəşri barədə orijinal və səriştəli mülahizələri onu bu sahədə də öz yetkin mövqeyi olan bir ziyalı kimi xarakterizə edir. Buraya Telman müəllimin muğam musiqisinə qəlbən bağlı olmasını, ondan hədsiz zövq almasını da əlavə etmək istərdim.

Telman müəllim evdə, ailədə baş verənləri kənarda müzakirə etməyi xoşlayan kişilərdən deyil, ancaq sözümdən-söhhətindən ailəsinə nə qədər sevgi və sayğı ilə yanaşdığı, ata-babasının, oğullarının adı və əməlləri ilə necə böyük qürur duyduğu, öyündüyü hər zaman hiss olunur.

Zahirən Telman Heydərov mömin adam deyil – ibadət etmir, dini mərasimlərə qatılmır. Ancaq vicdan, xeyirxahlıq, düzlük, halallıq kimi ilahi tələblər onun həyat normasıdır, ulu Yaradanın adı həmişə dilindədir. Bu mənada Telman müəllim əsl Allah adamıdır. Onun özü və sözü haqqında fikirlərimi də elə bu detalla tamamlamaq istəyirəm.

Tale Telman müəllimə şərəfli bir həyat bəxş edib. Ona bundan sonra da ürəyincə ömür sürməyi arzu edirəm.

FƏDAKAR ZƏHMƏTİN BƏHRƏLƏRİ

Ölkəmizin ədəbi və elmi ictimaiyyəti görkəmli ziyalı, filologiya elmləri doktoru, Əməkdar jurnalist, BDU-nun türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının müdiri, professor Ramiz Əskərin 60 illik yubileyi günlərində onun çoxcəhətli fəaliyyəti və yaradıcılığını yüksək dəyərləndirir.

Ramiz Əskərin həyat və fəaliyyətini ikicə sözlə ifadə etmək lazım gəlsəydi, mən zəhmətkeşlik və fədakarlıq sözlərini seçərdim. Təəssüf ki, müasir dövrdə bu sözlərin hər ikisi həqiqi dəyərini itirmişdir. Sovet rejiminin “zəhmətkeş” (eləcə də “yoldaş”) sözünə vurduğu ideoloji damğa onu əsl mənasından uzaqlaşdıraraq gözdən salmışdır. “Fədakarlıq” sözünü çox işlədirik, ancaq bəzən yerinə düşmədən işlədirik. Öz əməyinə görə cəmiyyətdən də, dövlətdən də, xalqdan da haqqını almış, hətta artıqlaması ilə almış insanlara “fədakar” deyirik. Halbuki “fədakar”

sözü bir məqsədin, əqidənin yolunda özünü fəda etmək anlamına gəlir. R.Əskərin yorulmaz fəaliyyəti haqqında bu sözlərin hər ikisini tərəddüd etmədən əsl, həqiqi mənasında işlətmək olar.

1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji Qurultayın türk xalqlarının dil, ədəbiyyat və tarixinin öyrənilməsi üçün qarşıya qoyduğu ən vacib məsələlərdən biri də türklüyün “şah kitabının” – Mahmud Kaşğarının “Divanü lüğət-it-türk” əsərinin müasir türk dillərinə tərcümə edilməsi və bu dillərdə nəşr olunması idi. Ötən onilliklər ərzində bir çox türk xalqları bunu etsələr də, Azərbaycanda həmişə diqqət mərkəzində saxlanmasına, hətta böyük kollektivlərin dəfələrlə cəhd göstərməsinə baxmayaraq, bu iş yerinə yetirilməmişdi. Sadəcə olaraq, heç kim çiyinini həm zehni, həm də fiziki mənada təsəvvürə gəlməyəcək dərəcədə ağır zəhmət tələb edən bu yükün altına verməyə cəsarət etməmişdi. R.Əskər isə heç kimdən sifariş almadan ömrünün neçə ilini sərf edərək yuxusuz gecələr, titanik zəhmət hesabına bu işi təkbaşına gördü. Hələ “Lüğət”i nəşr etdirənə qədər nə çətinliklərlə üzləşdi...

İxtisasca jurnalist olan R.Əskər dünyanın ən nüfuzlu ali məktəblərindən sayılan M.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin məzunudur. Yaradıcı fəaliyyətinə də jurnalistika ilə başlayaraq ölkəmizin mətbuat tarixinə bir publisist kimi öz silinməz imzasını qoymuşdur.

Təkcə elə səksəninci illərdə onun baş redaktorluğu ilə nəşr olunmuş, yeni Azərbaycan mətbuatının formalaşmasında önəmli rol oynamış "Odlar yurdu" qəzetini yada salmaq kifayətdir...

R.Əskər elmi yaradıcılığa türk xalqları ədəbiyyatının ən dəyərli incilərindən olan Y.Balasaqunlunun "Qutatgu-bilig" əsərinin tərcüməsi və tədqiqi ilə başlamışdı. Elmi araşdırmalara nisbətən gec başlasa da, R.Əskər qısa bir zaman ərzində elmlər doktoru, professor rütbələrini qazanmağa nail olmuş, ölkəmizdə ali təhsilin flaqmanı olan BDU-da kafedra müdiri vəzifəsinə seçilmişdir.

Nə yaxşı ki, hər zaman dövlətçilik, vətəncilik mövqeyində duran alimin xidmətləri ziyalı mühitimizlə bərabər, dövlətimizin və ümumən türk ölkələrinin ictimaiyyəti tərəfindən də yüksək qiymətləndirilir.

Əsas məramı türk xalqları arasında mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsi olan TÜRKSÖY təşkilatı bir neçə il əvvəl türk xalqlarının bir-birinin klassik və müasir ədəbiyyat nümunələrini tərcümə və nəşr edərək öz ölkələrində təbliğ etmələri barədə qərar vermişdi. Azərbaycanda bu iş R.Əskərə həvalə olundu və o, 5-6 il ərzində müxtəlif türk xalqlarının ən dəyərli ədəbi incilərini ana türkcəmizə çevirərək heç bir qonorar almadan qırxa yaxın kitab nəşr etdirmiş, həm də bu kitabların hər birinə yüksək elmi səviyyəli ön söz və şərhlər yazmışdır. Müqayisə üçün deyim ki, digər türk dövlətlərinin heç birində heç kim indiyəcən

bir kitab belə çap etdirməyib. Deməli, bu sahədə də R.Əskər fədakar xidmət örnəyi göstərmişdir.

Xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, onun tərcümə etdiyi əsərlərin yarısından çoxu poeziya nümunələridir. Bu tərcümələr, ilk gəncliyindən bəri şeir yazsa da, onları geniş yayınlayıb şairlik iddiasına düşməyən təvazökar qələm sahibinin həm də yetkin poetik istedadı malik olduğunu əyani şəkildə təsdiq edir.

R.Əskəri bütün türk ölkələrində yaxşı tanıyır və əvəzsiz xidmətlərinin dəyərini yaxşı bilirlər. O, Türkiyə Cümhuriyyətinin təsis etdiyi “Türk dünyasına xidmət” ödülünə, bundan başqa, “Qutatgu-bilig”in tərcümə və tədqiqinə görə Qazaxıstanın, Məhəmməd və Molla Nəfəsin kitablarına görə Türkmənistanın, “Baburnamə”nin tərcüməsinə görə Özbəkistanın, Bəkir Çobanzadənin əsərlərinin tərcüməsinə görə Krım, Qabdulla Tukayın kitabına görə Tatarıstan Muxtar Respublikalarının yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Görkəmli jurnalist, alim, tərcüməçi 60 illik yubileyi ərəfəsində isə TÜRKSÖY-un xüsusi medalı və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Şöhrət” ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Mən R.Əskərin xarakterini və vətənpərvərlik mövqeyini nümayiş etdirən bir cəhəti də xüsusi vurğulamaq istəyirəm. O, türk ölkələrinin hər birini, xüsusən Türkiyəni

heç də Azərbaycanı az sevmir. Onların dilini, ədəbiyyatını, tarixini, çağdaş durumunu, adət-ənənəsini Azərbaycanın qədər dərinə bilir. Amma İstanbulla bir-iki dəfə gedib-gəlməklə ana dilimizi və milli varlığımızı asanlıqla unudub “qəzetçi Rza bəy” sindromuna tutulan bir çox ziyalılarımızdan fərqli olaraq, R.Əskər milli ruhunun saflığını, dilinin, düşüncəsinin təmizliyini həmişə qorumağı bacarmışdır. Məncə, bu, onun ən böyük hünəridir.

Ramiz Əskər həmişə yeni-yeni arzularla, planlarla, layihələrlə yaşayan bir insandır. Mən ona nəzərdə tutduğu bütün niyyətləri yerinə yetirmək, bütün arzulara çatmaq, bütün layihələrini (özü demiş, “proje-lərini”) həyata keçirmək üçün cansağlığı, tükənməz həyat enerjisi arzulayıram.

İŞIQLI DÜNYANIN ADAMI

*(Həzi Həsənlinin
“İşıq əlifbası” kitabına ön söz)*

Gələn payız, gedən yaz,
İndi kimə kədərsən.
Mən sənə yaz deməzdim,
Bilsəydim, bu qədərsən.

Fikrət Mursaqulov

Əvvəlcə bu yazının adını "Qaranlıq dünyanın işıqlı adamı" qoymaq istədim. Sonra gördüm, düz alınmır... Həm çox işlənən ifadə idi (bu da Fikrətin heç xoşuna gəlməzdi), həm də mahiyyətə düz deyildi. Əvvəla, Fikrət bütün varlığı ilə məhz bu dünyanın – bizim işıqlı dünyanın adamı idi. Arzuları, duyğuları, düşüncələri, həyat eşqi ilə bu dünyaya çox bağlı idi. İkincisi isə, gözləri dünya işığından məhrum olsa da, həyatında, varlığında bir gilə də zülmət yox idi, qəlbinin, idrakının işığı onun mənəvi dünya-

sını başdan-başa işığa qərq etmişdi. Hər iki mənada Fikrət məhz işıqlı dünyanın adamı idi...

Taleyindən gileyini dilə gətirməyi xoşlamasa da, ürəyinin ən dərin guşələrində bir işıq arzusu, bir nur ümidi bəsləyirdi.

**Bir an görmək istər
Ölümdən öncə
Gülün qönçəsini,
Göyün üzünü...**

Fikrətin gözləri üç-dörd yaşında tutulmuşdu. Bir dəfə soruşdum ki, Fikrət, gördüklərindən nə yadında qalıb? Dedi, gördüyüm şeylərdən heç nə yadımda qalmayıb, bir-cə işıq yadımdadır...

Çünki o işıq Fikrətin yadından-yaddaşıdan, ürəyinin içindən heç vaxt əskik olmamışdı. Həm də ona görə ki, Fikrət bütün ömrü boyu ona qəlbən doğma olan işıqlı adamların əhatəsində yaşamışdı. Bu sırada dostların xüsusi yeri vardı. Amma Fikrət nə qədər istiqanlı adam olsa da, hər ötəni yaxınına buraxmazdı.

Fikrətlə dost olmaq üçün gərək mənəvi qan qrupun onunkuna uyğun olaydı – duyğuların, düşüncələrin tuş gələydi, sözün-söhbətin tutaydı. Fikrətə ürək sirdaşı olan ən yaxın dostlardan biri də Həzi idi. Bu dəyərli kitab Həzi Həsənlinin Fikrətin xatirəsinə dost ərməğanıdır. Bir dəfə Fikrətin dilindən belə bir söz eşitmişdim: “Mən sizin çölünüzü görmürəm, siz mənim içimi.” Bu kitabda yer almış bir çox məqamlar təsdiq edir ki, Həzi Həsənli Fikrətin içi-

ni görən, iç dünyasına bələd olan dostlardandır. Bircə detalı misal çəkmək istəyirəm. Həzi yazır: "...Fikrət gülün, çiçəyin, ümumiyyətlə heç nəyin rəngini görməmişdi. Yerin qara torpağını göyün ağ buludundan necə seçirdi, bilmirəm. Gülün-çiçəyin vurğunu idi. Rəngini heç zaman görmədiyi güllərin şəklini göyün üzündə, dənizin dibində çəkirdi. Nəgmə-nəgmə, şeir-şeir duyğularını səslənməmiş fikirlərlə izah edirdi.." Bu sətirləri oxuyanda yaddaşımın dərinliyindən bir xatirə baş qaldırdı. Bir dəfə Fikrətə hansı şairinsə kitabını oxuyurdum. Şeirlərin birində şair nərgizgülünü günəşə bənzətmişdi. Dedi, o təşbehi başa düşmədim. Dedim, Fikrət, nərgizgülü, doğrudan da, Günəşə bənzəyir. Xeyli fikrə getdi, sonra həyəcanla dedi ki, nə yaxşı bu söhbət oldu. Bilmirdim ki, Günəş çiçəyə oxşayır. İndiyəcən bunu mənə deyən olmamışdı... Buna bir şeir yazacam. "Yazıb da sənin adına bağışlayacam." – dedi. Diqqət yetirin ki, çiçəyi günəşə bənzədən şairdən fərqli olaraq, Fikrət Günəşi çiçəyə bənzətmək istəyirdi.

Fikrət hətta ən müqəddəs arzusunu – gələcəyə bağladığı işıq ümidini də çiçək obrazı ilə ifadə edirdi:

**Könül ortağıyam mahnıya, saza,
Yağıyam qanmaza, dil anlamaza.
Elə umudluyam bu gələn yaza,
Göyərər, allanar çiçək qismətim.**

Fikrətli günlərin xatirələri dostların qəlbindən heç zaman uzaq düşmür. Hər dəfə bir-birimizi görəndə mütləq

Fikrəti xatırlayırıq. Fikrət sağlığında varlığı ilə bizi bir-birimizə necə bağlayırdısa, ölümündən sonra yoxluğu ilə də eləcə bağlayır.

Məni Fikrətlə heç kim tanış etməmişdi. Birinci kursda oxuyanda kirayədə qalmışdım. İkinci kursda köçdüm yataqxanaya. Bir-birimizi dostların söhbətlərindən qiyabi tanıyırdıq, ancaq əyani tanış deyildik. Başqa fakültələrdə oxuduğumuza görə onu üzdən də tanımırdım. Yataqxanaya köçdüyümün ikinci günü dəhlizdə üz-üzə gəldik. Asta, ləngərli yerislə mənə tərəf gəlirdi, barmaqlarının arasında közərən siqaret tutmuşdu. Onu tanımadım, əvvəl yerişindən elə bildim, kimdisə, içkilidir. Kənara çəkildim ki, keçib getsin, ancaq ensiz dəhlizdə o məni görmədi və çiyni ilə toxundu. Dərhal da dayanıb, amiranə səslə: – “kimsən, ayə?” – deyə soruşdu. Mən onu həmin andaca tanıdım, sakitcə “Salam, Fikrət, – dedim, – İlhamam”. O, daha heç nə soruşmadı, əlini uzadıb bərk-bərk biləyimdən yapışdı. Adəti üzrə uzada-uzada -Beləə, xoş gördük, – dedi, – gedək bizim otağa. Givinin yaxşı çayı var. Bu minvalla tanış olduq, tezliklə bir-birimizə isnişdik, dostlaşdıq.

Fikrət görməsə də,-“görmüşəm”, oxumasa da, “oxumuşam” sözlərini sərbəst işlədirdi. Dərsləri də, bədii əsərləri də, qəzet-jurnalı da ona biz – dostları oxuyurduq. Ancaq zəkası, fəhmi elə güclü idi ki, bizdən daha yaxşı anlayır, daha möhkəm yadda saxlayırdı.

Fikrətin ən çox sevdiyi şair Səməd Vurğun idi. Bir dəfə dedi ki, Vurğunun bütün poemalarını oxumuşam,

bircə "Zamanın bayraqdarı"ndan başqa. Dedim, niyə oxumamısan? Dedi, deyirlər, partiyadan-zaddan yazıb, ona görə. Dedim, partiyadan yazsa da, bədii cəhətdən çox güclü əsərdir. Dedi, yaxşı, bir gün oxuyarıq. Bir neçə gündən sonra Fikrət gəldi bizim otağa, ikilikdə poemanı oxumağa başladıq. Fikrət çarpayıda əyləşmişdi, mən də stul qoyub qarşısında oturmuşdum. Əsərin mətnini yaxşı bilsəm də, başlanğıcdakı bəzi misraların ona necə təsir edəcəyinin tamam fərqinə varmamışdım. Başımı aşağı salıb oxuyurdum:

**Yeraltı damlarda ana bətnindən,
İşığa düşmədik, zülmətə düşdük.
Hələ dil açmamış oxucumla mən,
Min nalə eşitdik yerin qəlbindən.
Beşikdə qovrulduq, qundaqda bişdik,
İşığa düşmədik, zülmətə düşdük...
...Biz ana qoynunda yatıb doyunca,
Bol süd də əmmədik ana döşündən,
Biz işıq istədik illər boyunca
Hər qara gecədən, hər qara gündən...**

... Birdən, elə bil, nəşə oldu. Başımı qaldırıb gördüm, Fikrət səssizcə hıçqırır, yanaqlarından yaş süzülür. Susub dayandım. Fikrət çətinliklə udqunub, – oxu, oxu, – dedi. Oxudum, axıracan oxudum "Zamanın bayraqdarı"nı. Ancaq Allah kəssin elə oxumağı. O anın peşmançılığını indi-

yəcən unuda bilmirəm. O gün mən Fikrəti birinci və axıncı dəfə ağlayan gördüm.

Fikrət çox qürurlu, həyatsevər insan idi. Onun xarakterinin bütün cəhətləri kimi bu cizgiləri də Həzi Həsənlinin kitabında çox dəqiq müşahidələr və səmimi xatırlamalarla yad edilir: “Gözləri dünya işığından məhrum idi. Amma Uca Tanrı onu bir topa nur kimi yaratmışdı. Sanki, günəşin işığı bu nur topasının içində gizlənmişdi. Fikrət yeriyəndə nur topası kimi qaranlıqları yarıb keçirdi. Onun köksündə məşəl kimi yanar ürəyi vardı. Sanki, “zülmət içrə bir nur” idi Fikrət.”

Bu kitabda Həzi Həsənli onun portretini bədii obraz səviyyəsində yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Bunu təmin edən birinci amil müəllifin səmimiliyi, duyğu və düşüncələrinin ifadəsində təbiiliyi qoruya bilməsidir. Şeir kitablarında olduğu kimi bu kitabda da Həzi Həsənli ana dilimizin təmizliyini, zənginliyini öz dilində tam qoruyub saxlaya bilmişdir.

Zənnimcə, kitabda Fikrətin həyatı, şəxsiyyəti ilə bağlı ən təsirli epizodlardan biri onun saz “çalıb” oxuması səhnəsidir. Burada müəllifin ifadə tərzı publisistikanın hüduqlarından çıxaraq bədii təxəyyül səviyyəsində yüksəlir.

Universiteti bitirdikdən sonra Fikrət yataqxanadan çıxıb ən məhrəm dostu, könül həmdəmi Givi ilə birlikdə bir neçə il kirayələrdə yaşamalı oldu. Əvvəl “Qırx pilləkan”ın yanında, sonra Yasamalda, daha sonra İçərişəhərdə qaldılar. Həmin illərdə Fikrət Gözdən Əlillər Cəmiyyətin-

də redaktor vəzifəsində çalışdı. Əsas diqqətini yeni orta məktəb dərsliklərini zəif görənlər internatının şagirdləri üçün görməyənlər əlifbasına çevirməyə verirdi. Demək olar ki, bütün orta məktəb dərsliklərini həmin əlifba üçün yenidən işlədi.

Sonralar Fikrətin 50 illiyini keçirəndə mən həmin internat məktəbin bütün kollektivinin, hətta Fikrətin yalnız adını eşitmiş şagirdlərin onun xatirəsini necə əziz, hətta müqəddəs tutduqlarının; onu az qala bir peyğəmbər kimi xatırladıqlarının şahidi oldum.

Hələ tələbəlik illərindən Fikrətin bədii yaradıcılıqla bərabər elmi araşdırmalara da dərin marağı vardı. Universiteti bitirəndən bir neçə il sonra Akademiyanın Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına daxil oldu, "Aşıq Ələsgərin poetikası" mövzusunda namizədlik işi götürdü. Aspiranturaya hazırlaşdığı aylar məni Fikrətlə daha da yaxınlaşdırdı. Hər gün səhər tezdən onlara gedirdim, gecə düşənə qədər kitabları oxuyur, sualları təkrarlayırdıq. Əfsus ki, Fikrətin elmi işi yarımçıq qaldı, işlədiklərini də tapıb əldə edə bilmədik.

80-ci illərin ortalarında "Yazıçı" nəşriyyatı "Gənc şairin ilk kitabı" seriyasından o dövrdə poeziyaya gələn cavanların kitablarını nəşr edirdi. Fikrət də "Özümə təsəlli" adlı ilk şeir kitabını hazırlayıb qovluğunu nəşriyyata təqdim etmişdi. Kitabın nəşrini ildən-ilə uzatdılar, Fikrətin vəfatından sonra qovluq da it-bata düşdü. Üstündən illər keçəndən sonra – 2007-ci ildə Fikrətin əlyazma-

larından kitabı bərpa edərək qardaşı Musanın, Givinin, rəhmətlik Məmmədin, Qulunun köməyi ilə daha böyük həcmdə, "Təsəlli" adı ilə çap etdirə bildik. Kitaba "Dost kitabına gözaydınlığı" adlı ön söz yazdım. Yazıçılar Birliyinin "Natəvan" klubunda, Fikrətin ata yurdu Borçalıda kitabın təntənəli təqdimat mərasimlərini keçirdik...

Həmin günlərdə Fikrətin anasını gördüm, məzarını ziyarət etdim. Qəbri üzərində bir şeiri beynimdə səsləndirdi:

**Gecə şeir başında
Qəm-kədər azaldıram.
Ömrü siqaret kimi
Çəkirəm, sozaldıram.
Əlimdən uçan günlər
Dünənə tökülüdü,
Kağıza düzdüyüm söz
Gedən ömrün külüdü...**

Ötən illər göstərdi ki, Fikrətin ömründən qalan yadigarlar, xatirələr, ötən ömrün külü yox, odu, alovudur. Çünki bu ömür hədəfə yaşamayıb, qısa olsa da, mənalı, bəhrəli keçib.

Fikrətli günlərin sonunu həmişə qüssə ilə xatırlayıram. Əvvəldə dediyim kimi, Fikrət həmişə bir işıq ümidi ilə yaşayırdı. 1987-ci ilin yayında körpəlikdən yadında qalmış işıq ümidinin biryolluq itirilməsi onun bütün varlığını, ruhunu sarsıtdı. Düzünü desəm, heç yaşamaq istəyi də qalmadı. Öz oğlu kimi sevdiyi kiçik qardaşı Aslanın

yeniyetməlik çağında dünyadan köçməsi də dərd üstünə dərd gətirdi. Səhhətində problemlər yarandı. Doğmaları son ümidi onu ata yurduna – Marneula aparmaqda gördülər... Bununla da ayrılıq dəmi gəlib çatdı. 1989-cu ilin mayın son günündə ölüm xəbəri gəldi, yaddaşımızda silinməz izlər qoyan Fikrət nağılı sona yetdi...

Amma Fikrəti unutmaq mümkün deyildi, onu tanıyanlardan heç biri Fikrəti unutmadı. Dostları onun haqqında onlarla məqalə, şeir yazıb çap etdirdilər. 50 illiyində Givinin təşəbbüsü ilə xüsusi buraxılış hazırladıq, kitabını çap etdirə bildik, 50 illiyini, kitabının təqdimat mərasimini təntənə ilə keçirdik. Lakin bütün bunlar Fikrətin xatirəsi qarşısında bizim dostluq borcumuzun yalnız kiçik bir hissəsidir. Həzi Həsənlinin bu kitabı da onun xatirəsinə növbəti dost töhfəsidir. Bu, Fikrət haqqında ilk kitabdır, ancaq əminəm ki, sonuncu deyil.

Fikrətin şeirlərinin çoxu onun taleyinin aynası idi. Bir şeirində yazmışdı:

**Bir ürək mahnıyam, oxuyanı yox..
Söz dolu şəkiləm, baxanı yox..
Kir götürməz suyam, bulağım yoxdur,
Qardan mayalanan,
Dağdan güc alan, bir seləm
Dolmağa yatağım yoxdur.
Hardasan, ay məni görəsi gözlər?
Hardasan, ay məni eşidəsi qulaqlar?**

Mən inanıram ki, o gözlər Fikrəti hələ uzun illər görəcək, o qulaqlar Fikrətin səsini hələ uzun illər eşidəcək...

Fikrətli günlərimiz haqqında xatirələri canlandıran, bizi onunla, sanki, yenidən görüşdürən bu kitabın qəlbimdə doğurduğu təəssüratları Fikrətin dilimizin əzbəri olan bir misrasını azacıq dəyişməklə ifadə etmək istəyirəm. – Xoş gördük, Fikrət, xoş gördük...!

YAŞAYARSA, GÖRƏRSƏN...
*(Mətləb Nağının “Yaşamaq istəyirdim...”
kitabına ön söz)*

Möcüzələrə inanmırdım, öz başıma gəldi...

Mətləb Nağının bütün şeirlərinin ilk oxucusu, kitablarının redaktoru olsam da, əlyazısını oxuya bilmirdim. Xətti eləydi ki, bəzən özü də yazdıqlarını oxumağa çətinlik çəkirdi. Şeirlərinin üzünü öz aləmində aramla, “səliqə ilə” köçürsə də, mən oxuya bilməyəndə “hər fə tanımırsan” deyib “qeyzlənərdi”. Vəfatından sonra arxivində qalmış dəftərini, tamamlanmamış şeirlərini götürəndə ürəyimdə dostun xatirəsi qarşısında borc hissi ilə yanaşı, bir səksəkə də vardı. Əlyazmalarını oxuya bilməyəcəyimdən qayğılanaraq əvvəlcədən təlaş keçirirdim. Şeirləri qarşıma qoyub nəzərdən keçirməyə başlayanda pərtliyim, dilxorçuluğum bir anda keçib getdi. Mətləbin əlyazmalarını (qaralama-

ları!) çətinlik çəkmədən oxuyurdum... Heyrət içində dərk elədim ki, dostumun ruhu köməyimə çatır.

Mətləbdən sonra onun şeirlərini, kitablarını hər gün dönə-dönə oxuyuram. Sanki hər şey tanışdır, amma oxuduqca bu şeirlərdə indiyə qədər diqqətimi çəkməmiş, duyub hiss etmədiyim yeni mənalara, yeni rənglər görürəm. Tale və qismət motivləri, həyat və ölüm söhbətləri poeziyanın əbədi mövzularındandır. Ancaq heç zaman fərqi nə varmamışdım ki, bu cəhət Mətləbin şeirlərində bu qədər ardıcıl, inadlı şəkildə təlqin olunur. Mətləb xaraktercə çox həyatsevər, şad ovqatlı bir adam idi. Ən azı, belə görünürdü. Sən demə, taleyin hökmü başqa imiş və şair bunu sezirmiş, yaşayırmış...

Qış günü ağaclar puçurlayıb ki...

Bu qərib sevinci kimlə böləcəm?

Tanrım qulağsma pıçıldayıb ki,

Mən cavan öləcəm, mən tez öləcəm.

Xəstələnənə qədər gündəlik ünsiyyətində, söhbətlərində, demək olar ki, heç zaman ölüm barədə danışmazdı, yəni onun belə bir qayğısı, belə bir problemi yox idi. Görünür, buna görə də şeirlərindəki qəzavü-qədər motivləri, özü haqqında keçmiş zamanda danışması diqqətimi çəkməyib, bunların taleyin nişanəsi olduğunu başa düşməmişəm. Əlli yaşında nəşr etdirdiyi üçüncü kitabının adını “Yüz il yaşamaq olmur” qoymuşdu. Şeirdə isə deyirdi ki, “yüz il yaşamaq olmur, içindən yüz iş çıxır...”. Yaşı əlli birə çatmamış işin içindən yekə bir “iş” çıxdı...

Mətləb şeir yazmağa ilk gənclik çağlarından başlasa da, peşəkar poeziyaya nisbətən gec gəlmişdi. Əvvəllər şeirlərini bir daxili zövq, duyğularının ifadəsi üçün yazar, çap etdirmək iddiasında olmaz, yaxın bildiyi bir-iki adama oxuyandan sonra heç qoruyub saxlamaq qayğısına da qalmazdı. Buna görə də onun son on-on beş ildən əvvəl yazılmış çox az şeiri qalıb. Sonralar ardıcıl çap olunmağa başlayandan, kitablarını nəşr etdirəndən, ədəbi mühitdə tanınandan sonra, deyəsən, bunun bir azca peşimançılığını çəkirdi.

**Mən ömrü dərdə yozmadım,
Bir əmri dördə yozmadım.
Pozdum, fələk ki, pozmadı-
Nə küsüm dövrədən belə?**

Ancaq xarakterinə və yaradıcılıq üslubuna uyğun olaraq, bu hissi də zarafat biçimində təqdim edirdi:

**Gec də gəlsə, gəlibdi təb,
Tanrım özü salsın səbəb;
Deyən, şair olur Mətləb
Nağı dolana-dolana.**

Mətləb Nağı peşəkar ədəbiyyata gec gəlsə də, bu mühitdə öz mövqeyini, oxucu qəlbində öz yerini çox tezliklə tuta bildi. Çünki ədəbi prosesdə onun yeri vardı, bu yeri onun üçün taleyi hifz edib saxlamışdı. Bunun təminatçısı isə onun bənzərsiz istedadı, səmimi və təbii şair ilhamı idi.

Mətləb çox həssas adam idi. Dostluqda, yoldaşlıqda, insani münasibətlərdə də, yazı-pozu işlərində də. Necə deyirlər, tükü tükdən seçən idi. Ən xırda şeylərə də çox emosional reaksiya verirdi, ancaq hay-küysüz, sakitcə. Amansız diaqnozunu, ələcsiz xəstəliyə düçar olduğunu da ilk gündən dəqiq bilirdi. Mən onun xasiyyətini, həssaslığını nəzərə alaraq bundan psixoloji sarsıntı keçirəcəyindən qorxurdum. Ancaq dostum mənim zənn elədiyimdən qat-qat möhkəm adam imiş. Bu dərdə çox mətinliklə, dəyanətlə dözdü. Sonralar bir az yaxşılaşanda bu fikri onun özünə də bildirdim. Cavabında heç nə demədi, acı-acı gülümsündü...

Mətləbin xarakterindəki həssaslıq, canıyananlıq təkcə şəxsi cəhətlərə yox, ictimai məsələlərə də aid idi. Onun poeziyasında satirik mövzuların aparıcı yer tutması, məncə, ilk növbədə bu amillə bağlıdır. O, bir ziyalı vətəndaş kimi millətin, vətənin taleyi ilə bağlı problemlərə öz şəxsi ağrıları, dərdləri qədər məhrəmliklə yanaşırdı. Müasir ədəbiyyatımızda Mətləb Nağı satirasının yeri və dəyəri öz qiymətini hələ almayıb. Ancaq mən əminəm ki, bu qiymət, gec-tez, mütləq veriləcək. Neçə onilliklər ötsə də, yaşadığımız tarixi epoxanın ədəbiyyatda inikasını araşdıran mütəxəssislər əsasən Ə. Qardaşbəyli imzası ilə çap olunmuş Mətləb Nağı satirasından yan keçə bilməyəcəklər. Böyük satirik şairimiz M.Ə.Sabirdən təxminən yüz il sonra yaşayıb-yaratmış Mətləb Nağı ədəbiyyat tarixində onun layiqli sənət varisi qiymətini alacaq.

Sabir də bu dünyada çox qısa - cəmi 49 il ömür sürmüşdü. Sağlığında heç kitabı da nəşr olunmamışdı. Satiralarını, əsasən, gizli imzalarla çap etdirdiyindən, yaxın ətrafını çıxmaq şərtilə, geniş oxucu kütləsi onun varlığından xəbərsiz idi. Amma ölümündən cəmi on il sonra – 60 illiyində Sabirə heykəl qoydular. Bu, müsəlman – Şərq dünyasında qoyulan ilk heykəl idi.

Sabirdən keçən yüz il ərzində şeirlərinin başına “sabiranə” yazıb adi məişət problemlərindən yuxarı qalxa bilməyən onlarla qələm əhlindən fərqli olaraq, Mətləb Nağı öz satirik şeirlərində həyatımızın, mühitimizin, cəmiyyətimizin ən ağırlı, ən siqlətli problemlərini əks etdirir, sosial-siyasi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, satirik gülüşə hədəf olası fərdlərin, faktorların heç birini nəzərdən qaçırmırdı.

M.Ə.Sabirlə müqayisə nə qədər ağılasığmaz görünsə də, qeyd etməyi lazım bilərəm ki, Mətləb Nağı öz satirik şeirlərində vəzn etibarilə Sabirdən daha geniş potensial nümayiş etdirir. Sabir bütün şeirlərini yalnız əruz vəznində yazıb. Mətləb Nağı isə satirik poeziyasında əruz vəzninin qəzəl, müxəmməs, müsəddəs, tərkibbənd kimi çətin janrlarından ustalıqla istifadə etməklə yanaşı, heca vəzninin bayatı, gəraylı, qoşma, təcnis şəkillərini də bacarıqla işlətməmişdir. Bununla yanaşı, onun sərbəst vəzndə yazılmış satirik miniaturləri də çox maraqla oxunur.

Mətləb Nağının satiraları içərisində xüsusi yer tutan klassik şairlərə nəzirə və parodiyalarla yanaşı, onun özü-

nün icad edərək poeziyamızda ilk dəfə işlətdiyi satirik təxmisləri və hələ ad qoyulmamış bir şeir şəklini – beytdəki misralardan birini klassiklərdən götürüb digərini özü yazdığı qəzəl formasını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Onu da vurğulamaq istərdim ki, müasir poeziyamızda əruz vəznindən Mətləb Nağı qədər ardıcıl istifadə edən, istifadə edəndə də eyni zamanda həm əruzun, həm də ana dilimizin qayda-qanunlarına onun qədər mükəmməl əməl edə bilən şairlər çox azdır.

Mətləbin şeirləri onun tək-cə duyğu və düşüncələrini deyil, həm də taleyini əks etdirir. Bu cəhət böyük poeziyanın, həqiqi şairliyin əsas göstəricilərindən biridir. O, öz insani səmimiyyətini şeirlərində də qoruyub saxlaya bilirdi. Bu da hər şairə nəsib olan keyfiyyət deyil. Mətləbin ürəyi insanlara – qohumlarına, dostlarına, yoldaşlarına sevgi ilə dolu idi. Onun bir sözündən, bir hərəkətindən inciyən adam tapmaq olmazdı. Əksinə, hamının yanında şirin zarafatları ilə qalıb. Bu baxımdan onun “Mən hamını sevirdim” şeiri çox səciyyəvidir.

**Dağlarım qaldı çəndə,
Ağrı-acısı məndə.
Bu sevgini az bilib
Çoxu özün sevəndə
Mən hamını sevirdim.**

**Dərdimə yanmadılar,
Ölümü anmadılar.**

**Məni yalan bildilər,
Mənə inanmadılar...
Mən hamını sevirdim.**

Əslində, bu şeiri orta məktəb yoldaşlarına həsr etmişdi, ancaq məzmununa və ümumiləşdirmə dərəcəsinə görə onun bütün ömrünü və taleyini əks etdirir. Amma şeirin sonluğunda (inanmamaq məsələsində), təbii ki, rəngləri tündləşdirib. Mətləb həyatda sevdiyi qədər də sevilən, hamının, hər kəsin hörmətini, ehtiramını, məhəbbətini qazanan bir insan idi.

Bu hisslər, ilk növbədə, onun ailəsinə – ömür yoldaşına və qızlarına münasibətdə ülvilik səviyyəsinə yüksəlir.

**Bu təzə il gecəsi
arzum yenə köhnədi:
Qızlarım bilməsinlər,
kədər nədi, qəm nədi...**

Həyatdan ümidini üzərək vəsiyyəət kimi yazdığı son şeirlərində də ən çox onların dərdinə qalır:

**Məni sevən qadın,
Sevdiyim qadın!
Qızlarmı al yanına
qoyma onlara
qəm toxunsun.
Axşamlar**

**Ürəyindən keçən şeirimi
Aygülə də, səninçün oxusun...**

Mənsub olduğu nəslin, soyun adını hədsiz bir qürur və şərəf hissilə daşıyan, ata-anasının xatirəsini hər an məhəbbətlə anan Mətləb Nağının şeirlərində qardaş-bacılarına, onların balalarına böyük bir sevgi və doğmalığ duyğusu ifadə olunmuşdur. Şeirlərinin birində “bacı ana olmur, bəlli, ata olmur qardaş, qardaş...” – deyən Mətləbin bacı-qardaşları ona ata-anadan da artıq oldular, qardaş üçün mümkün olandan da artığını etdilər. Təəssüf ki, onun bir şeirində ifadə olunmuş ürək duası öz yerini tapmadı.

**Yaz sevinci qış görməsin,
Bəla nədir – baş görməsin.
“Qardaş” deyən boş görməsin
Qardaş yerini, yerini.**

Mətləbin kökünə, doğma ocağına qəlbən, ruhən bağlılığını onun kəndlərinə, “kim məni sevirsə, bu evi sevsin” dediyi ata evinə həsr etdiyi şeirləri xüsusi bir həzinliklə əks etdirir.

**Canlanıb bu evin daşı-divarı,
O əziz adlara yenə “can” deyir.
Qohumlar, qonşular, kənd adamları
“Mirağa” çağırır, “Gülcahan” deyir.**

**Seçdiyim taleyi, keçdiyim yolu
Bu yerə bir ulu arzu gətirib.**

**Atamın adını qardaşım oğlu,
Anamın adını qızım götürüb.**

Mətləbin ürək hərarətindən, sevgisindən təkcə qanla yox, həm də qəlbən doğma olduğu insanlara pay düşürdü. Ömrümün son iyirmi ilinin hər günü onunla dostluq ünsiyyətində keçmişdi. Beş il əvvəl mən ağır xəstəlik keçirib xəstəxanaya düşəndə dostum düz bir ay başımın üstündən çəkilmədi. Həmin günlərdə mənə həsr etdiyi şeirdə iki yaş böyük olmağına işarə edərək yazırdı:

**Pozma növbəmizi, Mətləb Nağıdan
Ayıbdır düşməyin qabağa, İlham...**

Beş il sonra taleyin amansız hökmü növbəmizi bərpa elədi. Həmin il nəşr olunmuş “Saçın ucun hörərlər” kitabını mənə bağışlayarkən – “Birinci dostum, beşinci qardaşım İlham” sözlərini yazmışdı. Mənim Mətləblə dostluğumun bir cəhəti də olub ki, onun tələbəlik illərimdən, ədəbi mühitdən, jurnalist dairələrindən, qəzetdəki iş yerimdən tanıdığım, dost olduğum insanlarla dostlaşmasına səbəbkar olmuşam. Təbii ki, kənardan heç kəsi bir-birinə dost etmək mümkün deyil. Mən onu dostlarımla yalnız tanış etmişəm. Dostluq haqqını isə ülfəti, ləyaqəti, səmimiyyəti ilə özü qazanıb. Bəzən həmin insanlarla məndən də artıq, daha mehriban dost olublar. Mən də baxıb qururlanmışam, sevinmişəm...

Bu kitab üçün şəkil seçmək məqsədilə albomumu vərəqləyəndə dörd-beş il əvvəl çəkilmiş bir fotoya rast

gəldim. Baxanda ürəyim sızıldadı. Şəkildə dörd nəfərlik – dörd dost: Akif Səməd, Hüseyn Əfəndi, Mətləb Nağı bir də mən. Kefli İsgəndərin sözü olmasın, indi meydanda bircə mən qalmışam. Taleyin qəribə işdəkləri var...

Mətləbin mətbuatda çap olunan son şeirləri 2006-cı il dekabrın 7-də “525-ci qəzetdə” dərc olunmuş “Bir sevən ürək gəzirəm, Yıxılıb öləm içində...” başlıqlı toplusu idi. Əlyazmalarını kompüterdə yığdırandan sonra gətirib özünə göstərdim. Yazılarının hər sözünə çox həssas idi. Topludakı şeirlərdən biri belə başlayırdı:

**Ürəyim qurtardı, vaxt qurtarmadı,
Mənə ayırdığın vaxtı deyirəm.
İlahi, incimə, qara deyəndə
Qisməti deyirəm, baxtı deyirəm.**

Şeirləri diqqətlə oxudu, qələmi götürüb heç nə demədən bu bənddəki “qara” sözünü pozub yerinə “ağ-boz” yazdı. Görünür, hətta ən ağır anlarında belə qismətinə, bəxtinə “qara” deməyə dili gəlmirdi. Şeir elə bu variantda da çap olundu. Ondən sonrakı iki ayda isə daha heç nə yazə bilmədi. Ağrılar aman vermədi... Ailəsinə, doğmalarına, dostlarına, tələbələrində deyəcəyi son sözünü, vəsiyətini yazmağa isə tale macal və qətiyyət vermışdi.

**Nə yaxşı, sən varsan, dostum ağac,
dayanıb üz-üzə,
durub üz-üzə
Bölürəm sənində fikirlərimi**

**əziz bir sirdaş kimi.
Sabah mən olmasam, qardaşım ağac,
Yayın ortasında,
gündə, istidə
Əsirgəmə kölgəni
balalarımın üstündən...**

Bu misralarda bir ağacın timsalında “dostum”, “qardaşım” deyər bizlərə son sözünü söyləyir...

Sənətinə görə gözəl bir şair, ixtisasına görə ciddi bir filoloq- alim olan Mətləb Nağı peşəsinə görə müəllim idi. Özü də sadəliyinə, halallığına, düzlüyünə, insanlığına, bilyinə görə tələbələrin təmiz hörmətini, saf sevgisini qazanmış həqiqi bir müəllim. Tələbələrinə ünvanladığı vəsiyyət şeirində yazırdı.

**Qızlarımdan sonra
ən çox sizinçün darıxıram,
Tələbələrim!...**

Pedaqoji Universitetin filologiya fakültəsində işlədiyim iyirmi ildən artıq müddətdə cavanlı-qocalı neçə-neçə müəllimin dünyadan köçdüynün şahidi olmuşam. Allah hamısına rəhmət eləsin, ancaq Mətləbdən başqa heç birinin qara haşiyəli şəkli önündə tələbələrin yığışb ağlaşdığını görməmişdim...

Sonuncu dəfə Moskvadan, xəstəxanadan qayıdandan sonra çox sınıxdığına və ağrıdığına görə doğmalarından başqa çox adamın ona baş çəkməsini istəmirdi. Yalnız bir

neçə nəfər ən yaxın dostu onun yanına gedib-gəlirdik – o da ancaq əvvəlcədən telefonla danışib razılıq alandan sonra. Bəzən zəngləşsək də, yanına getməyinizə razılıq vermirdi. Sonuncu dəfə yanına vəfatından bir həftə əvvəl getmişdim. Artıq yataqdan qalxa bilmirdi. Təxminən iki saat ikilikdə söhbətləşib dərdləşdik. Həmişə ölümdən danışanda sözünü kəsirdik, “səndə nə var ki, hər şey yaxşı olacaq” – deyirdik. Sonuncu görüşdə sözünü kəsmədim. Könlü istəyən qədər danışib ürəyini boşaltdı...

Bundan iki gün sonra dostumuz Əzizxanla birlikdə yanına getmək üçün sərtləşmişdik. “Axşamüstü gələrsiniz” – demişdi. Onlara həmişə “Sahil” bağının yanından 239 Nəli avtobusla gedirdik. Əzizxan da, Mətləb də evlərinə çox vaxt bu marşrutla gedib-gəldikləri üçün son illər bu avtobusdan çox istifadə edirdik. “Sahil” bağının yanı 239-un sonuncu dayanacağıdır. Bu neçə ildə hələ elə bir hal olmamışdı ki, dayanacaqda maşının biri gəlməmiş o biri getsin, yəni avtobuslar arasında fasilə yaransın.

Dayanacaqda görüşdük. Əzizxan təzəcə siqaret yandırmışdı. “Qoy bunu çəkim, o biri maşınla gedərik” – dedi. Soyuq, küləkli bir gün idi. Bir saatdan artıq gözləsək də, növbəti maşın gəlib çıxmadı. Ürəyimizdə bu görüşün sonuncu ola biləcəyini düşünsək də, bu acı gümanı bir-birimizə etiraf etməyə ürək eləmirdik. Hava qaralmışdı, artıq gec olduğu üçün gedib onları narahat eləmək fikrindən daşındıq, qərara gəldik ki, sabah gedərik. Sonrakı günlərdə isə dostumuzun bizi qəbul etməyə daha təqəti olmadı.

Beləliklə, kəmfürsət fələyin daha bir amansız hökmü bizi dostumuzla son görüşdən məhrum etdi...

Mətləbin haqq dünyasına köçdüyü gündən bir ay keçir. Ürəyi arzularla dolu idi, yaşamaq, yaratmaq istəyirdi, balalarının sabahını, gələcəyini düşünürdü... Qismət deyilməmiş...

**Neçə qaldı ömürdən,
Neçəsinə güc çatar?
Hələ bir neçə mənzil
Aparmağa yüküm var.**

Deyirlər, ölüm haqdır. Atalar da deyib ki, səksəndoxsan, bir gün yoxsan... Amma heç kim deməyib ki, qırx-əlli, bir gün yoxsan... Buna görə də Mətləbin yoxluğu ilə barışmaq çətindir. Şüur qəbul eləsə də, ürək barışmır... Ürəyimizə dağ çəkən bu qış yaman ağır keçdi.

**Bu yaz yaman gecikdi,
gecikdi çiçəyi, sevinci,
qaranquşu...
Üzlü qonaq kimidir,
yola salmaq olmur qışı...**

Mətləb Nağı haqq aşığı, tale şairi idi. Yazdığı şeirlərin çoxu onun ömür yolunu da, gələcəyini də, taleyini-qismətini də güzgü kimi əks etdirir. Ancaq, mənim fikrimcə, iki misrası var ki, bütün xarakterini və şair təbiətini anlamaq üçün rəmzi bir açar sayıla bilər:

**Necə ki, qar yatır zəmi üstünə,
Çəkdim zarafatı qəmin üstünə...**

Adi bir insan kimi də, yaradıcı bir şəxsiyyət kimi də bu misralar Mətləbin portretini tamamlayan ən dəqiq cizgilərdir.

Mətləb Nağı bir şeirində özünün poeziyadakı yerini təvazökarlıqla dəyərləndirərək yazmışdı:

**Nə padşaham, nə də xanam,
Könlüm dolu, boşdu xanam.
Mən də bir cür nəzirganam,
Qalsam da karvandan belə.**

Qardaş, gəl belə tələsmə. Kimin karvandan qaldığını, kiminsə karvanda qaldığını hələ zaman göstərəcək. Sağlıq olsun, yaşayarsan – görərsən!...

MƏMMƏDSİZ DÖRD İL

*“Məmməd Nazimoğlu Azərbaycanın yeni
jurnalistikasının əsas simalarından idi”*

REDAKSİYADAN: Dörd il ötdü. Məmmədsiz, əsl bəy, paşa xislətli Məmməd Nazimoğlusuz dörd il. Dumanlar onu elə azdırdı ki... Getdi və bir daha qayıtmadı. Əzizlərinə, doğmalarına, dostlarına, oxucularına sağalmaz acılar buraxıb getdi. Məmməd ANS-in xətti ilə hava şarında göyə qalxıb ordan yeri seyr etməyi sevirdi. Kəndlərinin adı da QəbuÜSTÜ idi. Fikirləşəndə ki O indi də ÜSTDƏN aşağı baxır və yazdıqlarımızı görür...

Məmmədin ən yaxın dostlarından biri İlham Abbasov idi. Onunla Məmmədi, Məmmədli günləri yenidən xatırladıq.

– İlham müəllim, Məmməd Nazimoğlu kim idi?

–“Məmməd Nazimoğlu kim idi” sualına cavab vermək həm asandır, həm də çətin. Əslində, Məmməd Nazimoğlunu Azərbaycan oxucusuna, ziyalı mühitinə, siyasi mühitə tanıتماğa ehtiyac yoxdur. Xüsusən onun vəfatına Azərbaycan ictimaiyyətinin reaksiyası sübut elədi ki, onun kim olduğunu xalqımız gözəl bilir.

Məmməd Nazimoğlu Azərbaycanın müasir jurnalistikasının ən parlaq ulduzlarından biri idi. Məmməd Nazimoğlu böyük jurnalistdi, mən bunu tərəddüdsüz deyirəm. Onu 1979-cı ildən tanıyırdım. Tələbə yoldaşı olmuşuq, mən filologiyada oxumuşam, o jurnalistikada. Yataqxanada bir qalmışıq və dostluğumuz Məmməd ölən günə qədər davam edib. Məmməd həyatda tapdığım və təəssüf ki, bir çoxunu tez itirdiyim ən əziz dostlarımdan biri olub. Rəhmətlik Babək Hüseynoğlunun “Aydınlıq” qəzeti çıxmağa başlayanda onu ora cəlb elədi. “Aydınlıq” qəzetində Mahal İsmayıloğlu və Məmməd Nazimoğlunun nümunəsində o dövrün jurnalistikası üçün yeni sayıla biləcək bir üslub, fərqli bir yol yarandı. Mahal daha çox cari siyasi hadisələrin şərhini yazırdı və dərhal da öz imzası ilə bütün ölkədə tanındı.

Məmməd Nazimoğlu da çox dərin idraka, zəkaya malik adam idi, yəni həmin qəzetdə analitik yazılar yazmağa qadir şəxsiyyət idi. Amma Məmmədin seçdiyi yol Mirzə Cəlil, Ə.Haqverdiyev, Üzeyir Hacıbəyovun tutduğu satira jurnalistikası yolunun davamı oldu. Özü hərdən za-

rafatla deyirdi: “ O ciddi yazılar ki, yazırlar, onları mən də yaza bilərəm. O mövzuları mən də düşünürəm, amma qələmə gələndə görürəm ki, satıra alınır”. Satira, əslində, jurnalistikanın ən ağır, çətin sahələrindən biridir. Məmməd Azərbaycanın yeni jurnalistikasının əsas simalarından idi.

...90-cı illərin başlanğıcında Azərbaycanda fəvqəladə vəziyyət rejimi elan olunmuşdu. Çox ciddi ənənəvi siyasi senzuradan əlavə hərbi senzura da var idi. Həmin dövrdə “Aydınlıq” qəzetində Məmməd Nazimoğlunun “Demokratik Dincəliş” adlı satirik- yumoristik bir səhifəsi çıxırdı. Əslində, dövrün qəzetlərini parodiya edən ayrıca bir qəzet kimi idi. **Senzuranın ən kəskin dövründə M.Nazimoğlu orada bir yazı vermişdi. Yazıda ata peşə seçən yeni-yetmə oğluna məsləhət verir: “Hansı peşəni seçirsən seç, vicdanlı ol, öz işində peşəkar ol. Amma nə olursan-ol, başına dönüm, sensor olma. Sensor olma və mənim gorumu söydürmə.”** Bu yazını Məmməd Nazimoğlu senzuradan keçirib çap eləmişdi. O bir-iki cümləlik yazı ölkədə bomba kimi partlamışdı. Məmməd Nazimoğlu birbaşa sensorun atasını söyür, amma yazını senzuradan keçirə bilir.

– Sizin də bildirdiyiniz kimi, Məmməd Nazimoğlu daha çox satirik yazılar yazırdı. Amma nə qədər qərribə olsa da, qarşı tərəf ondan incimirdi. Sizcə, bu nə ilə bağlı idi?

– Məmməd Nazimoğlu düz adam idi. Məmmədin nə əməlində, nə qəlbində, nə sözündə, nə də yazısında bir gilə də olsun riyakarlıq, vicdansızlıq, üzgörənlik yox idi. Buna görə də Məmməd tənqid etdiyi hədəfləri heç zaman təhqir eləməirdi. O, vətəninə, millətini sevirdi, ona görə də qüsurlarını tənqid edirdi. Hamı da başa düşürdü ki, Məmməd Nazimoğlu kiminsə mövqeyində durub kimisə tənqid etmir, bunu həqiqətən, ürəyi yandığından edir. Vicdanlılıq və düzlük. Məmməd bu iki meyar üstündə qurmuşdu yaradıcılığını. Məncə, hamının da onu sevməsinin səbəbi bu idi.

– Məmməd Nazimoğlu Azərbaycan oxucusunu qəzeti 16-cı səhifədən oxumağın mümkünliyinə alışdırdı. Bunu necə bacardı?

– Məmməd Nazimoğlu əvvəl “Aydınlıq” qəzetinin bir səhifəsində “Çayçı Məhəmməd” təxəllüsü ilə balaca bir satirik rubrika aparırdı. Oxucu marağı artdıqca qəzetin rəhbərliyi ilə belə qərara gəldilər ki, qəzetin son səhifəsini ayırsınlar məhz bu “Demokratik Dincəliş” adlı hissəyə. Səhifədəki “Milli Demokratik Dincəliş Partiyasının orqanı” yazısı o dövrdəki Azərbaycanın siyasi mühitinə, partiyalaşmaya, hər partiyanın özünün qəzetinin olmasına qarşı bir kinayə idi. Bu səhifə ayrıca bir qəzet kimi idi. “Qəzet” öz rubrikaları ilə, xəbərləri, hava haqqında məlumatı ilə milləti düşünməyən, yalnız partiya mövqeyindən çıxış edən partiyaçı qəzetlərə parodiya idi. Qoroskop-

lara qədər parodiyalardan təşkil olunmuşdu. “Aydınlıq” qəzeti bir müddət dayanandan sonra müxtəlif qəzetlərdə, ən çox da “Avropa” qəzetində fərqli adlarla davam elədi bu səhifə. Amma “Aydınlıq” qəzetinin bərpası ilə o səhifə də yenidən öz işini davam etdirdi. “Aydınlıq” qəzetinin 200 min tirajla satıldığı dövrlər oldu ki, bunun da əsas səbəblərindən biri Məmmədin yazıları idi.

–Bizə məlumdur ki, Məmməd Nazimoğlu ara-sıra şeirlər də yazıb. Onlar haqqında bir az ətraflı danışa bilərsinizmi?

–Hamı kimi, yəqin ki, o da şeir yazmağa 13-14 yaşlarında başlayıb. Tələbə vaxtı da şeir yazmağı davam etdirirdi. Mənə hərdən yarızarafat- yarıciddi deyirdi ki, sən qoymadın məni şair olmağa. O vaxtlar daha çox ədəbi tənqiddə meyilli olduğum üçün onun bir neçə şeirini tənqid etmişdim. Amma mən bilsəydim ki, o şair olacaq və mənim bu sözüm onu yolundan döndərəcək, təbii ki, sərt şəkildə deməzdim. Məmməd şairlik iddiasında olmadan, müntəzəm şeirlər çap etdirmədən, şeir kitabları buraxmaq həvəsinə düşmədən yazdı. Onun şairliyi sadəcə dostlarına, yaxın ətrafına məlum idi. Jurnalistika yaradıcılığında üstünə zarafat yorğanı çəkdiyi problemləri şeirlərində daha açıq dilə gətirirdi.

– Məmməd Nazimoğlunun ölümündən sonra dostları onun bir kitabını nəşr etdirdilər. Amma eşitdiyimə

görə, bu, iki-üç cilddən ibarət olmalı idi. Bəs sonrakı cildlər niyə işıq üzü görmədi?

– Məmməd ömrünün son illərində Söz Azadlığını Müdafiə Fondunun icracı direktoru vəzifəsində çalışırdı.

O təşkilatın rəhbərinin Məmmədin müalicəsində böyük köməyi olmuşdu. Kitabı da məhz onlar vəd etmişdilər. O cümlədən, Məmmədlə bağlı sənədli film çəkilməsi, Ağdaşda adına küçə verilməsi kimi tədbirlər nəzərdə tutulsa da, nədənsə, reallaşmadı. Məmmədin öz yaradıcılığını silsilə kitablar şəklində çap etdirməyi də planlaşdırırdılar. Amma dostların yardımı ilə sadəcə, “Mənim bir dostum vardı” kitabı işıq üzü gördü. Hətta Söz Azadlığı Fonduna Məmmədin adını vermişdilər. Amma fondun fəaliyyəti bir müddət dayanıb yenidən bərpa olunduqdan sonra artıq Məmməd Nazimoğlu adı da fondun adından çıxarılıb.

Məmməd Nazimoğlu yaradıcılığı Azərbaycan jurnalistikası var olduqca, onu şəxsən tanımış dostlar var olduqca o, unudulmayacaq. Bundan əlavə, Məmmədin öz xarakteri də elə idi ki, o, şan-şöhrətə, parıltıya can atam adam deyildi. Məmməd iqtidar mətbuatında da olmuşdu, müxalifət mətbuatında da, amma heç vaxt siyasi mövqeyindən çıxış edib qarşı tərəfi tənqid etməmişdi. Yəni yerindən asılı olmayaraq haqqı, həqiqəti qələmə alan xalq yazarı idi, sifariş mirzəsi deyildi. Sözün yaxşısını da deyirdi, pisini də. Yaxşı hamının xoşuna gəlsə də, pisi qəbul edə bilən adamlar az olurdu. Məm-

mədin yazdıqları nifrət doğurmurdu, amma bu tənqidlərdən kimsə, belə demək mümkünsə, ləzzət də almırdı.

– *Akif Səməd, Hüseyn Əfəndi, Mətləb Nağı, Adil Qaçayoğlu, o cümlədən də Məmməd Nazimoğlu kimi bir çox yaxın dostunuzu vaxtsız itirmisiniz. Dost itkisi sizin üçün nə deməkdir?*

– Dost itkisi çox ağır şeydir. Bu dostların hər biri mənim üçün qardaş kimi doğma və əziz idi. Mən ardıcıl beş ilin ərzində altı qardaş itirdim. İnsanın Məmməd Nazimoğlu kimi dostu çox olmur. Mən Məmməd və Mətləb Nağıya ürəyimin ən gizli sirlərini də, ən mühüm mətləbləri də açma bilirdim. **“Demokratik Dincəliş”in ən populyar vaxtlarında orda felyetonları, məqalələri Məmməd yazırdı, “Kəlam dolması” (Afyorizmlər) adlanan, aforizmlərə parodiya olan rubrikanı isə Elxan Əliqardaş imzası ilə mən yazırdım. Mətləb Nağı da Ə.Qardaşbəyli təxəllüsü ilə o səhifədəki satirik şeirləri yazırdı. Oxucular isə elə bilirdi ki, bunların hamısını Məmməd yazır. Belə doğmalığ, yaxınlıq yaranmışdı bizim aramızda. Mən deyərdim ki, dost sözü bizim aramızdakı münasibəti tam ifadə edə bilmir. “Arxadaş” sözü bizə daha çox uyğundur.**

Cünki hamımız bir-birimizə arxa durur, dəstək olurduq. Dostlarımızdan Adil çox pessimist adam idi. Ağdam gedən gündən hər günə, hər həftəyə öləcəkmiş kimi baxırdı. Bu da onu ölümünə səbəb olan xəstəliyə düşər etdi.

Hüseyn Əfəndi ölümdən heç qorxmazdı, heç inanmırdı ki, ölə bilər, düşünürdü ki, Əzrayıl ondan qorxub qaçaacaq.

–Sizcə, müasir Azərbaycan jurnalistikasında Məmməd Nazimoğlunun davamçıları deyə biləcəyiniz, o səp-kidə yazılar yazan insanlar yetişirmi?

–Məmmədin sağlığında, o, jurnalistikada aktiv fəaliyyət göstərən dövrdə yetişmişdi bu gənclər. Amma Məmmədin indiki gənclərdən əsas fərqi ondan ibarət idi ki, o, kiminsə yanında durub kimisə tənqid etmirdi. İndiki cavanlar da çox istedadlıdırlar, dilimizi də gözəl bilirlər, problemləri də görürlər, tənqid etdikləri hədəfləri də haqlı tənqid edirlər. Amma kiminsə yanında durub kimisə tənqid edirlər. **İndiki jurnalistləri Məmməd Nazimoğludan fərqləndirən cəhət də budur ki, onlar “mən tərəfsizəm” sözünü tam başucalığı ilə deyə bilmirlər. Özləri desələr belə, yazıları bunu doğrultmur.**

Söhbətləşdi: Cavanşir SƏRDARLI
“Gündəlik teleqraf”, 6.06.2012

BÖYÜK QARDAŞ ƏVƏZİ

İtirilmiş dost haqqında xatirə yazmaq dünyada ən ağır işlərdən biridir. Allah heç kimə göstərməsin, mənim başım çəkib, bilirəm. “İtirilmiş dost” dedim, məşhur bir misra yadıma düşdü: “Bizim dost itirən vaxtımız deyil”. İnsanlar, adətən, bir daha tapa bilməyəcəklərini itirəndə belə yanıqlı danışirlar. Şeirin qəhrəmanı daha dost tapa biləcəyinə ümidli deyil, ona görə dostlan itirməkdən bu qədər qorxur. Doğrudan da, insanın özünə dost tapa bilməsinin bir vaxtı-vədəsi var, yaş yarıdan keçəndən sonra təzə dost tapmaq çətin olur. ...Və bir gün ömrün elə bir çağı gəlib çatır ki, insan dostlarını itirməyə başlayır...

Taleyim elə gətirib ki, mən dost itkisi ilə çox erkən üzləşməli olmuşam. Yaşım heç əlliyə çatmamış sağ-solumdan yaxın dostlarımın sırası seyrəlməyə başladı: 2005-də Akif Səməd, 2006-da Hüseyn Əfəndi, 2007-də Mətləb Nağı, 2008-də Adil Qaçayoğlu, 2009-da Məmməd Nazımoğlu, 2010-da İsmayıl İsmayılov dünyadan köçdülər.

Altı ildə altı nəfər... Onların hər biri mənim üçün qardaş qədər doğma və əziz idi. Həyatda mənə bir qardaş verməmiş tale altı ildə altısını əlimdən aldı. Bu itkilərə dözmək, tablamaq, əlbəttə, çox çətin oldu. Bu itkilərin hər biri bir ailənin faciəsi idi. Hamısının balaları atasız qaldı. Amma məndən başqa bu faciələrin altısını da yaşayan yox idi.

Bu dostların sırasında İsmayıl müəllimin bir ayrı yeri vardı. Qalan dostlar hamısı yaşıdım, tay-tuşum olsa da, İsmayıl məndən on yaş böyük idi. O mənim üçün sözün həqiqi mənasında böyük qardaşı əvəz edən bir insan olmuşdu. Mən Universiteti bitirib API-yə işləməyə gələndə burada heç kəsi tanımırdım. İlk gündən tanış olub bir yerdə işləməyə başladığım İsmayıl çox keçmədi ki, həqiqi könül dostuma, ürək qızdırdığım, çəkinmədən hər sirrimi-sözümü deyə bildiyim, məsləhət aldığım doğma bir adama çevrildi. Mən əvvəlcə ona “İsmayıl müəllim” deyə müraciət etməyə başlamışdım, lakin həqiqi həyat müəllimlərimdən biri olmasına baxmayaraq, onun sadəliyi və səmimiyyəti nəticəsində münasibətlərimiz elə quruldu ki, daha bu “müəllim” kəlməsinə ehtiyac qalmadı. İsmayıl əsl böyük qardaş kimi “əlimdən tutub” bu yeni kollektivə daxil olmağıma, yeni mühitə uyğunlaşmağıma, insanlarla ünsiyyət qurmağıma kömək etdi. Məni kollektivin hər bir üzvü ilə tanış edərkən kimin kim olduğunu, kimə nə cür münasibət bəsləməyin lazım gəldiyini, kimdən nə gözləməyin mümkün olduğunu başa saldı. Əsl insan sərraflı olan İsmayıl kimlərin dostluğa layiq olduğunu anlatmaqla mənim bu

kollektivdə yeni dostlar tapmağıma səbəbkar oldu. Münasibətimizin bir detalını da qeyd etmək istəyirəm: İsmayıl təxminən iki il məni əlimi cibimə salıb hətta çaypulu verməyə də qoymadı...

Mən onun xasiyyətindən, kollektiv üzvləri ilə rəftarından, davranış mədəniyyətindən, yoldaşlıq münasibətləri barədə mövqeyindən çox şey öyrəndim. Və bunların heç birini İsmayıl tövsiyə, öyüd-nəsihət verməklə, “yol göstərməklə” etmirdi, sadəcə, özünün təbii xarakteri, səmimi münasibəti ilə nümunə göstərir, düzgünlük təlqin edirdi. Bir yerdə işlədiyimiz, gündəlik ünsiyyətdə olduğumuz neçə illər ərzində mən bir dəfə də olsun İsmayılın kiminsə haqqında bədxahlıqla danışdığının, kiminsə xətrinə dəyə biləcək bir kəlmə işlətdiyinin şahidi olmadım.

Onun xarakterini ikicə kəlmə ilə ifadə etmək lazım gəlsəydi, mən bu sözləri seçərdim: ləyaqət və xeyirxahlıq. İsmayılın kollektivdə davranması əsl yoldaşlıq etalonu sayıla bilərdi. Hamını xoş sözlə dindirmək, əlindən gələn yaxşılığı etmək, çətinə düşənə kömək durmaq, ağıllı məsləhət vermək onun üçün adicə həyat tərzı idi. El dili ilə desək, böyük-kıçık yeri bilən, xeyirə-şərə yarayan adam idi. Bunlardan əlavə, İsmayıl son dərəcə etibarlı bir insan idi. Həyatın istənilən anında, ən çətin və mürəkkəb məqamlarda tərəddüd etmədən ona arxalana, bel bağlaya bilərdin.

İsmayıl xasiyyətə söhbətci və zarafətci adam olmaqla bərabər, həm də daxilən mədəni, tərbiyəli bir insan

idi. Onun sözü-söhbəti heç zaman ədəb-ərkan çərçivəsindən çıxmaz, zarafatları şitlik və bayağılıq səviyyəsinə enməzdi. Bütün bu keyfiyyətlərinə görə də hələ cavan yaşlarından yoldaşlar arasında ağsaqqallıq səlahiyyəti qazanmışdı. İsmayıl adı “kənd uşağı” olsa da, çoxlarından fərqli olaraq, qeyri-adi dərəcədə yetkin xarakteri, təvazökar oturuşu-duruşu, nəzakətli davranışı ilə əsl ziyalılıq və nəciblik nümunəsi idi. Bu cəhət bizim dostluq çevrəmizdə İsmayılın danılmaz nüfuz və söz sahibi kimi qəbul olunmasını təmin edirdi. Biz bütün məsələlərdə onun rəyini nəzərə alır, mövqeyi ilə hesablaşırdıq. İsmayılın müdrik məsləhətləri, ağıllı mühakimələri, incə zarafatları, deyimləri, söhbətləri bu gün də dostların yaddaşında və dilindədir. “İsmayıl demiş”, “İsmayılın sözü olmasın” ifadələri yeri gələndə indi də bizim köməyimizə çatır.

Bu sayaq həyati məsələlərdə əvəzsiz bir şəxsiyyət olmaqdan əlavə, İsmayıl həm də dəyərli filoloq alim, dil metodikası üzrə ölkədə tanınan ciddi bir mütəxəssis idi. Bəziləri kimi savadını, biliyini yerinə düşdü-düşmədi nümayişkaranə şəkildə gözə soxmağı sevməz, amma yeri gələndə çoxlarının bixəbər olduğu ən incə mətləblərdən, ən qəliz problemlərdən böyük səriştə ilə söz açmağı bacarardı. İsmayılın bilik yükü nəzəri mülahizələrdən daha çox praktik məsələlərə bağlı idi, faktik materiala əsaslanırdı. Klassik ədəbiyyatı gözəl bilir, Mirzə Cəlilin, Ə.Haqverdiyevin hekayələrindən, felyetonlarından nümunələri yeri gəldikcə həyati situasiyaya uyğun misal gətirir, təhlil edirdi. Aşıq

Ələsgərin, Sabirin poeziyasını sinədəftər əzbər bilirdi. Yüksək ədəbi zövqə malik olan İsmayıl çağdaş ədəbiyyatımızdan İsi Məlikzadənin nəsrini, Məmməd Arazın, Musa Yaqubun, Məmməd İsmayılın, Ramiz Rövşənin poeziyasını çox sevir, onlarla yanaşı, şair dostlarımız Akif Səmədin, Mətləb Nağının şeirlərini də tez-tez yada salır, ürək genişliyi ilə təbliğ edirdi. Dilçilik sahəsində İsmayıl müasir filologiyamızda dilin praktik məsələlərinə dərinlən bələd olan nadir mütəxəssislərdən idi. Xüsusən savad təlimi və yazı qaydaları məsələlərində İsmayıl ölkəmizdə sayılıb-seçilən tək-tək metodistlərdən biri kimi qəbul edilirdi.

Qanında-canında öyrətmək istedadı, ustadlıq məharəti olan İsmayılın gözəl müəllim kimi ad çıxarması təbii və qanunauyğun idi. Bir müəllim olaraq tələbkərləqlə qayğıkeşliyi, ciddiliklə mehribançılığı üzvi surətdə uzlaşdırmağı bacaran İsmayıl tələbələrin səmimi hörmət və məhəbbətini qazanmışdı.

Bütün bu alimlik və müəllimlik məziyyətlərinin nəticəsi idi ki, İsmayıl lap gənc yaşlarından, hələ dosent olmamış Pedaqoji Universitetin kollektivi içərisində “professor” ləqəbi qazanmışdı. Bu ləqəb həm də onun şəxsiyyətinə, insanlığına böyük rəğbət və ehtiramın ifadəsi idi.

Yazının əvvəlində İsmayıl müəllim haqqında “böyük qardaş” ifadəsini işlədəndə ilk növbədə onun yaşca böyük olmasını nəzərdə tutmuşdum. Lakin bu mənə onun bir insan kimi miqyasını və bir dost kimi mənim həyatımda tutduğu yerin dəyərini tam ehtiva edə bil-

mir. İsmayılın böyüklüyü tək cə yaşla bağlı deyildi. O, sözün bütün mənalarda BÖYÜK insan, BÖYÜK dost olduğu kimi, mənim üçün də BÖYÜK qardaş idi.

BAŞLIQLAR

Düşüncə işığı

Rüşdidən kimə xətdər toxunub.....	4
Mən deyirəm “dəmdən-dəmə”	22
Rusiya-Çeçenistan:Budyonnovskdan görünüş	32
İlin başlanğıcı	64
Aşıqlar birliyi neynim-neynim deyir.....	71
Ən varlı adamın çörəyi kompüterdən çıxır.....	86
Tacın neçə sahibi var?!	91
Gözlər səmaya tikilib	96
Tural Anarın oğludur, Qazan xanın yox.....	102
Tural həm də Qazan xanın oğludur.....	112
Səhv də bataqlıq kimidir	122
Türklüyün şah əsəri Azərbaycan dilində.....	132
Bakı nefti və Nobel mükafatı.....	140
İlin ən yaxşı dərslər kitabı	148
Dost	155
Ən böyük arzuma çatdım.....	181
...Millət Sizə rəhmət oxuyacaq	187
2013-cü ilin Nobel mükafatı laureatları.....	205

2013-cü ilin Nobel mükafatı laureatları.....	215
---	------------

Xatirə işığı

Yazda gül çıxacaq	228
Jurnalistikanın cazibəsi	231
Psixologiya elmimizin korifeyi	239
Ağsaqqal ləyaqəti	246
Fədakar zəhmətin bəhrələri	253
İşıqlı dünyanın adamı	258
Yaşayarsan, görərsən	268
Məmmədsiz dörd il	282
Böyük qardaş əvəzi	290